

Presshistorisk årsbok

2014

Utgiven av Svensk Presshistorisk Förening

Redaktör:

Docent Birgitta Ney
Stockholm
epost: birgittaney@gmail.com

Redaktionsgrupp:

Professor Lars-Åke Engblom
Huskvarna

Docent Kristina Lundgren
Nacka

FD Gunilla Lundström
Lomma

Docent Birgit Petersson
Umeå

Professor Per Rydén
Lund

Eftertryck utan författarnas medgivande förbjudes

ISSN 0282-020X

Omslag: Maria Balke

Omslagsbild: ”Pressens minste. Små men naggande goda...”,
teckning av Carl Jacobsson, signaturen Jac, i *Midsommarbladet* 1914.

Teckning på titelsidan: Björn Berg

Elanders Sverige AB, Vällingby 2014

Föreningen Sveriges tidningsmuseum 1947–1948

Föreningen Sveriges pressmuseum 1948–1960

Föreningen Sveriges pressarkiv och pressmuseum 1961–1974

Föreningen Pressarkivets vänner 1975–1999

Svensk Presshistorisk förening 1999–

Förord

Årsboken markerar att vi år 2014 befinner oss i ett så kallat "supervalår" och det gör vi genom ett kapitel av Bengt Johansson och Tomas Odén. De skriver om personvalen tidigt under 1900-talet och visar hur debatters vågor kunde gå höga i något som kan liknas vid annonskampanjer i dagspressen – t ex inför ett val på 1920-talet.

Vi uppmärksammar också att två nordiska dagstidningar firar 150-årsjubileum i år – *Dagens Nyheter* i Sverige och *Hufvudstadsbladet* i Finland, som båda kom med sina första nummer i december 1864. Det kapitlet skrivs av Kristina Lundgren och Henrika Zilliacus-Tikkanen, som i sina forskningar fann att ännu en nordisk tidning, danska *Dags-Telegraphen*, startat tidigare samma år.

Årsboken innehåller även tre kapitel som ägnas tidigare tidningsmän: Göran Leth och Kent Zetterberg låter oss ta del av deras pågående forskning om Sten Dehlgren, den man som under 1900-talets första hälft var chef på *Dagens Nyheter* i flera decennier. Håkan Sandblad skriver om sin far Henrik Sandblad, docenten som var journalist på *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* innan han blev professor på Göteborgs universitet. Svante Löfgren berättar om R:et Eklöw – journalisten som, länge verksam på *Dagens Nyheter*, bidrog till att ishockeyn kom att ersätta bandyn som storsport i Sverige.

Slutligen tre kapitel om händelser som mediebevakats på olika sätt för några decennier sedan: Michael Forsman, föreningens stipendiat år 2012, skriver om kanalförändringar i radion som väckte viss uppståndelse när det begav sig. Madeleine Kleberg skriver om det så kallade Norrmalmstorgsdramat och mediernas bevakning under augusti 1973. Anne Hedén avslutar om mediebevakningen av kvinnorörelsen på 1960/70-talet.

Sist i årsboken: information om Svensk Presshistorisk Förenings verksamhet under det gångna året och en medlemsförteckning.

Redaktören

Innehåll

<i>Bengt Johansson och Tomas Odén</i>	
Annonsskampanjen som petade liberale partiledaren ur riksdagen	6
<i>Kristina Lundgren och Henrika Zilliacus-Tikkanen</i>	
1864 – året då tre nordiska tidningar startade	15
<i>Göran Leth och Kent Zetterberg</i>	
Sten Dehlgren i pressen, politiken och privat	
En inblick i pågående forskning	31
<i>Håkan Sandblad</i>	
Om Henrik Sandblad, den bibelsprängde ateisten	
som älskade historia och fotboll	49
<i>Svante Löfgren</i>	
R:et Eklöw. En legendar inom press & idrott	63
<i>Michael Forsman</i>	
Radio för framtiden eller bildning i förfall?	
Debatterna kring moderniseringen av tablåer och tilltal	
i Riksradios P1 1966-1986.	69
<i>Madeleine Kleberg</i>	
Omtvistad nyhetsbevakning – Norrmalmstorgsdramat 1973.	83
<i>Anne Hedén</i>	
Kvinnorörelsen & kvinnofrågan i nyhetsvärderingen	
– en inventering och två hypoteser.	95
Svensk Presshistorisk Förening 2013	109
Medlemsförteckning 2013.	113

Annonskampanjen som petade liberale partiledaren ur riksdagen

Tomas Odén och Bengt Johansson

Det svenska riksdagsvalet 1928 har gått till historien som kosackvalet, namngivet efter unghögerns häftiga angrepp detta år på socialdemokraternas samarbete med kommunisterna. I skuggan av den bataljen rasade en annan strid i Stockholmstidningarna. Det var en personstrid mellan två kandidater från samma parti, där den ena kombattanten pikant nog var partiledaren själv. Striden, som stod mellan liberalerna Eliel Löfgren och Conrad Carleson, utgör ett tidigt exempel på de personvalskampanjer som numera är stående inslag i tidningsannonserna inför svenska riksdagsval, om än inte i form av interna strider riktade mot partiledarna.

Med ett medellångt perspektiv kan våra dagars personvalsannonsering uppfattas som ett ganska nytt inslag i valstriden, men en systematisk genomgång av drygt 9 000 valannonser, publicerade de senaste 100 åren, visar att den snarare inneburit en återgång till det som länge var normalt.

Genomgången visar också att personkampanjerna haft lite olika funktioner vid olika tillfällen: ibland har de marknadsfört enskilda personer och syftat till att få dessa valda, i andra fall har individer lyfts fram i syfte att dra väljare till sina partier. Ibland har enskilda personer varit i fokus, i andra fall har annonserna innehållit hela kandidatlistor. Genomgången visar dessutom på stora skillnader mellan storstadspressen och tidningarna ute i landet.

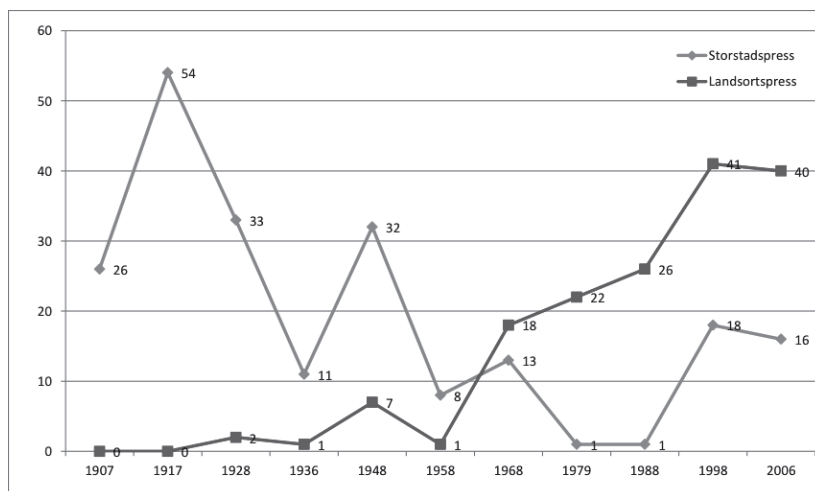
Personvalsannonsernas återkomst

Åren närmast efter det demokratiska genombrottet i början av 1900-talet var annonser med tonvikten lagd på de enskilda kandidaterna mycket vanliga – särskilt i storstadstidningarna. Vid valet 1917 var över hälften av valannonserna i storstadspressen mer inriktade på person än på sak. Med tiden fick dock kandidaterna stå tillbaka för de politiska budskapen, och på 1970- och 1980-talen var personvalsinslagen i partiernas storstadsannonsering i det närmaste nere på noll.

Vid det laget hade personvalsannonseringen däremot börjat skjuta fart i landsortspressen, där de nästan inte förekommit alls under 1900-talets första decennier. Vid valet 1968 var lite mer än var sjätte valannons i landsortstidningarna inriktad på att lyfta fram någon kandidat. Efter införandet 1970 av gemensam valdag för val till riksdag, landsting och kommuner ökade personannonseringen ytterligare: vid valet 1988 var en valannons av fyra en kandidatannons och i valen kring millennieskiftet betydligt mer än var tredje.

Lyftet inför millennieskiftet var en tydlig effekt av den av riksdagen beslutade personvalsreformen, som för första gången kom till användning i valet 1998, och som även ökade personvalsannonseringen i storstadstidningarna. I många annonser detta år konkurrerade enskilda kandidater med varandra om partiernas riksdagsplatser, och en handfull av dem lyckades också ta sig in i riksdagen trots blygsamma placeringar på partiernas röstsedlar.

Kandidatannonser i storstadspress och landsortspress 1908–2006 (procent).

För tidningarna i landsorten innebar de båda reformerna att det tillkom något nytt i valannonserna. För storstadstidningarna innebar personvalsreformen 1998 snarare en återgång till hur annonseringen såg ut under 1900-talets första hälft. Då hade kandidater hårdlanserats i tidningar som *Stockholms-Tidningen*, *Dagens Nyheter*, *Social-Demokraten* och

Svenska Dagbladet. Ofta var det partierna som marknadsförde sina kandidater, ibland var det kvinnoorganisationerna eller andra grupperingar, exempelvis kristna eller nykterister. Möjligen var det i några fall också kandidaterna själva som bekostade annonserna.

Till kvinnorna!

Inför det otroliga och oerhörda, att krafter inom vänsterekretsar äro i rörelse för att ur riksdagen slå ut den svenska demokratins veteran Carl Lindhagen, måste alla ärliga frihetsvänner reagera. Särskildt måste väl kvinnorna känna sig i hög grad upprörda. Borgmästare Lindhagen har varit den främste kämpen för kvinnornas frigörelse och länge så godt som ensam i riksdagen förfäktaren af den kvinnliga rösträtten. Af allt att döma sker vid detta val ett genombrott för kvinnorrösträtten. Skulle då demokratin samtidigt fälla dess målsman? Det får icke ske!

Vi rikta härmed till Stockholms kvinnor en enträgen maning att, ehuru rösträttslösa, likväl af all kraft verka för

CARL LINDHAGENS kandidatur.
Rösträttskvinnor.

Ett försök att dra nytta av kvinnlig övertalningskraft. Annonser publicerad i Svenska Dagbladet veckan före valet 1917.

Liksom idag kunde kampanjerna vid 1900-talets början gälla enskilda kandidater. Ett exempel kan hämtas från valet 1917 då Carl Lindhagen lanserades som kvinnornas speciella talesperson i riksdagen. Lindhagen var en känd socialdemokrat som hade gått med i vänsterutbrytningen då partiets splittrades, och vid valet marknadsfördes han i annonser som en särskilt ihärdig förkämpe för kvinnors rösträtt. En av annonserna, undertecknad med "Rösträttskvinnor" och införd i *Svenska Dagbladet*, avslutades: "Vi rikta härmed till Stockholms kvinnor en enträgen maning att, ehuru rösträttslösa likväl af all kraft verka för Carl Lindhagens kandidatur." Kampanjen hjälpte inte, åtminstone inte för stunden. Lindhagen förlorade sin riksdagsplats, men valdes två år senare in i riksdagens första kammare.

Ofta var det emellertid partierna som marknadsfördes med hjälp av kända namn, som när nykterhetsvänner i Stockholms socialdemokrati uppmanades att rösta på listan som toppades av riksdagsmännen Hjalmar Branting och Herman Lindqvist. Annonsen var införd i *Social-Demokraten*, hade rubriken ”Nykterhetsvänner i första kretsen!” och var undertecknad av Nykterhetsfolkets Centralförsamlings partikommitté.

Just nykterhetstemat var vid den här tiden vanligt, särskilt i annonser för socialdemokraterna och för det frisinnade partiet. Av annonserna att döma kunde kampen om nykterhetsväljarna vara hård. En annons i *Stockholms-Tidningen* den 24 september 1908 visar att man inte ens drog sig för veritabla smutskastningskampanjer, denna gång riktad mot liberalen E. Hammarlund.

**Nykterhetsvänner
i 3:dje kretsen!**
(Adolf Fredrik, Gustaf Wasa
och Matteus förs.)

Rösten **loko** på dir. E. Hammarlund!

Han har genom sina motioner och sitt uppträdande i riksdagen visat sig vara den organiserade nykterhetsrörelsens motståndare.

Nykterhetsfolkets Centralförsamling och två af nykterhetsvänner besökta valmötet i kretsen ha enhälligt uttalat sig mot hans kandidat. r. Professor

Curt Wallis
är vår man!
Nykterhetsfolkets Krets-kommitté.

*Tuffa tag bland nykteristerna.
Annons i Stockholms-Tidningen,
24 september 1908.*

Resultatet blev att Hammarlund åkte ur riksdagen, och att den så kallade vänstervilden Curt Wallis kom in, tack vare något som *Stockholms-Tidningens* ledarskribent kallade för en ”förenad ultranykteristisk och socialdemokratisk intrig”.

Wallis partitillhörighet var alltså lite oklar, vilket inte var så ovanligt vid denna tid då partier och partitillhörighet var ganska svagt utvecklade. Dessutom var det tillåtet att föra fram kandidater från olika partier på samma lista. Efter valen fördelades rösterna mellan kandidaterna, vilket

gjorde att kartellbildning var vanligt. Bland de mest aktiva med sådana blandade listor var nykteristerna, som kunde rekommendera sina anhängare att rösta på mixade listor med namn på socialdemokrater, frisinna och vildar som Wallis och Edvard Wavrinsky, den senare känd för sitt breda engagemang i ideella rörelser för djurskydd, pacifism och annat.

På 1930-talet tillkom privatbilister som en väljarkategori att kämpa om. Inför valet 1936 marknadsförde sig bondeförbundet i Stockholmspressen som extra kompetent på motorfrågor, och i en annons i *Dagens Nyheter* framhöll partiet att ”Bondeförbundet är det enda parti som placerat en erfaren motorman – ingenjör Bratt – främst på en valsedel.” Här var det alltså fråga om en personkampanj som inte i första hand syftade till att marknadsföra personen, utan till att utnyttja en persons särskilda kompetens för att dra röster till partiet.

Striden i det liberala partiet

Men så var det inte i den tuffa personstrid som rasade i Stockholmspressen inför valet 1928. Där stod kampen mellan två kandidater i samma parti, nämligen mellan det liberala partiets ordförande Eliel Löfgren och hans utmanare Conrad Carleson, som förts fram av partiets Stockholmsavdelning. Striden rasade både i annonserna och i det redaktionella materialet.

Vid valet 1928 var Sveriges liberala parti fortfarande en ganska ny organisation – det hade bildats i samband med en splittring av det frisinnade partiet 1923. Med en viss generalisering kan sägas att majoriteten vid splittringen utgjordes av medlemmar som ville fortsätta att driva en tuff nykterhetspolitik, medan minoriteten ansåg att frågan var avgjord efter folkomröstningen 1922, då väljarna avvisade kravet på förbud mot alkoholförsäljning. Minoritetsgruppen bröt sig ur partiet och bildade Sveriges liberala parti, med starkt stöd i den liberala pressen men utan ordentligt fäste i den allmänna opinionen. Till partiets förste ledare utsågs Eliel Löfgren, som valts in i riksdagen för de frisinnade 1918, och varit justitieminister i Nils Edéns regering 1917–1920.

Då partierna gjorde sina nomineringar inför andrakammarvalet 1928 var Löfgren utrikesminister i en minoritetsregering ledd av de frisinnades ledare C.G. Ekman. Att Löfgren accepterat utnämningen vållade förbittring i liberalernas Stockholmsavdelning, som vägrade nominera honom till en ny mandatperiod i riksdagen. I stället förde de fram juristen

och bokförläggaren Conrad Carleson, som fick stöd av de stora liberala Stockholmstidningarna. *Dagens Nyheter*s mångåriga politiske redaktör Leif Kihlberg har kommenterat tidningens hållning i sin bok *I annonsernas spegel*:

Vid kappränningen mellan de liberala Carleson- och Löfgrenslis-
torna 1928 förekom talrika och konstrika reklampuffar vid sidan
av texten för den välsedda, av ledaravdelningen omhuldade riks-
dagskandidaten. Men som regel hölls politiska kontroverser utan-
för den egna annonsreklamen (...).

Löfgren saknade emellertid inte heller resurser, och resultatet blev en
hård personvalskampanj där Löfgrens kandidatur marknadsfördes med
hjälp av valaffischer och stora tidningsannonser.

Intressant med Löfgren-Carlesonkampanjen är att den i stor utsträck-
ning handlade om duglighet och personliga egenskaper. Kandidaternas
förtjänster och egenskaper lyftes fram på ett sätt som saknar motstycke
i dåtidens annonsmaterial. Ett exempel publicerades den 17 september
1928 då Löfgren marknadsfördes i en helsidesannons i *Stockholms-
Tidningen*, under rubriken ”Vad 15 framstående män och kvinnor säga
om Eliel Löfgren och hans gärning”.

vari, oavsett partiståndpunkt enligt framhölls hans stora medborgerliga förtjänster och hans framstående personliga egenskaper.

I personkampanjen drog man sig heller inte för smutskastning av motståndaren, vilket renderade annonser med svar och motangrepp. Trixande med kandidatlistorna förekom också, vilket påpekades i annonserna, som blev till inlägg och motinlägg i en pågående debatt kandidaterna emellan.

**RYKTEN
UTSPRIDAS**

att den som önskar på en lista som
uppges innehålla namnet **Löfgrens**
bör vara försiktig. Detta är en
sak som inte är till förmån för en
valkandidat i de fall då denna
är tillräckligt starkt motarbetad
så att denna utspredning sker.

*Men vad är ingen fara!
Bästa svaret på Löfgrenslistans
aktiva del är?*

Enligt förklaringsgenomgången
så är denna lista en lista som
utgör ett stort stöd för en
av de som står för denna.

Eliel Löfgren
som kandidat
Axianne Thorstenson

LÖFGRENSLISTANS VALBYRÅ
Kungälv den 21 september 1928

*Kamp om de kvinnliga väljarna.
Löfgren-annons i Dagens Nyheter
21 september 1928.*

Fröken Axianne Thorstenson

kommer, enligt en till alla tidningar utsänd annons från Löfgrenslistans valbyrå, att uppföras såsom andra namn även på en del valsedlar efter hr Löfgrens namn. Enligt vad Stockholms-Tidningen inhämtat, har denna i sista stunden vidtagna åtgärd, som uppgives vara motiverad av tekniska skäl, satta i scen utan att fröken Thorstenson själv därtill lämnat sitt medgivande.

Kvinnliga väljare, som vilja rösta på denna högt förtjänta kandidat, böra därför använda den lista, där hon själv låtit ställa upp sig såsom kandidat, alltså den officiella liberala valsedeln, som främst upptager namnet

Conrad Carleson.

*Snabbt svar från
Carleson. Annonser i
Stockholms-Tidningen
21 september 1928.*

Det blev Carleson som gick segrande ur striden, kanske för att de liberala Stockholmstidningarna så entydigt engagerade sig på hans sida. Löfgren misslyckades, trots sin massiva satsning, och förlorade sin plats i andra kammaren. Han fick dock ganska snart en plats i första kammaren, och fortsatte med ett kort uppehåll att fungera som ledare för partiets riksdagsgrupp fram till partisammanslagningen och bildandet av nuvarande Folkpartiet 1934. Som riksdagsman satt han kvar i första kammaren till 1937, och stötte säkert åtskilliga gånger ihop med sin utmanare Conrad Carleson, som representerade samma parti i andra kammaren till 1936.

*

Om det i 2014 års valrörelser förekommer en uppsjö av annonser för enskilda politiker i dagspressen, kan vi alltså konstatera att det inte är något nytt. Att partier och enskilda marknadsför enskilda kandidater är ett nygammalt kampanjgrepp, som har en hundraårig historia i Sverige.

Till och med om någon under pågående valrörelse skulle utmana sin egen partiledare kan den presshistoriskt intresserade konstatera att det där har vi sett förut, även om det var ett tag sen sist.

Referenser:

- Esaiasson Peter: *Svenska valkampanjer 1886–1988*. Stockholm 1990.
Johansson Bengt & Odén Tomas: *Politiska annonser. Partiernas valreklam i dagspressen genom 100 år*. Nordicom Sverige, 2013.
Kihlberg Leif: *I annonsernas spegel. En revy över samhällets förvandling under hundra år*. Stockholm 1964.

*

Tomas Odén är docent och **Bengt Johansson** professor vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, JMG, vid Göteborgs universitet. En mer utförlig redovisning av den refererade undersökningen finns i deras nyligen utgivna bok: *Politiska annonser. Partiernas valreklam i dagspressen genom 100 år*. Nordicom Sverige, 2013.

Epost: tomas.oden@jmg.gu.se och bengt.johansson@jmg.gu.se

1864 – året då tre moderna tidningar föddes i Norden

*Kristina Lundgren
och Henrika Zilliacus-Tikkanen*

I början av sommaren 2013 var lärarna vid Södertörns journalistutbildning på studiebesök i Helsingfors, bl a på *Hufvudstadsbladets* redaktion. När vi vandrade runt i korridorerna där tillsammans med Henrika Zilliacus-Tikkanen från Svenska social- och kommunalhögskolan, föll våra blickar på en stor faksimil på väggen utanför chefredaktörens rum. Det var första sidan av första numret av *Hufvudstadsbladet*, den 5 december 1864. December 1864? Den 23 december samma år, d.v.s. 18 dagar senare, utkom första numret av *Dagens Nyheter*. Vi, Kristina och Henrika, såg på varandra och nickade. Detta tidssamband måste vi skriva något om, nu när 150-årsdagarna närmar sig.

Fanns det något ytterligare samband mellan starten för *HBL* och *DN* utöver det som redan är känt i presshistorien om 1860-talet som en omvälvande tid, med tillkomsten av många tidningar i de skandinaviska länderna? Var det en tävling mellan August Schauman och Rudolf Wall om att vara först med en ny typ av tidning och med nya distributionsformer? Kände de varandra? Kände de till varandras planer?

Snabbt visade det sig också att ännu en nordisk tidning startade just detta år 1864. Redan på nyåret kom det första numret av *Dags-Telegraphen* ut från tryckpressarna i Köpenhamn. Det är med andra ord ett gemensamt jubileumsår för nordisk presshistoria, och den här historien börjar i Danmark, med närhet till kontinenten och de mer tidningstäta huvudstäderna där.

Perioden 1848–1917 benämner de danska presshistorikerna Jette D. Søllinge och Niels Thomsen som ”Pressens guldalder” för danskt vidkommande, med en nationalliberal epok 1848–1864 innan demokratiseringssträvandena tar fart 1864–1885. Sedan följer det verkliga genombrötet med dagspressens ”högssommar” under det tidiga 1900-talet.

Berlingske Tidende hade en dominerande ställning alltifrån dess start 1749, då med namnet *Kjöbenhavnsk Dansk Post Tidender* som en klar parallell till svenska *Ordinarie Post Tidender* och med samma kungliga privilegier, men på 1850-talet sker en befolkningstillväxt i städerna med

begynnande arbetarklass och medelklass och läs- och skrivkunnigheten breder ut sig. Publiken blir en mer sammansatt marknad för tidningarna som samtidigt moderniseras med ny tryckteknik och nya kommunikationsvägar i form av telegraf och järnväg. Här växer det journalistiska hantverket fram, menar Søllinge och Thomsen, med genreuppdelning och rubriksättning och, inte minst, ett bredare ämnesinnehåll. Tidigare hade den politiska ledaren utgjort den centrala journalistiken i form av riksdagsreferat och kommentarer, nu tillkom telegramnyheter med både inrikes, utrikes och lokalt material, därtill litterärt material som följetongen, recensioner, essäer och krönikor. Den nya grundlagen från 1849 garanterade en viss tryckfrihet, men pressens frihet diskuterades livligt utifrån det nya begreppet ”offentlig mening” från den engelska horisontens ”public opinion”.

1860 startar *Folkets Avis* som en (nationalliberal) billighetstidning med både lokalt och politiskt stoff. Under vinjetten ”Dit og Dat” kommenterades såväl vardagslivets som samhällets frågor med ”småborgerligt förnuft och djärv folklighet”. Detta var någonting nytt, och 1864 var *Folkets Avis* landets största tidning med en upplaga på 18 000. Under mellantiden hade *Le Petit Journal* börjat ges ut i Paris 1863, med samma vinnande koncept; ett brett innehåll, ”Quotidien”, men ”non politique”.

I januari 1864 är det så dags för *Dags-Telegraphen* i Köpenhamn att med litografen Fersken skapa en så tekniskt förbättrad tidning och med ”redaktionellt stoff i höjd med *BT*”, enligt Søllinge och Thomsen, att den 1870 går om *Folkets Avis* och blir Köpenhamns största tidning. 1891 uppgick dock *Dags-Telegraphen* i *Dagbladet* som i sin tur lades ner 1930, då konkurrensen på tidningsmarknaden ledde till flera nedläggningar.

Även om vi känner igen utvecklingen i stora drag för svensk och finsk del, så fanns det med andra ord inspiration att hämta söderifrån vid den här tiden.

”Nyttig, lätt tillgänglig och läsbar för alla” – Hufvudstadsbladet i Helsingfors

Pressen i Finland var mycket anspråkslös under de första omkring hundra åren av sin existens. Den första tidningen hade grundats år 1771 i Åbo, som under ett halvsekel var den enda staden med tidningsutgivning, fram till att Helsingfors blev ny huvudstad. Bladen var anspråkslösa, med några få sidor, och ett splittrat innehåll. Redaktörernas uppdrag var en

bisyssla och de klippte ihop innehållet ur andra tidningar, föredrag, statistik eller dokument. Det var sällsynt att redaktören skrev egna texter, utöver en kort hälsning vid nyår. Den första redaktören som skrev själv och faktiskt ville någonting med sin tidning var Adolf Ivar Arwidsson i Åbo på 1820-talet. Hans *Åbo Morgonblad* har ansetts vara den första egentliga opinionstidningen, och den drogs in av censuren efter bara nio månader. Arwidsson talade för tryckfrihet, näringsfrihet och öppen debatt. I kombination med en kritisk inställning till Finlands position inom det ryska riket blev detta helt klart för eldfarligt, och efter några försök att skriva i andra publikationer avsattes Arwidsson från sin docentur och flyttade till Sverige.

Arwidssons mantel togs närmast upp av personerna inom Lördags-sällskapet, som samlade de intellektuella i den nya huvudstaden. Där ingick bland andra Johan Ludvig Runeberg, Zacharias Topelius och Johan Vilhelm Snellman, som alla på var sitt håll kom att bli redaktörer, ibland i häftig polemik sinsemellan. Runeberg fick huvudansvaret för *Helsingfors Morgonblad*, grundat 1832, och ursprungligen tänkt som Lördags-sällskapets gemensamma organ. Topelius blev redaktör för *Helsingfors Tidningar* 1842. Hans period i tidningen sammanföll med de decennier då pressen i Finland blev vuxen, enligt Topelius efterträdare August Schauman. ”År 1842 var publiciteten i Finland ännu ett barn, som kunde roas med några oskyldiga sagor. 1860 har den redan tillkämpat sig någon del av yttranderättens inflytande i offentliga frågor”, noterar Schauman. Han påpekar också i sina memoarer att samtliga dagens blad av de sju tidningar som utkom på 1840-talet fick rum i faderns bröstficka, utan att genera honom på minsta vis.

Det fanns många skäl till att pressen inte utvecklades, inte minst censuren. År 1829 infördes en ny censurförordning, varje tidning skulle levereras till censorn minst 24 timmar före planerad utgivning. I början fungerade ofta tidigare redaktörer som censorer, och samarbetet mellan censuren och pressen var enligt Schauman en tid ganska gott. J.V. Snellman fick ändå märka att hans konstruktiva kritik i *Saima* inte uppskattades. Han fick rådet att i stället vända sig till guvernören i länet, eller till generalguvernören med sina reformförslag – i pressen hade de knappast annan verkan än att väcka missnöje och obelåtenhet. Snellman fortsatte med sin kritik och *Saima* drogs in. Myndigheternas information måste först publiceras i *Finlands Allmänna Tidning* innan de andra tidningarna fick publicera den – och då var saken vanligen redan allmänt känd. Den *Allmänna Tidningen* gjorde sig ingen brådska.

Tiden efter 1860 innebar nya vindar för de styrande i landet. Lantdagen hade inte sammanträtt sedan 1809, och dess sammankallande år 1863 kom att vitalisera både pressen och samhällsdebatten. Före den egentliga lantdagen sammankallades ständernas representanter till det s.k. januariutskottet. Den 17 april 1861 offentliggjorde kejsar Alexander II sitt manifest om utskottet. Förslaget uppfattades som grundlagsstridigt, man befarade att utskottet skulle ta över lantdagens roll och samlade på kort tid en stor uppslutning kring en adress. Dramatiken slutade lyckligt, kejsaren försäkrade att utskottet endast skulle förbereda ärenden för lantdagens behandling. August Schauman skriver i sin publicerade dagbok: "Manifestet var den elektriska brandklocka hvars ljud väckte den finska björnen." Därför sade han sig "fira denna dag som det konstitutionella lifvets i Finland födelsedag".

Det var i dessa tider August Schauman beslöt sig för att grunda en ny tidning, *Hufvudstadsbladet*. Inte för att det inte skulle ha funnits tidningar i staden. Han skriver i nr. 1 den 5 december 1864 att det är bekant att det nya bladet möts med allt annat än välvilja, det finns redan tre dagligen utkommande tidningar på svenska – "vi är ändå djärva nog att tro att det mellan de övriga ännu finns en liten plats för ett blad som detta".

När Schauman talar om tre tidningar, räknar han bort den finska, och *Helsingfors Posten* som utkom endast en gång i veckan. Fem tidningar utkom 1864, *Finlands Allmänna Tidning* (1819–1931), *Helsingfors Tidningar* (1829–1866), *Helsingfors Dagblad* (1862–1889), *Helsingfors Posten* (1864–65) och den enda finskspråkiga *Suometar* (1847–1866). Schauman förklarar sig.

Hufvudstadsbladet uppträder nemligen icke med några särdeles stora anspråk. Det vill icke alls räkna sig till de stora tidningarna i werlden. ...Hvad Hufvudstadsbladet will wara, det är: en tidning, som är nyttig, lätt tillgänglig och läsbar för alla - för alla, det will säga: för så många som möjligt.

August Schauman. Foto: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Vem var då denna August Schauman? Han föddes 1826 i Helsingfors och avlade studentexamen 1842. Han intresserade sig för politik, nationalitet och språk, och verkade som redaktör för *Helsingfors Morgonblad* 1853–55. Språkfrågan var en av de mest centrala i hans skrivande under flera decennier. Han polemiserade mot finska som enda språk, ville stärka finska språkets och litteraturens ställning, men bevara svenskan.

Intresset för nationalitetstanken förde Schauman till Danmark 1851. Den sju månader långa vistelsen i Köpenhamn var mycket viktig. Schauman studerade historia och statistik, upplivades av studentskandinavismen, och blev bekant med den danska pressen. Intrycken blev avgörande för hans journalistik. Det andliga klimatet var mer frigjort och kulturellt präglat, det var lättare att andas än i Helsingfors som styrdes av kejsrerliga dekret och byråkratisk styvhet. Schauman skrev entusiastiska brev hem

till vännerna, som de publicerade i *Morgonbladet*, i två nummer 1852, och som enligt uppgift nådde också rikssvenska tidningar.

Åren 1856–58 reste Schauman på en längre resa till Tyskland, Belgien, Frankrike, Schweiz och Österrike. Tillbaka i Helsingfors 1858 grundade han *Papperslyktan*, ett veckoblad som kommenterade dagsfrågor i lättare stil. Hans stil var en aforistisk krönika i satirens form, som dolde skarpa åsikter för censuren. I *Papperslyktans* spalter förde August Schauman en lång och frän debatt i språkfrågan med J. V. Snellman, som i *Litteraturbladet* talade för enspråkighet. Schauman lämnade *Papperslyktan* och övertog 1861 *Helsingfors Tidningar* efter Topelius. Polemiken med Snellman fortsatte, den här gången om förslaget till januariutskott och om Finlands ställning i det ryska riket. Striden ledde till att han avgick, men återkom på publikens begäran 1862–63.

År 1864 var det så dags att grunda en helt egen tidning. Som brukligt var gick programförklaringen i detalj in på hur han tänkte sig innehållet. Tidningen skulle inte nödvändigtvis ha ledande artiklar alla dagar, inte heller utlovades en uttömmande behandling av alla frågor. Men däremot skulle den nya tidningen noga följa alla viktiga händelser i utlandet, genom posten från S:t Petersburg eller Sverige, och med ännu större uppmärksamhet skulle bladet följa inhemska nyheter av allmänt intresse, särskilt vad som försiggår i huvudstaden. *HBL* vill vara väl underrättat och undvika att direkt avtrycka vad andra tidningar skrivit. Mindre viktiga händelser i landsorten skulle rapporteras i mera sammanträngd form. Åsikter i andra blad inom både den finska och svenska pressen skulle noteras. ”Om vi härvid någon gång skulle komma att anta en granskande ton, så hoppas vi att kollegerna icke behöfwer blifwa alltför mycket förtörnade. Vi söka icke fejder, men vi undvika dem ej heller.” Varningen bygger uppenbarligen på lång erfarenhet av egna och andras fejder i spalterna.

Vidare hade Schauman för avsikt att följa den inhemska litteraturen, konsten, liksom teatern och musiken; i följetongen skulle varje vecka ingå en resonerande krönika över den förflutna veckans händelser, i övrigt noveller och skizzer i original eller översättning. I bladets ekonomiska avdelning skulle ingå listor över tåg och postgång, samt ångbåtstrafik. Också historiska notiser om vad som hänt tidigare år på samma dag skulle publiceras, enligt modell av bl.a. franska *le Siècle*.

Innehållskategorierna skiljer sig inte särskilt från de övriga seriösa tidningarna vid samma tid, åtminstone i programförklaringarna ingick en rätt heltäckande lista över kommande ämnen. Krönikeformen tar upp en

Hufvudstadsbladet.

N:o 1.

Måndagen den 5 December

1864.

Pris för 12 Veckor 1 Riksdaler 10 Skillingar 10 Örtug. För 6 Veckor 1 Riksdaler 5 Skillingar 10 Örtug. För 3 Veckor 1 Riksdaler 2 Skillingar 10 Örtug. För 1 Veckor 1 Riksdaler 1 Skilling 10 Örtug. — Posten kostar 1/2 Riksdaler 10 Skillingar 10 Örtug. — Annonser för 1 Riksdaler 10 Skillingar 10 Örtug. — Annonser för 6 Veckor 1 Riksdaler 5 Skillingar 10 Örtug. — Annonser för 3 Veckor 1 Riksdaler 2 Skillingar 10 Örtug. — Annonser för 1 Veckor 1 Riksdaler 1 Skilling 10 Örtug.

PÅ HUFVUDSTADSBLADET

för ännu icke utkomna nummer såsom också för alla andra nummer som utkomma till det offentliga. — Annonser för 1 Riksdaler 10 Skillingar 10 Örtug. — Annonser för 6 Veckor 1 Riksdaler 5 Skillingar 10 Örtug. — Annonser för 3 Veckor 1 Riksdaler 2 Skillingar 10 Örtug. — Annonser för 1 Veckor 1 Riksdaler 1 Skilling 10 Örtug.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Öfverliga nya blad

från denna stad som utkomma till det offentliga. — Annonser för 1 Riksdaler 10 Skillingar 10 Örtug. — Annonser för 6 Veckor 1 Riksdaler 5 Skillingar 10 Örtug. — Annonser för 3 Veckor 1 Riksdaler 2 Skillingar 10 Örtug. — Annonser för 1 Veckor 1 Riksdaler 1 Skilling 10 Örtug.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Åttio och två år sedan föddes i denna stad en ung man som blev känd som en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid. Han var en av de mest berömda och älskade i sin tid.

Så här såg premiärdagens förstasida av Hufvudstadsbladet ut, den 5 december 1864.

tradition som odlats av *Helsingfors Tidningar*, både av Schauman och av Topelius. Under sina tjugo år som redaktör nydanade Topelius på många sätt journalistiken i landet. Han publicerade ett stort antal egna följetonger, men lyfte också fram dagsaktuella, sociala och kulturella frågor till debatt, både i reportage och kåserier. Topelius s.k. Leopoldinerbrev berättade om stort och smått i staden, i brev till den fiktiva löjtnant Leopold. Ambitionen var att skapa en sammanhängande novellistisk skildring i lätt stil av händelser, seder och idéer i huvudstaden. Schauman behärskade stilen, som han använt sig av både i *Papperslyktan* och *Helsingfors Tidningar*. Hans dagboksanteckningar och korta texter i olika ämnen som publicerades i *Häftan Nu och För* under 1886 har också en lätt, flytande stil.

Avsikten var att den nya tidningen *Hufvudstadsbladet* skulle vara lättillgänglig för en bredare läsekrets. *Helsingfors Dagblad* var en tid landets ledande tidning, och också tillgänglig utanför landets gränser, men *Hufvudstadsbladet* hade den största andelen prenumeranter i huvudstaden, och därmed flest annonser. Helt i enlighet med teorin om upplagespiralen knappade tidningen in på *Dagbladet*. *HBL* blev landets första lönsamma tidning, som snabbt körde förbi de tidigare. År 1887 hade *HBL* nära 5000 prenumeranter, och då *Helsingfors Dagblad* lades ner 1889 fick *HBL* överta både medarbetare och läsare. *Helsingfors Dagblad* hade varit liberalernas politiska språkrör, medan *Hufvudstadsbladet* var Schaumans enmansprojekt, och klart kommersiellt till sin natur. Tidningen var partilös, men linjen var liberal och försvarade det fria ordet.

August Schauman var länge den enda anställda vid tidningen. Nyhetsanskaffningen var en tidskrävande uppgift. Redaktörerna samlades på krogen, vanligen Societetshuset, där de fick höra det senaste skvallret. På eftermiddagarna gällde det att slå lovar utanför ämbetsverk i väntan på tjänstemän som kunde intervjuas på vägen hem längs Esplanaden. Tidningen hade flera medarbetare, t.ex. Anders Svedberg som under ett kvartssekel skrev brev från Österbotten, och Otto Höijer som skrev populära torg- och hamnberättelser. Under nödåret 1867 publicerade *HBL* omfattande, kritiska socialreportage och inledde hjälpopoperationer i huvudstaden, ett tidigt exempel på aktiv journalistik i Finland.

Tidningen trycktes på Theodor Sederholms tryckeri i hörnet av Mariégatan och Kyrkogatan, och redigerades hemma hos Schauman på Mariégatan. Första numret bars av sju kolportörer till ca 500 hem – den första som hade hembärning, övriga tidningar hämtades i bokhandlar, tryckerier eller andra affärer.

”DN är en liten gamin”

Dagens Nyheter grundare Rudolf Walls och August Schaumans framsteg i tidningsvärlden företer många likheter, men de kom från helt olika bakgrundsförhållanden. Medan Schauman kom från en officerssläkt i Livland och Kurland var Rudolf Walls far matros och tullvaktmästare i Stockholm. Alltför mycket brännvin och hustrumisshandel ledde till skilsmässa då Rudolf var tolv år, yngst av tre bröder. Modern var dock en driftig kvinna med egen antikvitetshandel och sonen fick gå i privatskola, där han efter fyra år kunde ”med ledighet läsa även svårare författare på tyska, engelska och franska”, enligt läraren Ohlin. Några fortsatta studier fanns det emellertid inte pengar till, vilket kanske delvis förklarar hans senare ovilja mot att engagera några magistrar med akademiska betyg för *DNs* redaktion.

Rudolf Walls enkla härkomst har ofta framhållits. Autodidakt, utan stilistisk begåvning men med gott affärssinne, är seglivade epitet trots framgången med *Dagens Nyheter*, men om hans uppväxt var enkel jämfört med alla de ”magistrar” som skrev för brödfödan i den stockholmska pressen så hade han likväl en viss utbildning och måste rimligen ha varit både begåvad och receptiv för sin ålder. I samma månad som föräldrarnas skilsmässa vann laga kraft och han själv fortfarande gick i skolan, fick han plats på *Aftonbladets* kontor genom kontakter med kassören där, och snart fick Lars Johan Hierta ögonen på den användbare gossen. Efter något års arbete på Hiertas ljusfabrik vid Liljeholmen var Rudolf Wall tillbaka på *Aftonbladet* 1842, men då på redaktionen. Korrekturläsning, arbete i sätteriet, klippning och översättning ur utländska tidningar blev hans arbetsuppgifter, samt, översättning av utländska böcker för Hiertas egen utgivning av billighetsböcker. Inte så märkligt att den unge pojken växte upp till att bli en tidningsman.

”Lars Hiertas skyddsling” skriver Gudmar Hasselberg i sin biografi från 1945 om förhållandet mellan Rudolf Wall och *Aftonbladets* grundare som under alla år stöttade Wall i hans tidningsmakeri. Den unge pojkens lärotid i *Aftonbladets* antiroyalistiska och antiklerikala radikalism lade grunden för en livslång liberal samhällsåskådning. ”I hela hans följande publicistiska verksamhet, både dess politiska och fackmässiga sida, spårar man det dominerande inflytandet från hans ungdoms välgörare och mentor Lars Johan Hierta”, skriver Hasselberg.

Vid 1840-talet hade Sveriges dagliga tidningar vuxit i antal med ex vis *Dagligt Allehanda* och *Aftonbladet* i Stockholm, *Göteborgs Handels-*

och *Sjöfartstidning* i Göteborg och *Östgöta-Correspondenten* i Linköping, samtliga liberala, men där fanns också företrädare för en konservativ politik med bl a *Stockholms Dagblad*. För alla tidningarna gällde dock att de vände sig till en bildad medel- och överklass.

1847 tar Rudolf Wall sina första egna steg i den mer folkliga veckopress som då växer fram, med veckobladet *Söndags-Tidningen*, ”ett blad för folket, en tidning som åtager sig arbetarens, den ringes sak”. Intresset för arbetarnas väl var dock grundat i en liberal hållning, så som den bl a kom till uttryck i en artikel om ”befrämjandet av massans sanna upplysning och moraliska förädling”. Verksamheten kring Stockholms Bildningscirkel, som stiftats två år tidigare, ägnades stor uppmärksamhet, riktad mot en ny publikmarknad, men tidningen bjöd också på förströelse med skämtsamma veckokrönikor av Wall själv och översättningar av Charles Dickens. Litteratur- och teaterkritik får allt större utrymme, och vid årsskiftet annonseras ett namnbyte till *Friskyttan* med ett första nummer i januari 1848. Flirten med arbetarna hade inte slagit så väl ut i försäljningssiffror, och Wall riktar sig åter mot en mer bildad publik.

Hasselberg karaktäriserar *Friskyttan* som en blandning av ren skämttidning och radikal samhällskritik, före de egentliga skämttidningarnas tid i Sverige. Allvarliga frågor skulle behandlas, men i korta texter, och med ett leende på läpparna. Tidningen blomstrade under några år med elaka försmädligheter mot hovet, militären och byråkratin, men i mitten av 1850-talet blev den alltmer politiskt oppositionell med udden riktad mot Oskar I:s högerpolitik. Wall blev två gånger åtalad, en gång för majestätsbrott, men han friades vid båda tillfällena. 1855 lanserades veckotidningen *Illustrerad Tidning* med, som namnet antyder, litografiska illustrationer och reportagebilder, och med August Blanche som redaktör från 1857. *IT* bjöd alltför stor konkurrens och samma år i december lades *Friskyttan* ner, men Wall hade övat sig i det som skulle komma att bli hans signum.

Ernst Ekman skriver i sin bok om *Svenska tidningskungar* från 1924 att Wall redan här visar upp ett antal utmärkande egenskaper, så som ”snabbhet i tanken, uppslaget och utförandet, men mindre noggrannhet med kontrollen”. Med Hasselbergs karaktäristik av Wall som en rationell upplysningsoptimist, främst intresserad av inrikespolitiska frågor, som med gott minne och god person- och lokalkännedom gick omkring bland massorna och talade med folk och poliser, kan man fundera över om det inte är den borne journalisten som här anas, mer än tidningsmannen och publicisten.

Fri från den konkurshotade *Friskyttan* fortsätter Wall i tidningsvärlden som korrespondent i huvudstaden genom att skriva ”Stockholms-brev” till *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*. Där var gode vännen i Göteborg, S A Hedlund, sedan 1852 huvudredaktör för *GHT* efter ett år på *Aftonbladets* redaktion, där han dock ansett Hierta vara alltför ”grå” i sin liberalism. När August Sohlman efterträdde Hierta som ägare och redaktör för *Aftonbladet* 1851 blev den ännu gråare, med ännu fler ”magistrar”. Hedlund och Wall förenades i en radikalare liberalism, men Wall återkom likväl 1860 för att sporadiskt skriva för *Aftonbladet*.

Under mellantiden hade Wall fått ett frestande erbjudande från Felix Bonnier som i Göteborg drev tryckeri och förlagsverksamhet men inte lika framgångsrikt som brodern Albert Bonnier i Stockholm. Felix Bonnier ville använda sitt tryckeri mer och starta en dagstidning i opposition till *GHT*, och det var ledarskapet för denna nya tidning *Göteborgs-Posten* som Wall erbjöds. Han tackade dock nej, han ville inte lämna Stockholm och inte heller konkurrera politiskt med vännen Hedlund på *GHT* inte minst. *Göteborgs-Posten* blev dock en framgång på västkusten som bilighetstidning och som föregångare i tekniskt avseende, med iögonenfallande rubriker för olika avdelningar och andra typografiska nyordningar. Med liknande exempel nerifrån kontinenten dit Wall företog flera resor, bl a till Danmark och Tyskland, kan vi lätt föreställa oss att Wall gärna ville göra ett nytt eget försök. Men till det behövdes pengar.

RUDOLF WALL.
Träsnitt från 1860-talet.

*Rudolf Wall från slutet av 1880-talet.
(Ingår i Gudmar Hasselbergs Rudolf
Wall, 1945)*

Wall ville också bli accepterad i Stockholmslivet, och 1858 fick han burskap som grosshandlare i staden. Det var affärer i spannmål och brännvin han skulle ägna sig åt, men spekulationerna slår fel och i januari 1859 går han i konkurs och den nya lägenheten på Munkbrogatan i Gamla stan försäljs med allt sitt bohag. Det är sju magra år, skriver Hasselberg, innan den snilleblix som Wall får när västra stambanan dras fram mellan Göteborg och Stockholm 1862, kan förverkligas. Det tar ett tag, men vad som sedan händer är väl känd historia. Att det gick så snabbt med de konkreta förberedelserna förvånar nog ändå de flesta än idag.

I oktober 1864 sänder Wall ut en inbjudan till aktieteckning av en daglig tidning i samma format som den danska *Folkets Avis*, och med likartat innehåll, dvs ”korta uppsatser över dagens frågor, in- och utländska nyheter, rättegångs- och polissaker, blandade ämnen, följetong med mera som vanligen finnes i dagliga tidningar, ävensom annonser”. Tidningen ska ha en frisinnad riktning och prenumerationspriset ska vara 10 riksdaler, lösnummerpriset 5 öre. Det var ungefär hälften av vad de existerande tidningarna tog betalt av sina läsare.

Aktieteckningen gick trögt, men den 30 november ansöker Wall om hinderlöshetsbevis för utgivande av tidningen *Dagens Nyheter*, med egna medel. Först då får han till stånd ett avtal med Albert Bonnier om att få trycka tidningen, nattetid, på det av Bonnier ägda Hörbergska tryckeriet på Riddarholmen, och där får redaktionen också ett rum, sex halvtrappor upp. Samtidigt avtalar Wall med stationsinspektorn vid Liljeholmens station om att han ska prenumerera på tidningarna från Göteborgstrakten och utlandet för att Walls springpojke ska kunna hämta dem där, sent på kvällen när Göteborgståget anländer. Posten fick nämligen inte sorteras och delas ut förrän på morgonen, men stationsinspektören kunde själv hämta sin egen post. På det sättet skulle den nya tidningen kunna få med de allra senaste nyheterna, tryckas under natten och komma ut som en morgontidning, före alla övriga som kom ut först på eftermiddagen. Dessutom erbjöd Wall alla prenumeranter fri hembärning av tidningen, så att den kunde läsas till sen frukost.

Någon redaktion fanns inte, men Wall hade vidtalat två medarbetare; notarie Stenfelt som var bra på att översätta följetonger från främmande språk, och notarie Wijnbladh som skulle klippa och dra ut det viktigaste ur de utländska tidningarna. Den 21 december, klockan sex på eftermiddagen, kallades medarbetarna till redaktionen på Riddarholmen för att börja arbeta fram det första provnumret som kom ut den 23 december 1864, på morgonen. Samma natt födde Rudolf Walls hustru Rosa tvillingar.

Tillsammans med det breda ämnesinnehållet i ny uppställning på de fyra sidorna med markerade avdelnings- och notisrubriker i fetstil, kortare texter med ledaren i det av Wall föreskrivna sextumsformatet jämfört med *Aftonbladets* femton spalter, morgonutgivning i hemmet, och det billiga priset med kommissionärer runt om i landsorten som också levererade lokala nyheter, gick den nya tidningen från en upplaga av 3 000 exemplar på nyåret 1865 till det drygt dubbla vid årets slut. Under de första åren hade Wall också tur med nyhetsflödet; två sensationella mordfall, Stockholmskravallerna i samband med det skandinaviska mötet, tågolyckan i Sandsjö och det stora politiska intresset i samband med representationsreformen 1866. Under mer än en månad publicerades artiklar varje dag, med en riklig redogörelse av debatten i Ridarhuset, från liberalt perspektiv. Wall var dock noga med att poängtera att "Dagens Nyheter är icke organ för någonting annat än sin utgifvares öfvertygelse".

Under 1870-talet blev tidningen mer politiskt inriktad med ledare av Gösta Posse och Emil Key från Lantmannapartiet. Rudolf Wall ville emellertid även fortsatt ge sken av att vara politiskt oberoende; Posses och Keys texter skickades in anonymt, renskrivna av Keys dotter Ellen Key för att inte röja skribenternas handstil och namn.

1880 var *DNs* upplaga uppe i ca 15 000 exemplar. Under detta decennium tillkommer *Svenska Dagbladet* (1884), *Social-Demokraten* (1885) och *Stockholms-Tidningen* (1889) och tidningsmarknaden förändras återigen, men det är en annan historia. Rudolf Wall avlider 1893 efter att ha dragit sig tillbaka från tidningen 1889 då Fredrik Vult von Steijern blir ägare till *DN*, genom ett lån på 1 050 000 kronor av Knut Wallenberg.

Hur var det nu då med ett eventuellt samband mellan starten för *Hufvudstadsbladet* den 5 december och *Dagens Nyheter* den 23 december, samma år 1864? Var det en tävling mellan Schauman och Wall? Det finns inga kända belägg för att de hade någon personlig kontakt sinsemellan under de här åren, men tidningsvärlden var liten, och det finns en möjlig tråd via vänners vänner. S A Hedlund, Walls gode vän på *GHT*, hade 1860-61 en medarbetare från Finland, Anders Chydenius, som blivit landsförvisad för sina radikala skrivelser i pressen. 1862 blev han benådad och återvände till Finland och redaktionen för *Helsingfors Dagblad*, det liberala språkröret i Helsingfors. Sannolikt höll de kontakt om vad som hände i respektive länders tidningsutgivning, och kanske hade även Wall genom sitt nära förhållande till Hedlund kännedom om Chydenius och hans tidning som skulle komma att få en stark konkurrent i *Hufvudstadsbladet* med samma framgångsrecept; en lättillgänglig tidning för en

bredare läsekrets, med hembärning. Men kanske är det bara illvilligt och helt ointressant att spekulera i Walls eventuella tävlingslusta. Förutsättningarna för en ny typ av tidning fanns med fallande papperspriser och en ökande läskunnig publik i bredare samhällsskikt, och exempel fanns att ta efter och inspireras av, även namnet. Wall sägs ha hämtat *Dagens Nyheter* från den engelska, liberala *Daily News* som Charles Dickens grundade 1846. I Danmark började *Dagens Nyheder* att ges ut 1868. Journalister och tidningsmän sneglar alltid på varandra.

Oberoende av om de hade diskuterat sina projekt med varandra fanns det många paralleller mellan Walls och Schaumans tidningar. *Hufvudstadsbladets* ambition att vara ”nyttig, lättillgänglig och läsbar för alla” innebar i mindre drastiska ordalag samma program som Rudolf Wall utstakade för *Dagens Nyheter*; ”Skriv så 22 000 pigor förstår det!” De skiljde sig från de andra tidningarna genom att inte ha en klar innehållslig agenda, utan rikta sig till en bredare publik. De var också pionjärer när det gällde hembärning av tidningar. Och båda hade stor framgång med sin journalistik av ett modernare snitt.

Källor:

- Den svenska pressens historia. Åren då allting hände* (1830–1897) (2001)
- Ekman, Ernst: *Svenska tidningskungar* (1924)
- Hadenius, Stig: *Dagens Nyheter historia. Tidningen och makten 1864–2000* (2000)
- Ginström, Egidius: *Hufvudstadsbladet under 50 år 1864–1914*. 1964
- Hasselberg, Gudmar: *Rudolf Wall. Dagens nyheter skapare* (1945)
- Landgren Lars-Folke: *Helsingfors Dagblads etableringsskede 1861–1864* (1995)
- Lundin, Claes: *Nya Stockholm* (1890)
- Nationalbiografien/ Bo Lönnqvist: <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3621/>
- Schauman, August. ”Tidningspressen på 1830-talet.” Häfte nr 6, 10.12.1886. *Nu och För:* (1886)
- Schauman, August: *Från sex årtionden i Finland: levnadsminnen*. (1922)
- Suomen Lehdistön Historia 1, (Finska pressens historia, del 1). Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. (Pressens skeden fram till år 1905). (1988)
- Søllinge, Jette & Niels Thomsen: *De danske aviser 1634–1989*, bind 2, 1848–1917 (1989)

Zachris Topelius: *Leopoldinerbrev. Correspondance från Helsingfors.*

Utgivna av Clas Zilliacus. Schildts (2003)

Zilliacus, Clas & Henrik Knif: *Opinionens tryck: en studie över pressens bildningsskede i Finland* (1985)

Kristina Lundgren är docent i journalistik, med inriktning mot presshistoria och genreutveckling med fokus på kvinnliga journalister. Hon har skrivit ett flertal böcker om bl a Barbro Alving och Else Kleen, och 2014 kommer en bok om Ada Nilsson, den radikala kvinnoläkaren som var utgivare av och skribent i tidskriften *Tidevarvet* under alla dess sexton år.

Epost: kristina.lundgren@sh.se

Henrika Zilliacus-Tikkanen är universitetslektor i journalistik vid den svenskspråkiga journalistutbildningen vid Helsingfors universitet och docent vid Jyväskylä universitet. Hon har forskat i kön och journalistik, och har bl.a. skrivit *När Könet började skriva. Kvinnor i finländsk press 1771–1900*. Hon har också redigerat en bok med studentintervjuer med tidigare radioredaktörer vid Yleisradio, *Röster – Rundradions veteraner berättar*.

Epost: henrika.zilliacus@helsingfors.fi

Sten Dehlgren i pressen, politiken och privat

En inblick i pågående forskning

Göran Leth och Kent Zetterberg

Sten Dehlgrens verksamma liv inbegrep två skilda karriärer – efter år i marinen följde en imponerande karriär inom tidningsvärlden. Mest känd är hans position som chefredaktör på *Dagens Nyheter* under dryga två decennier. Läger man till Dehlgrens tidigare period som *DN*:s VD innehade han en ledande position på tidningen i mer än 30 år. Han överträffar därmed grundaren Rudolf Walls regenttid och är således den chef som suttit längst i *Dagens Nyheter*s historia. Men Dehlgrens inflytande sträckte sig långt utanför *DN*:s räjonger. Det är mot en betydelsefull och dramatisk bakgrund som en levnadsteckning av Dehlgren kan göras. Vid sidan av press och politik är avsikten att beskriva en mer privat sida av Dehlgren även där gjorde tiden sina avtryck.

Sten Dehlgren i profil

Sten Dehlgren 1881–1947 föddes som son till bataljonspredikanten vid flottan fil. dr. Alfred Theodor Dehlgren och Henrietta (Jetta) Sofia Malmgren. Han intresserade sig tidigt för modern litteratur och borgerligt-radikala idéer. Antagligen hade han fortsatt en civil akademisk karriär om inte fadern velat att han skulle bli sjöofficer. Det var säkert naturligt för fadern, med sin placering i marinen, att styra sonens yrkesinriktning åt det hållet. Den marina karriären påbörjades redan 1894 då han blev aspirant vid flottan, alltså vid 13 års ålder. 1898 blev Dehlgren underofficerskorpral, underofficer av andra graden 1900. Följande år blev han först flaggunderofficer och senare underlöjtnant vid flottan. Löjtnant blev han 1903 och elev vid sjökrigsskolan åren 1907–08. Under åren 1908–11 tjänstgjorde han vid marininstaben, något som han även gjorde 1917 och återinträdde då för en kort tid i aktiv tjänst. Han befordrades till kapten 1910 men erhöll året därpå avsked med tillstånd att utan lön kvarstå i flottan. Dehlgren utnämndes till kommendörkapten av andra graden 1935.

I Midsommarbladet, 1914, förekom denna profilbild av Sten Dehlgren i "Ansikten bakom ledarspalterna", tecknad av Nils Svahn.

I det stora hela avslutade Dehlgren med andra ord sin sjömilitära karriär 1911 och samma år påbörjades också på allvar hans tidningsmannakarriär. Det sjömilitära skulle ändå fortsätta att vara ett väsentligt inslag i hans verksamhet, inte minst i form av författarskap. I Libris bokkatalog förtecknas sex skrifter av hans hand, den senaste från 1946, och med ett undantag avhandlande alla sjömilitära frågor. Ett par titlar är *Torpedvapnet* (1905) och *Från Habsburgs härar till Englands flotta* (1916). Artiklar av Dehlgren i samma ämne återkommer också under årens lopp. En säregenhet var att han fortsättningsvis tilltalades både på den egna tidningen och i andra pressammanhang som kapten och, efter sin befordran 1935, som kommandörkapten.

Journalistiken hade Dehlgren redan prövat på flera år före 1911. Hans första kontakter med tidningsvärlden blev erbjudanden från först *Svenska Dagbladet* och senare från *Dagens Nyheter* om att medverka som sjömilitär medarbetare. Från 1 april 1911 blev han, på Otto von Zweigbergks uppmaning, ekonomichef och året därpå verkställande direktör i *Dagens Nyheter*. Därefter följde en rad betydelsefulla uppdrag. 1922 blev han chefredaktör för *DN* och kom sedan mycket snart att vinna en ledande ställning inom svensk press: ordförande i TT, ordförande i PK, ordförande i Tidningsutgivareföreningens arbetsgivarorganisation, medlem av

Pressbyråns styrelse, ordförande för de sakkunniga för revision av TF, medlem av SIS pressråd, samt ordförande i Pressnämnden.

En egen personlighet framträder i de levnadsteckningar som står att finna i lexikon och nekrologer, präglad av integritet, lyhördhet, fasthet och beslutsamhet. Prov på de två sistnämnda personlighetsdragen återfinns kanske i ett par telegram till Barbro Alving (Bang), ute på olika reportage 1939. Från Dehlgren till Alving, 16/5: "Bra. Semestra."; 8/11 1939: "Kortare please."

Forskningsläge och problemområden

De viktigaste vetenskapliga arbetena om Sten Dehlgren och *Dagens Nyheter* under hans tid är Jarl Torbacke, *Dagens Nyheter och demokratis kris*; Stig Hadenius, *Dagens Nyheter historia*; Leif Kihlberg, *Dagens Nyheter och demokratins genombrott*. Staffan Sundins, *Konsolidering och expansion 1930–1954*, är viktig för den ekonomiska utvecklingen. Alf W Johanssons, *Herbert Tingsten och det kalla kriget*, berör också Dehlgren. Andra framställningar kring Dehlgren finns i Ivar Ljungquist, *Ur Dagens Nyheter historia I–III*, i Gustafsson & Rydén, *Den svenska pressens historia*, i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, i *Svenska Män och Kvinnor* och i en *Minnesbok på 50-årsdagen* med bidrag av K. O. Bonnier och ett stort antal DN-medarbetare. I samband med Dehlgrens bortgång finns också ett stort antal nekrologer.

De vetenskapliga studier som i större eller mindre utsträckning har behandlat Sten Dehlgren är med något undantag helt fokuserade på hans roll på *Dagens Nyheter*. I själva verket är det tidningen som står i fokus, inte Dehlgren. Ingen av studierna har heller ambitionen att ge en övergripande och samlad bild av hans person och gärning. Den här studien kan med andra ord betyda att ett tomrum i forskningen fylls. Trots Dehlgrens erkänt viktiga roll i offentligheten under flera decennier av 1900-talet har han aldrig ägnats en monografi.

Med ny tematik, nya perspektiv och problem avser vi att studera hans insats så, att det går att vinna nya väsentliga kunskaper om Sten Dehlgren och hans samtid. Var och en av studiens tre delar har en tematisk rubrik: 1. Aktören och makthavaren Sten Dehlgren; 2. Sten Dehlgren i en huvudroll; 3. Medelklassen tar makten och Sten Dehlgren skapar sig ett namn.

*Aktören och makthavaren Sten Dehlgren.
Åren 1920–1936. Forskare: Kent Zetterberg.*

Sten Dehlgren blev VD på *Dagens Nyheter* 1912 och var tidningens dynamiske och inflytelserike chefredaktör 1922–46. Han var en central gestalt i tidningens historia och i det svenska medielandskapet, men även i den offentliga debatten och politiken under årtionden. Dehlgren var en dold makthavare, ofta på de inre linjerna, som betydde mycket för tidningens utveckling och framgångar under den första period som ska beskrivas och analyseras. Han fick i kraft av sin kompetens en rad förtroendeposter inom svenska medier under mellankrigstiden, som nämnts däribland TT, Tidningsutgivarna och Publicistklubben, vilket gör honom mycket intressant att analysera. Han åtnjöt ett stort och brett förtroende och stöd inom tidningsbranschen och kom att inta en ledande ställning bland svenska publicister under årtionden.

Chefredaktör Sten Dehlgren i sitt arbetsrum på Dagens Nyheter i september 1933. Foto: privat

Politikern Sten Dehlgren. Liberalism möter fascism

Sten Dehlgren var en övertygad liberal som inte hade några svårigheter att leva upp till inriktningen att *Dagens Nyheter* skulle redigeras i en liberal anda. Problemet var att innehållet i denna allmänna devis kom att skifta över tiden, inte minst under trycket från de totalitära ideologierna och kriserna i Europa (den ekonomiska depressionen ca 1930–33) som till sist ledde fram till ett nytt storkrig, det andra världskriget.

1924 lovade Familjen Bonnier, som hade blivit majoritetsägare i *Dagens Nyheter*, i ett brev till Sten Dehlgren att inte blanda sig i den redaktionella ledningen av tidningen. Det var en viktig signal. Det garanterade *DN* en fri ställning och kom att utgöra en liberal värdegrund för långa tider framåt. För *DN* var det mycket viktigt att inta en fri och oberoende ställning i debatt och politik. Mellankrigstiden var partipressens gyllene tid, med många partitrogna tidningar (särskilt hos socialdemokraterna och bondeförbundet) där påfallande många redaktörer/chefredaktörer satt i riksdagen eller hade politiska uppdrag regionalt och lokalt. *DN* hade en annan och friare position, vilken hade grundlagts under tidigare epoker (Rudolf Wall, Otto von Zweigbergk med flera). Tidningen var visserligen värdemässigt närstående liberalerna (det vill säga liberala samlingspartiet till 1923, liberaler och frisinnade 1923–34, folkpartiet från 1934), men betraktades aldrig som en partitrogen tidning. *DN* var fri och oberoende liberal, och ett tidningsorgan man lyssnade på, både hemma och ute i världen. (Till exempel i diplomatisk rapportering i Norden och till Berlin, London, Paris och Washington).

DN:s relationer till partipolitiken var den frie oberoende kritikern med liberala sympatier. Det räcker med att konstatera att de liberala partiledarna från Karl Staaff och framåt gärna såg *Dagens Nyheter* som en liberal bundsförvant och en fri kritiker som dock aldrig kunde förväntas vara en partitrogen tidning. Det är även betecknande att folkpartiledaren Andersson i Rasjön (1934–44) vägrade att ta ett politiskt ansvar för den stora liberala pressen (halva tidningsupplagan i landet) under krigsåren. Senare, under de mörka åren 1940–42, begärde statsminister Per Albin Hansson (s) att de fyra regeringspartierna i samlingsregeringen (s, bf, h, fp) skulle påverka och dämpa ”sin egen partipress” i den svenska fredens och neutralitetens namn, dvs i klartext vad gällde kritiken mot Tyskland och Hitler. Han fick instämmanden av partiledarna Bagge (högern) och

Bramstorp (bf) men inte av Rasjön (fp), som ansåg uppgiften vara omöjlig för folkpartiets del. Att påverka och styra den liberala pressen var i praktiken omöjligt. Konkret var spännvidden mycket stor inom den press som kallade sig liberal vid denna tid, alltifrån "Kreugerpressen" med *Aftonbladet* och *Stockholms-Tidningen*, där *AB* var tyskvänlig, över de mer regeringslojala *Göteborgsposten* (Harry Hjörne) och *Dagens Nyheter* (Leif Kihlberg med flera) till skarpa kritiker som *GHT* (Torgny Segerstedt), *Eskilstuna-Kuriren* (JA Selander) och *VLT* (ägarfamiljen Pers) i Västerås, som även tryckte *Nyheter från Storbritannien* på sin officin.

Under det första världskriget hade de krigförande parterna (Tyskland, Storbritannien) haft ett starkt inflytande på telegrambyråerna och därmed indirekt nyhetsrapporteringen. Den tyskvänliga Svenska Telegrambyrån väckte stark kritik inom dagspressen och följderna blev att en mer västvänlig (ententevänlig) nyhetsbyrå startades. Denna stormaktskonkurrens på svensk botten om utrikesnyheter väckte i sin tur kritik i tidningsleden. En lösning kunde i stället vara att starta en nationell nyhetsbyrå, ägd av den svenska pressen med en mer oberoende ställning. Sten Dehlgren arbetade starkt för en sådan lösning. Dehlgren ville ha en mer oberoende nyhetsbyrå för den svenska pressen på 1920-talet vilket ledde till grundandet av Tidningarnas Telegrambyrå, TT, 1921. Chef blev Gustaf Reutersvärd ("dubbelexcellensen", även chef för Radiotjänst, med start 1924) och styrelseordförande blev Dehlgren. TT ägdes av pressen själv, en god lösning skulle det visa sig.

Dehlgren lämpar sig särskilt bra för en analys av inflytelsefält i mellankrigstidens Sverige. Vilken var hans betydelse? För att besvara frågan behövs ett antal infallsvinklar: medier, politik, ekonomi, nationella intressen, säkerhetspolitik (försvar, utrikespolitik). En undersökning som i sin tur lånar sig till nätverksanalys och interkontextualisering.

Perioden 1920–1936 var den första perioden av den svenska demokratis genomförande efter reformerna inom rösträtten och den politiska demokratin 1917–1921. *Dagens Nyheter* och Dehlgren kom här att inta en nyckelroll i utvecklingen där minoritetsparlamentarismen under 1920-talet ersattes av en socialdemokratisk maktposition från 1933 (statsminister Per Albin Hansson 1933–46), som snart växte ut till en närmast makthegemonisk ställning. De svenska socialdemokraterna, med SAP i allians med LO, kom att bli "världens starkaste socialdemokratiska parti" med en obruten maktställning fram till valnederlaget 1976.

Det var en utveckling som *DN* och Dehlgren kritiserade men där också socialdemokrater och liberaler stod varandra nära i en rad demokratiska

krisfrågor, inte minst vad gällde den politiska demokratin som helhet som nu hotades av totalitära ideologier som kommunismen och fascismen/nazismen. Hur denna utveckling möttes och hanterades är en viktig del i projektet, varvid *DN* som en av de största tidningarna i Sverige kom att få en nyckelroll i avvägningen mellan demokratiska ideal, statsintressen, tryckfrihet och partipolitiska intressen. Problematiseringen lyfter fram de målkonflikter och de spänningar mellan olika värderingar som fanns.

DN kom under mellankrigstiden att inta en ledande position i svensk dagspress, ja journalistiskt har den kallats ”rikslikare”. Tidningen bytte ledning 1922 då den sjuke Otto von Zweigbergk avgick som chefredaktör men även den store tidningsmakaren Anton Karlgren, som hade förnyat tidningens journalistik och gjort den mer modern med stora upplageframgångar som följd lämnade sin post. Dehlgren blev nu chefredaktör men lämnade posten som politisk redaktör efter några år. Han var främst en skicklig tidningsmakare, maktavare i medierna och nätverksbyggare, men mindre framgångsrik som ledarskribent. Hans betydelse som politisk opinionsbildare är en mer öppen fråga, t ex under krigsåren. Dehlgren hade hela tiden ett samlat ansvar för *Dagens Nyheter*, vilket även betydde en hel del inom debatt och politik. *DN* blev efterhand störst i landet både i fråga om annonser och upplagor, vilket gav en tryggad ställning på marknaden. Ivar Ljungquist (1892–1955) var den som tog över rollen som tidningsmakare på *DN*. Han gjorde det med stor framgång, men hela tiden i samarbete med Dehlgren, som främst framstod som tidningens starke ledare utåt.

Sten Dehlgren och det svenska medielandskapet. Offensiv och försiktig.

Dehlgren var en modern tidningsmakare som förstod att göra marknadsinvesteringar på rätt sätt. Men han förstod även de redaktionella kraven om tidningen skulle bli ledande och nå ut till en stor läsekrets. Ett exempel var att han personligen vakade över tidningens honorar, där han inte var snål. Då *DN* var en av landets ledande tidningar gällde det att kunna betala bra och att kunna knyta förnämliga medarbetare till sig, personer som kunde lämna viktiga bidrag till tidningens olika avdelningar: ledare, inrikes, utrikes, kultur, reportage. Det var ett framgångsrecept som gav utdelning. Dehlgren förstod också tidigt värdet av en sportredaktion och drev på sportmaterialet i tidningen där inte minst David Jonason (Mr

Jones) var en ledande sportjournalist. Genom sporten kunde man locka till sig en ungdomlig publik men även vinna genklang i folkets breda lager där idrotten växte ut till en folkrörelse. Det var en framsynt investering, som gjorde att *DN* tidigt blev en av landets bästa sporttidningar i dagspressen, en position som består än i dag.

I svensk dagspress sneglade man gärna på de stora anglosaxiska länderna och Tyskland, där kvällspressen och en ny journalistik växte. Det var ett nytt inslag i mediemarknaden där dock marknaden i Sverige ännu inte ansågs mogen. Sverige var fortfarande i mycket ett agrart samhälle med en stor och gles landsbygdsbefolkning och urbaniseringen hade inte kommit igång på allvar. 1922 var frågan uppe i *DN* om att satsa på en kvällstidning i Stockholm – kallad *Kvällsnyheterna* – men projektet skrinlades. Dehlgren ansåg projektet vara för tidigt ute och gick emot. På 1930-talet blev sedan *Aftonbladet* (PG Petersson) en stor framgång som kvällstidning (jfr *NDA*) men det dröjde till 1944 innan Bonnierkoncernen lanserade sin kvällstidning med *Expressen*. Frågan fanns med under hela tiden som Dehlgren ledde *DN*-koncernen och den stöttes och blöttes inför framtiden.

I Stockholm pågick under fem år ett tidningskrig med *DN*, *ST* och *SVD* inblandade. Ivar Kreuger rörde om i grytan genom att skaffa sig ägarandelar för att söka stoppa att Bonniers skulle bli alltför dominerande på tidningsmarknaden i huvudstaden. Genom olika avtal delades Stockholms tidningsmarknad i praktiken upp mellan de stora ägarna varvid Dehlgren givetvis är en viktig aktör att undersöka. Överallt i det dynamiska svenska medielandskapet under mellankrigstiden finner vi Sten Dehlgren som aktör och nätverksbyggare. Det gällde det mesta, tidningar, upplagor och redaktioner, nyhetsbyrå TT, pressorganisationerna, dagspolitiken, opinionsbildningen och journalistiken och demokratins utveckling i Sverige omgivet av ett oroligt Europa.

Dehlgren framstår som en av de ledande tidningsmännen i Sverige under mellankrigstiden och betydde mycket för *Dagens Nyheter*s stora upplageframgångar och starka grepp om annonsmarknaden. Kampen om upplagorna i Stockholm och i riket var hård och dagspressen upplevde en storhetstid med en mångfald tidningar och stigande upplagor. *Dagens Nyheter* passerade 1941 *Stockholms-Tidningen* i upplaga och blev landets största tidning.

Dehlgren var dock försiktig som tidningsföretagare och när det gällde att bygga allianser. Bonniers ställning på tidningsmarknaden var utsatt och kritiserad och det gällde att gå fram med försiktighet. Inte minst

Kreugerpressen (Torsten Kreugers tidningar *ST* och *AB*), som formellt var liberala tidningar, var kritiska och kom att utrikespolitiskt dessutom visa en klar förståelse för det nya Hitlertyskland från 1933.

Först gällde det att utveckla och konsolidera *Dagens Nyheter*, som efterhand blev landets ledande tidning. Den liberala *Afton-Tidningen*, som hade stått regeringen Staaff (1911–14) nära, kom på obestånd kring 1919 varvid det diskuterades en försäljning till *DN*. Dehlgren motsatte sig dock detta, och menade att det var ett projekt med en rad osäkra risker. Kampen på tidningsmarknaden i Stockholm, men även ute i riket, var central för *DN*.

Sammanfattningsvis fokuserar den undersökning som omfattar åren 1920–1936 på Dehlgrens viktiga insatser och hans betydelse i det svenska medielandskapet under mellankrigstiden. Det handlar om *Dagens Nyheter*, tidningsmarknaden, medieorganisationerna och utvecklingen av svensk politik och demokrati. På alla dessa områden spelade Sten Dehlgren en viktig roll och var en man med ett stort nätverk och inflytande.

Sten Dehlgren i en huvudroll. Åren 1936–1947 *Forskare: Göran Leth*

Året 1936 tjänar med fördel som vattendelare under den Dehlgrenska epoken. Inrikespolitiskt gick Socialdemokraterna i koalition med Bondeförbundet. Därmed kom den sittande regeringen att dominera det svenska politiska livet. Inte minst konsoliderade Socialdemokratin en ställning som bärare av den svenska regeringsmakten. Den borgerliga oppositionen fortsatte att spela roll, men det var mer på ett retoriskt plan, inte när det gällde praktisk politik och reformering av det svenska samhället. Socialdemokratins överlägsenhet gjorde också att man där i fortsättningen inte behövde känna sig utmanad från den yttre vänstern. Sten Dehlgren bör ha trivts med den här politiska situationen. Han kunde stå med ena benet i det borgerliga lägret och med det andra benet i det socialdemokratiska lägret. Pressen, och då inte endast *Dagens Nyheter*, kunde bli något av en tredje kraft. Dehlgren axlade själv rollen som denna tredje kraft i och med alla sina uppdrag inom pressen, inte minst som Publicistklubbens ordförande som han blev just 1936 och tre år framåt.

1936 var också året då den tyska armén på Hitlers order införlivade Rhenlandet med Tyskland. Därmed demonstrerade Nazityskland med ef-

tertryck sin aggressivitet även utåt mot omvärlden. Motståndet i Sverige mot nazismen, trots undantag på sina håll, var ganska kompakt. Kritiken mot den politiska utvecklingen i Tyskland var genomgående: avskaffandet av demokratin, förföljelsen av oliktankande, de brutala uppgörelserna inom nazistpartiet, de alltmer våldsamma övergreppen mot judarna. Men Sverige var ändå inte riktigt hotat. Från det här året var det dock ett faktum att rikets fred och oberoende hotades.

Också här kan en roll ha presenterat sig för Dehlgren. Första världskriget hade understrukit att förmedlingen av information och opinion var av central betydelse under utsatta och svåra tider. Statsmakten hade ett särskilt behov av att kontrollera situationen. Och för den kontrollen spelade tidningar, nyhetsbyråer, radio, film, myndigheternas information och propaganda en nyckelroll. Genom att skaffa sig positioner på olika håll inom pressen visste Dehlgren att han hade något att bidra med. Ett bidrag som han också trodde var en angelägenhet för Sverige.

Alf W Johansson, som skrivit ett verk om efterträdaren Herbert Tingsten, har återgivit Leif Kihlbergs koncentrerade bild av *DN*:s position i offentligheten: "Tidningen hade, som Kihlberg uttrycker det i sina minnesanteckningar från krigsåren, varit 'regeringens självständiga bundsförvant, ej mer, ej mindre'. Denna halvofficiösa hållning hade familjen [Bonnier] upplevt som stötande."

Orden bär på ett forskningsproblem och bör inte endast översättas med *DN* utan med Dehlgrens hela insats på olika områden: Vad innebar denna lojalitet? Hur kom den till stånd? Vilka gränser hade den? Och vad betydde lojaliteten för Dehlgren och vad betydde han för lojaliteten? Det förtjänar att framhållas, att även om Leif Kihlberg svarade för inrikespolitiken, Johannes Wickman för utrikespolitiken och Ivar Ljungquist hade det redaktionella ansvaret, så talar allt för att det var Dehlgren som avgjorde tidningens ställning i det svenska politiska systemet. I sammanhang utanför *DN* var det också tydligt att det var han personligen som hade betydelse.

Men det är också ett problem som kan delas upp i två delar. I det första fallet är det en fråga om pressfrihet; i det andra fallet är det en fråga om politiska ståndpunkter och bedömningar av det samtida politiska läget.

Sten Dehlgren och pressens ställning. Pressens makt och pressens frihet.

Det delproblem som avser pressfriheten rymmer i sin tur ett antal specifika frågeställningar om Dehlgren och pressens ställning. Under Dehlgrens ledning kom *DN* att erövra en ledande ställning inom den svenska tidningspressen. Men Dehlgren erövrade också en ledande ställning för sin egen personliga del, som inte minst demonstrerades av alla hans förtroendeuppdrag. Hur erövrade Dehlgren och *DN* denna ställning och vad betydde den? Uppenbart är att han blev en av de främsta företrädarna för hela den svenska pressen.

Dehlgren förefaller ha valt strategin att medierna skulle ingå förbund med regeringen. Detta var i sig inte någon kapitulation inför överheten. Pressen och pressens ställning handlar om hur han erövrade åt pressen en egen maktposition, särskilt i motsats till den gamla partipressmodellen.

Samtidigt kvarstår frågan om Dehlgren egentligen var intresserad av att låta pressen ingå i ett maktbalanstänkande i anglosaxisk mening (den tredje statsmakten/Fourth Estate). Hotet från Nazityskland handlar inte minst om presspolitiken under krigsåren. Politiken var en förening av ett antal olika intressen, där pressens självensur var avgörande för dess förverkligande. Dehlgren var en av de huvudansvariga för politiken, men han hade hela tiden dilemmat att inte överskrida gränsen mellan pressfrihet och en tystad svensk offentlighet.

Under 30-talet och krigsåren blev den svenska pressfriheten kraftigt beskuren. Dehlgren hade under dessa år en central position i de organ som avgjorde ramarna för pressens verksamhet. Verkade han för betydande ingrepp på pressfrihetens område eller var han tvärtom en garant för att det bara skulle bli marginella inskränkningar? Det här är ett viktigt stycke svensk presshistoria men över huvud taget ett viktigt stycke svensk historia. Går det att förstå hans överväganden? Det är rimligt att anta att han kände sig kluren inför de presspolitiska konsekvenserna. Å ena sidan bör han ha vägletts av en ansvarskänsla för Sverige i en svår tid. Å andra sidan var han demokrat och pressfriheten var utan tvekan en hjärtefråga. Dehlgren hade inte varit entusiastisk när han erbjöds posten som Pressnämndens ordförande. Antagligen var han, likt andra chefredaktörer i Informationsstyrelsens pressråd, ganska obekvämd med rollen att vara censor över sina redaktörskolleger.

Problematiken kring pressfriheten kan även studeras utifrån de förbindelser som Dehlgren hade med andra ledande aktörer i samtiden. Särskilt tre kan framhållas som viktiga. *Per Albin Hansson*. Dehlgren var redan tidigt under mellankrigstiden en viktig företrädare för pressen. Hans betydelse kom sedan att växa till att bli den kanske viktigaste företrädaren för pressen. Den lojalitet som Dehlgren kan ha känt i förhållande till regeringen bör också ha manifesterats i kontakter mellan de två. *Gustaf Reuterswärd*. Båda hade en militär bakgrund: Reuterswärd som arméofficer och Dehlgren som marinofficer. De samarbetade tidigt flera olika presssammanhang, inte minst i TT, där Dehlgren var styrelseordförande och Reuterswärd vd. Samarbetet inom pressen och relationerna till regeringen under perioden var i mångt och mycket ett arbete som de två utförde tillsammans. *Torgny Segerstedt*. Dehlgren och Segerstedt kan framstå som presshistoriska motpoler. Onekligen fanns många olikheter dem emellan och det utspelades också konflikter. Men båda bekände sig till liberala värderingar och bortom partipolitiken har dylika en särskild relevans för tidningspressen. Frågan är vad som utmärkte dessa relationer och vad de betydde för Dehlgren.

Sten Dehlgren, Sverige och Nazityskland. Lojalitet i en utsatt tid.

Dehlgren var fostrad i klassisk svensk liberalism. Han hade under 20-talet haft ett antal partipolitiska uppdrag. Partipolitiken drog han sig dock tillbaka från. Liberalismen hade under den tiden haft udden riktad mot högern, och hans naturliga allierade var med säkerhet socialdemokratin. Om än det politiska landskapet kom att genomgå flera förändringar innan blicken riktades mot ett andra världskrig, torde Dehlgrens sympatier för en regering dominerad av socialdemokratin ha bestått. Lojaliteten med regeringen är antagligen begriplig utifrån det perspektivet.

Delproblemet med avseende på världskriget kan börja från en infallsvinkel i Jarl Torbackes skildring av *DN:s* historia. En aspekt var tidningens relation till och vunna självständighet från ägarfamiljen. Då Torbacke skrev sina två böcker, under 1970-talet, var problematiken press och ägare synnerligen aktuell. Senare har ett par andra maktförhållanden under den här perioden påkallat uppmärksamhet, nämligen det mellan pressen och den svenska statsmakten respektive det mellan pressen och Nazityskland. I korta ordalag går det att uttrycka så här: Även om Dehl-

gren och *DN* gjorde sig fria från familjen Bonnier, kan de ha bundits till den svenska staten och känt sig tvingade att i viss uträkning underkasta sig en nazitysk vilja. Frågan är därför hur Dehlgren hanterade den problematiken?

Dehlgren betraktade med stor sannolikhet den svenska utrikespolitiken och världskriget med militära ögon. Även sedan han lämnat flottan var hans identitet som sjöofficer viktig för honom. Gjorde den här identiteten honom osvikligt lojal med regeringen eller kunde han behålla ett mått av oberoende?

30-talet och krigsåren innebar att Sverige utsattes för ett mycket starkt tryck. Det kan vara rimligt att föreställa sig Dehlgrens ställning som svår, inte bara med avseende på den nämnda konflikten mellan ansvar och pressfrihet. Inför naziregimen fanns i Sverige en bred politisk enighet. I riksdagen spelade nationalsocialismen en mycket liten biroll, som snart också försvann. Bondeförbundet var inte helt entydigt. Partiet rymde en förhållandevis stark anti-semitism och sympatierna för Tyskland var emellanåt tydliga. Högern hade rensat ut de mest nazistiska inslagen i partiet och ledningen var kallsinnig till nazismen. Sympatierna för Tyskland som nation, tysk politisk tradition med undantag för nazismen, tysk vetenskap och tysk kultur var sammantaget omfattande i alla demokratiska partier.

Men med nämnda undantag fanns i riksdagen en bred motvilja mot Hitlerregimen och vad den stod för. Det gällde också i princip antisemitismen, även om det många gånger var en läpparnas bekännelse. Enigheten omfattade även kommunistpartiet, men partiets roll blev otydlig i samband med Molotov-Ribbentrop-pakten. Utanför riksdagen var bilden mer sammansatt. Nazismen hade ett större inflytande. Och framför allt var sympatierna för Tyskland än mer omfattande, något som emellanåt kunde överskugga en antipati mot nazismen. För Dehlgren bör dock saken ha varit klar. Han hade inget till övers för nazismen och delade knappast heller den uppskattning av Tyskland som fanns på många håll. Hans sympatier bör ha legat hos Storbritannien.

De viktiga frågorna inställer sig i stället ur andra perspektiv. Hur påverkades Dehlgren under den period som Nazityskland föreföll kunna lägga under sig hela Europa? Vilken roll, om någon, tänkte han för sig själv, pressen och Sverige? När så Tyskland inledde fälttåget mot Ryssland förändrades det svenska politiska landskapet på nytt. Frågeställningen för svensk opinion kom att handla om ett val mellan det visserligen nazistiska Tyskland eller det kommunistiska Ryssland. I den konflikten

valde stora delar av opinionen Tyskland. Hur förhöll sig Dehlgren i den här situationen?

*Medelklassen tar makten och Sten Dehlgren
skapar sig ett namn. Åren 1881–1947
Forskare: Kent Zetterberg och Göran Leth*

Sten Dehlgren hade en gedigen medelklassbakgrund. Hustrun var apotekardotter från Karlskrona. Sannolikt hade de träffats i samband med att han hade varit stationerad i örlogsstaden. Den karriär han gjorde var iögonfallande. Men i viss mån kan man se den som en spegelbild av den klassmässiga förändringen av svenska statsmakten. Socialdemokratien hade successivt genomgått ett förborgerligande. Efterdyningarna efter Ådalen innebar att Socialdemokraterna definitivt övergav konfrontationen som politisk strategi. Saltsjöbadsavtalet var en avgörande försoning mellan arbetsgivarna och arbetarrörelsen. Det stora socialdemokratiska partiet omfattade fortsättningsvis såväl arbetarrörelsens massor som den nya borgerlighet som omprövade sina politiska lojaliteter.

Bakom scenen. Karriär och nätverk

Dehlgrens karriär demonstrerade att medelklassen erövrade ett oinskränkt herravälde över det svenska samhället. Det fanns en stolthet hos medelklassen över att ha uppnått en ohotad position. Konservatismen, som utgjorde en representation av det gamla hierarkiska samhället, kunde hållas kort. Socialdemokratien hade lagt ner vapnen, och då såg medelklassen hur många gemensamma intressen det fanns mellan den och arbetarrörelsen. Det fanns allt mindre skäl till att ha kvar sin hemvist där 'borgerlig ideologi' stod på namnskylden. Den enkla anledningen var att socialdemokratien, om än med en annan namnskyld, fortsättningsvis med stor generositet även hyste 'borgerlig ideologi'. Det socialdemokratiska partiet skaffade sig en unik position i förhållande till regeringsmakten. Men partiet var ändå månt om att upprätthålla goda relationer med de borgerliga partierna och inkludera dessa i ett gemensamt samhällskontrakt. Det var under dessa förutsättningar som Dehlgren kunde skaffa sig en inflytelserik ställning.

*Bilresenärerna Ruth och Sten Dehlgren på en pingstresa på 1930-talet.
Foto: privat*

Stockholm var en påfallande liten stad under den aktuella perioden. I den medelklass som fanns så "kände alla alla". Dehlgren blev en betydande person i huvudstaden, och därmed blev han också en betydande person i landet. Han var rent faktiskt en av de individer som genomförde det sociala, ekonomiska och politiska maktskiftet.

Sten Dehlgren kände utan tvivel en personlig stolthet. Han hade inte fortsatt på karriärstegen om han inte hade varit tilltalad av klättringen. Redan hans beslut att överge en yrkesbana inom flottan vittnar om en inte obetydlig aptit på att komma sig upp samhället. Fortsättningsvis visade han gång på gång prov på sina kvaliteter, och när tillfället yppade sig att även kunna spela en framträdande roll i staten var det nog självklart för honom att gripa den chansen.

Men Dehlgren drevs förvisso av genuin övertygelse. En övertygelse om att han kunde göra en insats, en insats som gagnade hela samhället. Han hade kunskaper och insikter utöver det vanliga, och han kunde göra övervägda bedömningar. Detta gällde förstås i första hand pressens område. Dehlgren var inte bara en spegelbild av medelklassens avancement. Han personifierade pressens befordran, han var den som tillsammans med en handfull kolleger åstadkom framgången. Under de här åren skaffade han pressen i sig, vid sidan av partipolitiken, en central position i det svenska samhället. En så stark ställning hade pressen i Sverige aldrig haft för egen del.

Sannolikt ansåg han att pressen behövdes som en separat maktfaktor vid sidan av partierna, vid sidan av regeringen. Ändå fanns här en intressekonflikt: anspråket att på egen hand styra på informations- och opinionsområdet å ena sidan, lojaliteten med regeringen å andra sidan.

Inför andra världskriget och fortsättningsvis under kriget definierade Sverige sig otvetydigt som småstat. Dehlgren omfattade säkerligen den definitionen. Den bör ha styrt honom när det gällde avståndstagandet till ett engagemang för Finland under vinterkriget. Och den vägledde honom när det kom till att acceptera eftergifter gentemot Nazityskland. Men återigen fanns intressekonflikter, om än i dessa avseenden inte så mycket inom honom själv. Däremot fanns det starka och välartikulerade opinioner om Finland och i än större utsträckning om eftergiftspolitiken gentemot Naziregimen.

Det är utifrån de här ståndpunkterna som undersökningar av Sten Dehlgrens nätverk blir viktiga. Han befann sig i en utsatt position. Han kunde bli, och blev förvisso också, kritiserad från många håll. Och oberoende av kritik, navigerade han under svåra förutsättningar. Tvivlade han? Svek krafterna honom? Upplevde han rädsla, för sig och de sina? I vilken utsträckning fann han råd, fick han inspiration, blev han bekräftad, mötte han kritik? Vilket var det nätverk som kunde bistå honom med detta?

Även i det mer privata satte således yrkesverksamhet och världshändelser ofrånkomligen sin prägel. Sten Dehlgren hade sitt eget nätverk. I detta ingick bland andra kusinen Tor Roxendorff, utrikesminister Christian Günther, dottern Henvor och svärsonen Ragnar. Roxendorff var kollega på *Dagens Nyheter* i egenskap av teknisk direktör. De delade även en bakgrund i flottan. Günther var en återkommande gäst i det Dehlgrenska hemmet som bridgespelare. Svärsonen Ragnar Kumlin var diplomat och direkt underställd utrikesrådet Staffan Söderblom. Kumlin var under kriget ansvarig för de svensk-tyska förbindelserna. Nätverket bör ha varit en viktig hjälp för Dehlgrens orientering i samtiden, men förvisso också som en omgivning där han kunde få bekräftelse på vad han företog sig. Information och åsikter kunde utbytas under lättsamma och vardagliga former, något som var lika viktigt när framtiden tedde sig ljus som när den tedde sig mörk.

En fullständig version av uppsatsen finns hos författarna.

Sten Dehlgren på vinterpromenad, en påsk på 1930-talet. Foto: privat

*

Källor i urval

DN:s arkiv. Särskilt Sten Dehlgrens arkiv i arkivet; *SD:s* korrespondens som chefredaktör.

Sten Dehlgren, brev och andra dokument i familjens ägo

TT:s arkiv

Publicistklubbens arkiv

Litteratur i urval

Alf Johansson (1995) *Herbert Tingsten och det kalla kriget. Antikomunism och liberalism i Dagens Nyheter 1946–1952*, Sthlm: Tiden

Ivar Ljungquist (1953 och 1954) *Ur Dagens Nyheter historia I–III*, Sthlm Bonnier

Göran Leth är docent i journalistik vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet. Hans forskning koncentreras till tre områden: svensk pressfrihet före och under andra världskriget, *Dagens Nyheters* historia samt källkritik.

Epost: goran.leth@ims.su.se

Kent Zetterberg är professor em och har verkat vid Historiska institutionen och Statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet under åren 1969–83, vid Riksarkivet under perioder (bl a som chef för Sveriges Pressarkiv), och vid Försvarshögskolan sedan 1990. Han är projektledare för projektet "Försvaret och det kalla kriget" (FOKK), som sedan hösten 2012 är förlagt till Historiska institutionen.

Epost: kent.zetterberg@historia.su.se

Om Henrik Sandblad, den bibelsprängde ateisten som älskade historia och fotboll

Håkan Sandblad

Nog har den svenska presshistorien präglats av berömdheter som Hierta, Hjärne, Bang och Nycop – men ännu mer av alla de journalister som skrivit och redigerat tusentals artiklar, alltid utan byline, ofta under pseudonym och ännu oftare anonyma. Ibland blev de åtminstone halvkända, som min pappa Henrik Sandblad (som jag i fortsättningen oftast kallar Henrik). Han var tidningsman åren mellan den professur han inte skulle få och den han till slut fick.

Henrik Sandblad kom till *HT* år 1 e.S. – S som i Segerstedt, Torgny, den legendariske huvudredaktören och anti-nazisten som dog i mars 1945, kort före Tysklands kapitulation. *HT* hette tidningen bland oss som jobbade där, aldrig *GHT* som *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* kallades av dem som bodde utanför Göteborg. I ett avseende blev pappa rentav Segerstedts efterträdare. Fast det visste bara de initierade eftersom just de artiklarna alltid var osignerade.

Under studentåren i Uppsala på 1930-talet skrev Henrik kulturartiklar när andan föll på, främst om Estland där han hade goda kontakter och om diverse teologiska spörsmål, för *Social-Demokraten*, *Fönstret* och framför allt studenttidningen *Ergo*. 1935 tog rentav *HT* in en artikel om ”Nordens framtid och fransk romantik”.

Som docent i idé- och lärdomshistoria från 1942 drömde han om en akademisk karriär. Men han insåg snart nog att när Johan Nordström i mitten av 50-talet äntligen gick i pension, skulle han ha en övermäktig konkurrent om professuren: kompisen Sten Lindroth, den blivande akademiledamoten. Henrik diskuterade andra jobbmöjligheter med en annan god vän Hans Forssman som satt i *HT*:s styrelse. Genom hans förmedling började Henrik 1945 regelbundet skicka kulturartiklar till Göteborg.

Lämpligt nog blev farbror Hans (som jag alltid kallade honom) redan 1946 ordförande i styrelsen efter sin far Axel. Henrik erbjöds fast anställning som ledar- och kulturskribent och i juli 1946 fanns han på plats på redaktionen på Köpmansgatan 12, några stenkast från sitt födelsehus vid Gustav Adolfs torg.

Henrik Sandblad, kort innan han lämnade Uppsala 1946. Stormästaren i JuvenalOrden beträder den röda mattan med sin treåriga son Håkan vid handen. Foto: privat.

I 20 år arbetade han inom sitt nya yrke och fick en tidningskarriär med många rätt speciella inslag. Sina memoarer, *Göteborg–Uppsala och retur* skrev han 1989; de publicerades året innan han dog 1991, 79 år gammal. Där berättar han om hur det började. K.P. är Knut Petersson, Segerstedts efterträdare som huvudredaktör (*chefredaktör* ansågs nog lite vulgärt på HT).

Det var ledarsidan och den berömda I dag-spalten som jag mest hade att bidra till, och som dagligen fördelades mellan K.P., Harald Wigforss och mig, dvs. ledaravdelningen. Ledarna var jag vanligen inte så pigg på, ty jag tyckte att man där måste vara alltför saklig och allvarigt strikt. I dag-artiklarna trivdes jag så mycket bättre med; där kunde man behandla aktuella ämnen av alla de sorter, från de mest patetiska till de mest lättsamma och ganska skämtsamma och använda alla stilsorter, inte minst den

ironiska som Segerstedt hade excellerat i. Jag införde där också vissa nya ämnesslag, bl.a. idrotten, med stark omväxling olika dagar. Och det hände med tiden flera gånger, att jag en månad skrev varenda I dag-artikel. I ledarna fick jag mest ta hand om kulturpolitiken. (Memoarerna, sid 167)

Den personligt hållna I dag-spalten passade honom perfekt. Kåserier och dagsvers (under pseudonymen Henrik Hörntand) hade han ägnat sej åt under studentåren i Uppsala, kultur och politik debatterades i den vänsterliberala föreningen Verdandi där, humor hade han gott om och tidigt en penna (han skrev alltid för hand) med satirisk udd. I dag var ett slags spetsiga dagliga kommentarer som under Segerstedt blivit ett av *HT*:s mest uppmärksammade och mest lästa inslag.

Teckning av HT-kollegan Hubert Lärn (författaren Vivecas pappa) 1951. Porträttet av Henrik Sandblad hänger idag i Sandbladska rummet i hans gamla institution i Göteborg.

Allmänt troddes att Segerstedt skrev allt under den rubriken. Det gjorde han inte, men mycket ofta, precis som pappa kom att göra med I 069 I dag-artiklar 1946–58. Om någon undrar hur jag kan ange en så exakt siffra för denna osignerade paradspalt, så var pappa en mycket noggrann person; hans tidningsartiklar finns ordentligt bevarade i 22 pärmar som nu är magasinerade på Universitetsbiblioteket i Göteborg. En mycket stor del av dem klistrade jag själv in, mot ersättning per artikel, så snart jag kunde hantera hårpensel och björnklistor.

Sitt första I dag skrev han 7 juni 1946, en dryg månad innan han började sin anställning. Redan här gjorde han mycket klart att han var både republikan och för jämställdhet: ”Hans kungliga höghet hertigen av Jämtland har i dag genom ärkebiskopens förmedling undfått det heliga dopet.” Efter denna inledning påpekar han att kronprinsen har fyra systrar som successionsordningen behagar bortse ifrån och efter reflektioner kring detta avslutar han: ”Sedan är det en annan sak, att man gärna unnar de högvälborna barnen att helt få undslippa kylan på höjderna och få framleva sitt korta jordeliv som vanliga människor. Vi andra finge väl försöka klara oss ändå.”

I sitt sista I dag 7 maj 1958 funderar han kring två för honom snart extra viktiga evenemang: vad skulle locka mest publik i juni, nyalet till riksdagen eller fotbolls-VM? Och skulle inte stor förbistring kunna uppstå om vem som var den främsta centerkandidaten, politikern Gunnar Hedlund eller fotbollsspelaren Agne Simonsson (Bondeförbundet hade just döpt om sej till Centerpartiet)?

Åren mellan dessa två artiklar skrev han om allt tänkbart som intresserade honom utifrån vad som var aktuellt, i allmänhet sådant som hade dagsaktuell anknytning så att uttrycket ”i dag” kunde användas. Ämnena var mycket ofta politik, vetenskap, kyrkan, idrott. Henrik inspirerades t.ex. av ett förslag att riksdagsmännens rätt till resekostnadsersättning för fotvandring skulle slopas. Givetvis ställde han sej på samma sida som de sex reservanterna. En fotvandring till Ångermanland är ju ändå billigare för statskassan än en tågbiljett. Han hade också synpunkter på den extremt långsamma tryckningen av riksdagsprotokoll och på spårvägsdirektör Camps hårdnackade motstånd mot kvinnliga spårvagnskonduktörer. Teoretiskt var pappa helt för jämställdhet, i det verkliga livet diskade han på julafton och var emot att min mamma Ebba lönearbetade.

Ett I dag från 26 juli 1948 på temat kvinnans rätt förtjänar att återges i sin helhet. Ty det tog fasta på en idé som borde kunna återlanseras i dag:

Bernard Shaw fyller 92 år i dag och har naturligtvis inför denna märkliga händelse blivit intervjuad. Han är still going strong, ett uttryck som i detta fall synes alldeles ovanligt passande.

Samtalet har, likaså naturligtvis, kommit in på politiken och det rådande världsläget. I det sammanhanget yttrar Bernard Shaw en del visdomsord om kvinnokönet, som han skattar synnerligen högt. Han hävdar sålunda att förlusten av en enda kvinna är ödesdigrare för ett land än förlusten av hundra män, och det är i varje fall vackert och artigt sagt.

Han anvisar också som sig bör en "genväg till världsfreden", en splitterny sådan. Den består i något som han kallar för parval. Han föreslår ett tillägg till alla staters konstitutioner, vari stadgas att alla officiella poster skola beklädas icke av en man e l l e r en kvinna utan av en man o c h en kvinna. Ingen röst, ingen utnämning och intet inval bör gälla annat än för ett par.

Tydligen är syftet att den kvinnliga partnern skall komma att utöva ett till den vilda grad förädlande inflytande på den manliga, att samhället och mänskligheten därigenom blir mycket lyckligare. Däremot kan det knappast vara meningen att man själv skall få välja sin partner. Den saken lär nog få överlåtas åt K. M:t eller vederbörande centrala ämbetsverk, varigenom man kan förutse ett flitigt utnyttjande av besvärsrätten vid tillsättning av statliga tjänster.

Hur som helst öppnar denna administrativa sista-paret-ut-lek vida perspektiv. Frågan om de kvinnliga prästerna skulle lösas av sig själv liksom många andra problem – dock visserligen icke det som gäller arbetskraftsbristen. Kristidsbyråkratien skulle i ett slag fördubblas, vilket törhända förefaller någon en smula betänkligt. Man må då ha i minne att den ju samtidigt skulle förädlas. Och framför allt: dessa tvekönade mammutkommissioner vore en relativt billig genväg till världsfreden.

Tanken är lika genial som svindlande. Nu kan det förstås också tänkas att Bernard Shaw bara har skojar med intervjuaren. Sådant lär faktiskt ha hänt.

Ett tungt argument mot parval har med åren vänts till sin motsats: i dag är ju det stora sociala problemet arbetslöshet, inte som strax efter andra världskriget arbetskraftsbrist!

Via sina I dag fick Henrik också chansen att odla sitt lidelsefulla intresse för sport i alla de former:

Med idrottsavdelningen fick jag tidigt nära kontakt, i synnerhet med Harry Lundahl, som i min ungdom hade varit fruktad och avskydd centerforward i göteborgarnas stora konkurrent Hälsingborg och senare framstående idrottsledare. Min första I dag-artikel om

idrott handlade om Gunder Häggs och Arne Anderssons uppseendeväckande diskvalifikation, och när Lundahl kom från semestern var han mycket förvånad över denna artikel, som var som om han hade skrivit den själv. Den förde oss strax samman, och jag blev mycket god vän med honom liksom de andra idrottsjournalisterna och medverkade i arbetet så ofta jag hann. (sid 170)

Så väldigt ofta blev det inte. Men han saknades sällan på Ullevi pressläktare när där vankades allsvensk fotboll eller ÖIS-match i division 2 (där satt många som inte behövde skriva om dagens match). Jag vet, ty jag var med honom från sju års ålder och blev mycket tidigt anlitad som skribent även jag. Segerstedt, K.P. och Wigforss kunde säkert inte skilja på offside och frispark. Men pappas idrottsintresse var brett och äkta och inte i något avseende akademiskt. I oktober 1948 satt han vid ringside i Mässhallen för att för andra gången referera en proffsboxningsgala, nu med tungviktaren Olle Tandberg i en av sina sista matcher:

...italienaren Mazzali fick nog i sjätte rondan och gav upp. Vad Tandberg lärt sig i Amerika är än så länge inte gott att säga; nu hade han ju också ett halvårs uppehåll i matchande bakom sig. Med tanke på detta gjorde han ett oväntat spänstigt intryck men var sig annars ganska lik, vilket ju framför allt innebär att den riktiga punchen saknas. (11 okt 1948)

Under en tioårsperiod skickades Henrik då och då till diverse fotbollsmatcher. 1955 skrev han kåseriska förstasidesbeträktelser från både en landskamp mot Rumänien och "Bebben" Johanssons allsvenska debut. 1958 bevakade pappa på samma sätt Nya Ullevi invigning; under fotbolls-VM samma år ingick han i VM-redaktionen. Han skickades som referent till Halmstad, han kåserade om de fenomenala brassarna Garincha och den 17-årige Pelé i Ullevi-matchen mot Sovjet. Stoltast var han över uppdraget som *HT*:s man i Västtysklands omklädningsrum efter den dramatiska semifinalen mot Sverige. Pappa talade flytande tyska och kunde garantera tilltala förbundskaptenen Herr Herberger med tillbörlig respekt. "Sepp Herberger: / Utvisningen helt korrekt / Rättvis seger, Hamrin enorm", löd rubriken i tidningen den 25 juni 1958.

Men sin riktigt stora insats som sportreporter gjorde han i *Handelstidningens* skärgårdscup i fotboll. Vi hyrde alltid sommarnöje på Öckerö och eftersom cupmatcherna var årstidens största nöje därute, kunde vi ju lika gärna skriva om dem själva så att det blev ordentligt gjort. Un-

der sisådär 15 år hade jag huvudansvaret för *HT*-sportens bevakning och skickade pappa till matcher på Knippla, Styrösö och andra avlägsna orter.

Sin stora stund som sportjournalist upplevde han vid en semifinal i juli 1964. Den bör ha varit en av fotbollshistoriens mest svåravgjorda matcher. Under rubriken "Rekordhårt när Hälsö slog Styrösö / Slantsinglingen nästan oavgjord!" skildrar signaturen He S' referat det dramatiska händelseförloppet: efter full tid var matchen oavgjord, likaså efter både förlängning och straffsparkstävling (som då hade ett begränsat antal skyttar). Matchen skulle nu avgöras medelst slantsingling.

Och när sedan lottning fick vidtagas, vållade några grässtrån på Hälsös eljest så leriga plan att slanten inte kom i vågrätt läge utan intog ca 60 graders vinkel mot marken /.../ varvid *HT*-medarbetaren fick biträda domaren i konstaterandet, att gubben måste anses ha kommit uppåt – till Hälsös favör. (13 juli 1964)

Henriks ledare och mellanstick är, som han själv antydde här ovan, inte mycket att slösa utrymme på. Han var en god liberal och skrev vad han borde, gärna inom sektorerna vård, utbildning och kyrka. Några rubriker åren kring 1950: Järnridån buktar sig, Skolreform och folkopinion, Det västerländska Finland, Lärarutbildningens reformation, Ungdom i statlig vanvård, Stadsfullmäktige i Motala. Ja, ni hör själva. Han var nog en väldigt normal folkpartistisk ledarskribent. Domen över biskop Helander,

1957 på en fiskebåt på väg till en match i skärgårdscupen i fotboll. Barnen Håkan, Siv och Gudrun är med och bakom kameran finns som vanligt hustrun Ebba. Foto: privat.

det politiska spelet inför OS 1952 och kärlekslösheten i biskop Giertz' konfirmandbok *Grunden* hörde till det som hetsade upp honom lite extra.

Det var inte tu tal om att kulturen gav honom mer lustkänslor. Så småningom blev han ansvarig för den ansedda kulturavdelningen, Tredje sidan, där han ofta skrev själv.

Tredje sidan, den välbekanta under vinjett acanthus-kvistar och Minerva, skötte i början mest sig själv med redaktionssekreterarens tillsyn efter K.P:s direktiv. Då arbetet snart växte, fick jag från 1949 hand om den efter daglig föredragning för K.P. Det blev mycket med daglig granskning av manuskript, som delvis återsändes, och korrespondens med skribenter; på sommaren kunde det bli fattigt med manus men under höstarnas ymniga bokfloder kunde det bli fruktansvärt svårt att klara sidan.

... Mest bekant blev jag nog med Henning Söderhjelm, förste litteraturanmälare, som hans beteckning var (ordet "kulturredaktör" använde vi inte; vi ansåg hela tidningen vara kultur).

... På den tiden ägnade jag mig mycket åt skönlitteratur utom historisk litteratur, och han prackade på mig litteratur till övermått, bl.a. Pär Lagerkvist, som han inte var så svag för, och som då hade sin storhetstid med nobelpriset, och lät mig också ta hand om mycket av den tyska diktningen, som började komma efter kriget. (sid 169)

Barabbas recenserade han 1950, året innan Lagerkvist belönades. Han tyckte sämre om den än om *Bödeln*. Tio år senare fick han på UB i Göteborg till sin förvåning se en ung studentska sitta och läsa recensionen. Hon höll på med en uppsats om hur de stora tidningarna tog emot boken och Henrik berättade för henne hur recensionen kom till.

Förhandsexemplaret kom mycket sent och nådde dessutom fram en dag senare än till stockholmspressen. Boken borde absolut recenseras på utgivningsdagen, och det blev mycket bråttom med nattarbete, och jag hade inte tid att läsa om den ordentligt, såsom det hade behövts för att tolka en sådan bok. Men recensionen kom in i tid, sådan den nu var (ganska bra, tror jag). Flickan blev mycket häpen över att höra detta; hon trodde att större tidningar fick mycket god tid till att studera och begrunda sådana böcker. Så trodde och tror nog många läsare. (sid 173)

Bokanmälningar utgjorde en mycket stor del av hans bidrag till Tredje sidan. De var av de mest skiftande slag. Ofta handlade det om vetenskaplig litteratur, gärna historia, lärdomshistoria och kyrkohistoria, men också andra böcker med religiös anknytning, om Lewi Pethrus, om Muham-

med, om Dorothy Sayers som teolog. Pappa var en bibelsprängd ateist som tog chansen att gå ur statskyrkan så snart möjligheten gavs.

Skönlitteratur läste han så mycket han hann och det var inte lite: Fogelström, Fridegård, Fridell, Böll, Kirst, Alice Lyttkens, Fallada... och Fritiof Nilsson Piraten som han älskade. Nog hörs det i de här raderna hur han njöt när *Vänner emellan* kom efter nio års tystnad från denne skånske berättargigant:

Och vilka färger och dofter slår inte emot en från hans skogsbyn, ängar och trädgårdsland – liksom naturligtvis alltjämt från hans matbord, stugkamrar och bunkalag. - Detta allt märker man bäst när man läser det högt, och ofta nog är det så att själva stilen liksom tvingar en att göra det. (3 nov 1955)

Av detta förstår man att pappa älskade högläsning; det ägnade han sej åt varje sommar för familjen under semestern, särskilt årets nyöversatta bok av den engelska humoristen P.G. Wodehouse – som han märkligt nog aldrig recenserade i *HT*. Men den författaren kanske Henning Söderhjelm också var förtjust i.

På Tredje sidan publicerades också sex tunga artikelserier som han skaffade stoff till genom resor inom- och utomlands. Två av dem gick till Finland och till Spanien; de fyra övriga gavs ut i bokform under titlarna *Resa i Tyskland* (1948), *Våra ungdomsfängelser* (1949), *Våra alkoholistanstalter* (1953) och *GHT och hitlerregimen i belysning av tyska arkivdokument* (1960). Alla presenterade skakande fakta som, sa pappa, förändrade hans samhällssyn. Om sina fängelsereportage skriver han så här i memoarerna:

Det måste betonas, att tillståndet inom ungdomskriminaliteten då var mycket lindrigare än nu, om än svårt nog, och alla förhållanden på anstalterna då var helt annorlunda. Det är därför ganska lönlöst att jämföra nu med då. Artiklarna, kritiska med en del principiella synpunkter, väckte emellertid uppseende i landet på skilda håll och ledde till positiva åtgärder. Justitieministern Herman Zetterberg blev starkt engagerad i saken och gav riksdagen ett utförligt interpellationssvar, där han tog upp och instämde i en del av mina synpunkter. Jag fick hedern att svaret sändes i förväg till mig personligen. Det skedde genom statskreteraren Björn Kjellin, som tydligen författat det mesta, och som kände mig från Hvitfeldtska läroverket och Göteborgs nation; han blev sedan president i Skånska hovrätten. Och snart nog tillkom en nybyggd ungdomsanstalt för det svårare klientelet, helt inrättad efter moderna principer och

under psykiatrisk ledning, Roxtuna utanför Linköping. Till dess invigning, som förrättades av Kjellin, blev jag inbjuden av departementet, och det glädde mig som den största journalistiska framgång jag hade haft. (sid 179)

Nöden, ruinerna och annat mänskligt elände präglade tysklandsrapporterna tre år efter den tyska kapitulationen. Ett mycket sakligt avsnitt gav en märklig bild av skillnaden mellan då och nu:

Britterna ha nu kommit därefter, att vissa samhällsfunktioner helt överlätts åt tyskarna själva, andra alltjämt hållas i brittisk hand, medan andra åter förvaltas av tyskarna med brittiska rådgivare vid sin sida. Till den första kategorien hör något så viktigt som polisväsendet. De tyska poliserna äro mestadels påfallande unga: i allmänhet se de ut ungefär som svenska rekryter och förefalla att göra så litet väsen av sig som möjligt. Hur det är med deras auktoritet kan man stundom fråga sig, men de brittiska myndigheterna förklara sig i det hela mycket nöjda med denna helt nyskapande polismakts arbete. (sid 18f)

I det ockuperade Västtyskland hade Gestapo och SS ersatts av 91:an Karlsson och 87:an Axelsson.

Uppdraget att se vad tyska arkiv hade att berätta om *HT* under Tredje riket var som skraddarsytt för en rutinerad tyskkunnig forskare. På tidningsstyrelsens uppdrag flög Henrik till Bonn och Auswärtiges Amt i juli 1959. Ur memoarerna:

Jag orienterade mig snabbt, och resultaten om GHT under nazitiden blev nästan överväldigande med dokument i volymer uppsatta i bästa tyska ordning. Det överraskande var att materialet var så stort med GHT ägnad en så livlig uppmärksamhet, ty som jag skrev i inledningen till min redogörelse: "Vederbörande hade ju dock ganska mycket annat att tänka på och bekymra sig för under de tolv åren." Jag arbetade intensivt någon vecka så mycket arkivet var öppet, gick sedan ut och åt i staden och satt på kvällen i skymningen i hotellets sköna trädgård vid rhenstranden och gick igenom mina excerpter och anteckningar vid en flaska Mosel. I dokumenten dök upp många episoder som jag mindes från kriget. Då hade de ofta satt sinnena i uppror, och nu satt jag här i sommarfriden ett par decennier efteråt och läste om dem fritt i Ribbentrops allra mest hemligstämplade handlingar. Det var en ytterst sällsam upplevelse att få göra det. (sid 189)

Februari 1965: Henrik Sandblad (th) med vänsterhanden greppande den ständiga bunten recensjonsböcker. Övriga på bilden från HT:s redaktion är från vänster redaktionssekreteraren Börje Lagerquist, Torgny Wärn och Sven Ekman. Foto: privat.

I mitten av 50-talet blev hans akademiska sug allt starkare. 1957 började han föreläsa i idé- och lärdomshistoria och snart fanns landets andra institution i ämnet i Göteborg. 1966 fick han sin efterlängtnade professur och blev en lycklig före detta journalist.

Under många år hade han två jobb, inte alldeles lätt för min mamma – och inte för pappa heller. Förstås. Journalistiken hade blivit en försörjning, hjärtat fanns på institutionen. För att hinna med allt behövde han ett lindrigare och mindre bundet jobb på *HT*.

Recensenter av radioprogram fanns då på alla de stora tidningarna och dit ville ju *HT* räkna sig fast utförsbacken redan hade börjat, både ekonomiskt och upplagemässigt. Tidningens radiokrönikör, signaturen Fale Bure, skulle gå i pension. I *HT*:s styrelse fanns flera gamla kompisar till Henrik. Så han fick jobbet. Det hade en viss prestige; radion hade ett brett och kvalificerat utbud och fortfarande en stark ställning i kulturlivet eftersom TV nätt och jämnt slagit igenom – men visst var han överkvalificerad.

Radioteater, debatter, konserter, föredrag, tyngre kultur och påkostad familjeunderhållning var traditionellt program som bevakades. Det hade pappa inget emot. Men han hade mycket bredare intressen än så. Han

valde gärna att lyssna på normalt obevakade sändningar som inte var förlagda till kvällarna. Då hade han viktigare saker att syssla med såsom lärdomshistoriska seminarier eller derbyn på Ullevi. Ibland uppstod ändå svårlösta kollisioner. 14 september 1963 ondgjorde han sej över att TV hade lagt simning samtidigt som radion sände friidrott.

Pappa blev snart känd för att skriva om sådant som ingen annan recensent någonsin tog upp – trevligt för honom och god underhållning för läsarna. Småbarnskvarten visade sej ha en nöjd lyssnare i *HT*:s radiobevakare, den nya sportreporterstjärnan Lars-Gunnar Björklund hyllades som förnyare, en liten Horatius-serie höjdes till skyarna, ”makalöst gravallvarligt och humorlöst” var omdömet om en lokal sportkrönikör, Obs-kvarten fick veta att den var övermogen att läggas på is, fru Berglöf i TT-nyheterna ansågs föredömlig, över Olof Widgrens gråtmilda tonfall suckades det, en inventering av tänkespråk på bonader hyllades och intet ont anande präster fick sina morgonpredikningar kritiskt granskade såsom de aldrig granskats förut.

Domprosten G.A. Danell svarade t.ex. på lyssnarbrev med anledning av söndagens radiopredikan:

och det var mycket svavelos som gick genom etern på den korta stunden ././ och som man satt och hörde det, kom man plötsligt att tänka på de ord som Olle Nystedt i fjolårets kyrkomötesdebatt citerade från ett argt anonymt brev han fått en gång: 'Var i Bibeln står det att det ska finnas domprostar?' (9 okt 1958)

På frågesporten *Vi som vet mest* lyssnade han alltid och gladdes när det gick bra för hans gamla skola Hvitfeldtska. Så var han också med när kompisen Gösta Knutsson introducerade genren i Uppsala på 30-talet; under Henriks fyra recensentår var Pelle Svanslös' skapare (boven Henrik Hörntand i *Heja, Pelle Svanslös!* lånade förresten sitt namn från pappa) fortfarande en av de radiopersonligheter han älskade tillsammans med bl.a. Bang, Tage Danielsson, Bo Teddy Ladberg, Povel Ramel, Vilhelm Moberg, Evert Taube och Gunnel Broström.

Uselt och slappt språk slog han ner på så fort tillfälle bjöds (och det gjorde det ofta); det lättsinniga bruket av ordet ”historisk” hörde till det han ogillade extra mycket. 14 juli 1965 lyssnade han på en nyhetssändning som fick honom att jubla:

I Dagens eko kommenterade Kurt Andersson den grekiska regeringskrisen och befann sig mitt i en av sina svårbegripliga sövande

satsfogningar på en kvarts minut, då han råkade staka sig och ilsket avbröt sig själv med en s k kötted. Något så upplivande har den ärade talaren inte yttrat på åratat.

Pappas eget språk var både märgfullt och korrekt, klart och tydligt samtidigt som han hade en boklärdas förkärlek för ord och uttryck som sällan ses i dagens tidningsprosa: nutilldags, ånyo, bemärkt, likaledes, tölpig, törhända, eljes, allbekant, mångahanda, allsköns, te sig, gudiklagat och esomoftast.

På nyårsaftonen 1965 skrev han sin sista radiokrönika och därmed var hans journalistliv över. Låt mej tillägga att utanför skrivandet var han 1951-54 ordförande i Publicistklubbens Västra krets. Och att han som pensionär kom han att kombinera sina två största intressen, idéhistoria och idrott, i pionjärverket *Olympia och Valhalla, idéhistoriska aspekter av den moderna idrottsrörelsens framväxt* (1985).

Ett sista citat hämtar jag ur tredjesidesartikeln ”Naturfilosofen vid Ullevi”, 9 mars 1956, där han både typiskt och självklart kopplar ihop sina två favoritintressen:

När blå-vitt förlorat en allsvensk hemmamatch, vilket senaste höstsäsong gudiklagat hände flera gånger, och det molokna ögonvittnet vill tänka på något annat på hemvägen från Ullevi, då kan han dröja ett ögonblick vid Ivar Johnssons Polhemsmonument där strax utanför planket vid Allén och få några ord att begrunda. Där står att statyn anno 1951 – alltså det år då MFF vann på 37 poäng och IFK kom upp igen – restes av industrier i Göteborg till minnet av den svenska mekanikens fader, och att det skall erinra samtida och kommande släkten 'om industriens växande betydelse såsom skapare av underlaget för allmänt höjt välstånd och rikare kultur-liv'.

Orden ger visa perspektiv: figuren i västkustgranit däruppe, pysslande med sina hjul, framstår för det inre ögat som en yttersta drivkraft till ståplatsbesökarnas rekorderliga folkhemsstandard i Järnbrott, Bjurslätt och Kortedala.

Litteratur av Henrik Sandblad i kapitlet

GHT och hitlerregimen i belysning av tyska arkivdokument, Göteborg: Göteborgs handelstidning, 1960

Göteborg-Uppsala och retur: fakta och hågkomster, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1990

Olympia och Valhalla, idéhistoriska aspekter av den moderna idrottsrörelsens framväxt, Grillby: Lärdomshistoriska samfundet, 1985
Resa i Tyskland, Göteborg: Göteborgs handels- o. Sjöfarts-tidn., 1948
Våra ungdomsfängelser, Göteborg: Göteborgs handels- o. Sjöfarts-tidn., 1949
Våra alkoholistanstalter, Göteborg: Göteborgs handels- o. Sjöfarts-tidn., 1953

Håkan Sandblad, f. 1942, skrev i *HT* från 1954, mest om sport och rockmusik. Kom 1969 till Sveriges Radio; gjorde under 38 år program som *Rockens roll*, *Radiomonopol*, *Boktornet*, *Dagens Strindbergsbrev*, *Hör och häpna!* och *Vi var där*. Chef för Radioteatern i Göteborg från 1988, SR Göteborgs kulturchef 1993-2000. Efter pensioneringen flitig föredragshållare i ämnet radiohistoria.

Epost: hakan1942@hotmail.com

R:et Eklöw

En legendar inom press & idrott

Svante Löfgren

R:et Eklöw var en mångsysslade journalist: han var sportreporter och fotbollsdomare, blev sportchef på *DN* och styrelseledamot i Svenska Ishockeyförbundet, såväl nationellt som internationellt. Svante Löfgren reflekterar i denna artikel över en journalist som bidrog till att ishockeyn kom att ersätta bandyn som storsport i Sverige. Men det var i själva verket personer med koppling till fotbollen som tog in ishockeyn i landet.

Svenska folket kom i extas våren 2013, ett år innan detta når läsaren. Världsmästare på nytt i ishockey, denna länge så främmande fågel i ett förr genuint bandyspelande Sverige. Hur kunde ishockey bli en storsport?

Mina tankar gick till Clarence von Rosen, som upptäckte det kanadensiska spelet i London redan 1904 och med vanlig entusiasm berättade hem. Och till fotbollsgeneralen Anton Johanson, som nådigt delade med sig av sitt intresse och tog ledningen, då ishockeyförbundet bildades 1922. Detta sedan ett svenskt landslag under Svenska Fotbollförbundets ledning vid OS i Antwerpen 1920 vunnit över Belgien med 8–0, för att förlora mot Kanada med 12–1. Johanssons evige vedersakare, *Idrottsbladets* Torsten Tegnér, stödde, trots oenighet i så mycket annat. Tegnér var helt bandyfrälst.

R:et Eklöw på Idrottsbladets redaktion år 1928. Foto privat.

Främst i ishockeyns vidare utveckling framtonar två gestalter. De tog ledningen 1948 då den verkliga framstegskurvan för svensk ishockey började ritas: Helge Berglund, entusiastisk politiker, som lotsade sporten genom alla, inte minst kommunalpolitiska, irrgångar – och den hängivne, sportsligt säkre påhejaren genom alla publicistiska och organisatoriska irrgångar, Rudolf (R:et) Eklöw (15 jan 1904–29 sept 1986).

Han borde ha suttit på Globens pressläktare 2013 när segerjublet steg mot skyn efter VM-segern över Schweiz med 5–1. Sverige visade prov på stor segeryra, med 20 000 efterfirare i Kungsträdgården.

R:et Eklöw porträtterades av Rit-Ola till 80-årsdagen. Teckning privat.

R:et, ungdomen och debuten

Rudolf Eklöws föräldrar, porslinsarbetaren August och frälsningskårs-kaptenen Augusta Eklöw, f. Sandberg, hade öppnat en diversehandel på Rörstrandsgatan, sedan hon hämtat sig från en pinsam fängelsevistelse. (Hon hade ”i synd” predikat Guds ord – det prästerliga fackets privilegium). Fadern dog redan som 44-åring av fabriksdammet. Rudolfs tio år äldre bror Elis tog över.

Rudolfs skolgång slog fel. Fotboll, i ett lag med bl.a. konstnären Olle Olsson, Hagalund, bandy (målvalt), häcklöpning och höjdhopp, senare tennis, tog sin tid. Bäste vännen Ritola (Jan-Erik Garland) betecknade honom senare som en levande vulkan, med ständig risk för utbrott: ”Ingen jag känner har bett så många dra åt helvete!”

R:et debuterade i *Idrottsbladet* 1923 och hörde till Torsten Tegnars innersta gäng. År 1940 flyttade han till *Nya Dagligt Allehanda* för Sporten, för att 1942 bli redaktionschef med befäl över bl.a. denne skribent. (Under ett kort mellanspel på *Stockholms-Tidningen* hade jag lärt mig att inför ett uppdrag titta i lägget, för att se hur det skulle göras – R:et hade samma råd, men för att nu hitta på något nytt).

På Brantingsgatan växte Rudolf och Inga Eklöws familj upp. De två hade träffats på Stallmästargårdens tennisbana. Inga var en skicklig sekreterare, som skötte DN-printern från London 1948 när OS avgjordes där. Sönerna Ingvar och Per Ove trivdes på Brantingsgatan, grannar till Gärdet och Östra real – och fritt insläpp på närbelägna Stadion. Somrarna brukade de tillbringa i Fiskebäckskil. Fadern såg dem växa upp och flytta familjens lilla butik för husgeråd till den internationella handelsfirman på då exklusiva Brunkebergstorg. De introducerade bl. a. Fuji-filmen i Sverige. Pappa Rudolf kom dit från Drottning Kristinas väg, där jag sett *Idrottsbladets* med frejdig logo bemålade Fordkupé parkerad om nätterna, när jag missat djurholmståget och måste vandra hem.

Till Dagens Nyheter, domaruppdrag och ishockeyförbundet

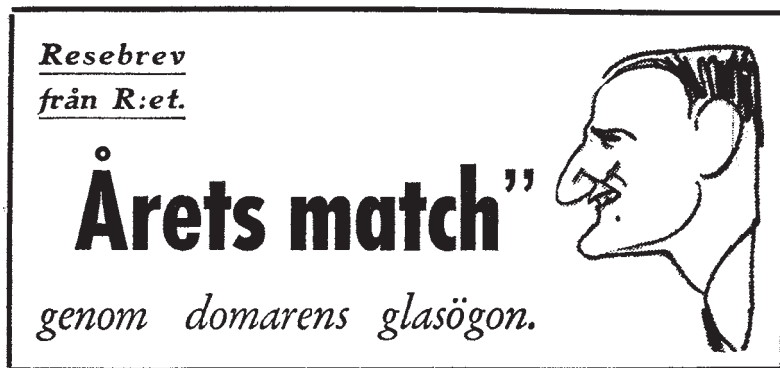
Kompisarna Albert Bonnier Jr och Carl-Adam Nycop hade ingen svårighet att få R:et till nystartade *Expressen*, hösten 1944 när vårt *Allehanda* gått i stöpet. (Med i gänget var också skådespelaren Sture Lagerwall).

R:et värvades sedan till *Dagens Nyheter* 1946 där han efterträdde den legendariske David Jonason – initiativtagare till pressens första dagliga sportsida.

R:ets triumf kom efter ett kritiskt påhopp i en insändare 1928: att det var lätt för honom att sitta på pressläktaren och kritisera domaren. ”Döm själv, får du se hur det är!” Och det gjorde han – utsedd rentav att döma i de Olympiska spelen 1936. Som jungman på den välbemannede *IB*-skutan i Berlin fick jag invigningskvällen en tjock trave manus att ringa in. Ett plötsligt oväder hindrade tidningens hyrda flyg från att lyfta. Ledningarna från villan utanför Stadion räckte inte till. Jag fick låna R:ets eleganta hotellrum vid Friedrichsstrasse. Själv dömde han, en glad garçon i olympisk halmhatt, OS matchen Polen-Storbritannien (5–4), på avlägsna Poststadion. Men han uppmärksammades ändå.

Senare, 15 november, kallades han att döma ett möte Tyskland-Italien inför ett ofattbart politiskt tryck i hela Europa. Alla förskräcktes – eller gladdes – åt det som då hände: Adolf Hitler och 100 000 övriga åskådare stod ”med krattan i vädret” (för att tala med R:et själv). Han – en ensam man, mitt på planen, utsatt för mängdens skrän (och delvis dolda avund), stod i stram givakt, med armen sänkt. Matchen slutade 2–2. Sammanlagt dömde han 16 landskamper, fram till 1942. Med sitt sinne för rättvisa ställde han till det också i OS i London 1948: han kallade Prins Philip för Prinsjeppen.

R:ets trägna arbete under 22 år som vice ordförande i Ishockeyförbundet och inom det Internationella förbundet bidrog till att sporten i Norden

Några dagar efter R:ets insats i fotbollsmatchen den 15 november 1936 mellan Tyskland och Italien kunde Idrottsbladet publicera hans resebrev om matchen ”genom domarens glasögon”.

slog ut bandyn som tongivande vintersport, med kring 80 000 tävlande i nära 600 klubbar. Helge Berglunds drive för inomhushallar hjälpte den att vidga sin säsong. Starten gjordes med Ispalatset vid Lindarängen i Stockholms frihamn.

Utöver sin verksamhet inom IFK Stockholm 1920–30, inom Fotbollomarklubben och i Sportjournalisternas klubb satt R:et i Riksidrottsförbundets överstyrelse 1954–59 och i många år i Sveriges Olympiska kommitté. Ishockeyns vice ordförande var han 1948–1970.

En triumf blev också första ishockey-VM i Sverige 1949. Sin verksamhet inom ishockeyn fortsatte han efter pensioneringen 1969. Han avlöstes på DN av Bobby Byström, men fick behålla en vrå på redaktionen. Där fortsatte han att redigera *Fotbollsboken*, sammanlagt 40 årgångar. Någon gång undrade han varför det satt någon på hans egen gamla stol. Tillsammans med Helge Berglund, som då var pensionär, utgav han 1972 en praktskrift, *Pucken*, till ishockeyns 50-årsjubileum.

*

Några år före hans död fick jag tillfälle att besöka R:et som då var pensionär i sin Gärdetvåning. Hade han fått uppleva VM-triumfen 2013 hade han, som jag minns honom från *Idrottsbladets*, *Allehandas* och *Expressens* redaktioner, nöjt sig med sitt sedvanliga: *Saken är klar, benet är avsågat!*

Nu på ålderns höst hade han nödgats amputera sitt vänsterben och blivit tvingad att undvika, inte bara hala vintergator, utan också sin kära curling. En armskada hindrade honom livet igenom från att spela golf, men hade däremot tillåtit tennis och curling – isen hade fortsatt att locka.

Eklöv ledde det svenska laget, som 1962 tog guld i Colorado (som 1953 i Basel och 1957 i Moskva). Han blev hedersledamot i Internationella förbundet 1976 och 1999 invald som nr 28 i dess berömda *Hall of Fame*, 2012 också i dess svenska motsvarighet.

Svante Löfgren beskriver sig som en ännu relativt pigg 96-åring. Han debuterade som utlandsreporter för *Idrottsbladet* i OS 1936, vikarierade för DN två gånger i New York, före jobbet som *Expressens* Paris-korrespondent. Han fortsatte i Berlin, Bonn, Los Angeles och Genève och höll sig utomlands i 60 år. Svante Löfgren har publicerat mer än 20 böcker, exempelvis *Hemma för gott, om 80 år med press & radio* (2007).

Epost: svantelofgren@telia.com

Radio för framtiden eller bildning i förfall?

Debatterna kring moderniseringen av tablåer
och tilltal i Riksradians P1 1966–1986

Michael Forsman

*Narrar med stora blädderblock i hand och meningslösa utredningar i
block utrustade med Twiggyhjärnor tillåts svälta denna viktiga kultur-
och massmedieinstitution till döds.*
Sigvard Hammar, Musikradion, 1986.

Radion måste återta sin publik.
Ove Joanson, VD Riksradien 1984–1990.

I början och mitten av 1980-talet fördes några animerade debatter inom Sveriges Radio och i kommenterande press gällande omställningar av Riksradians kanalprofiler och programläggning. Främst handlade det om P1 och införandet av "blockprogram" som *Godmorgon, världen* samt om "journalistifieringen" av kulturprogram som *Kulturnytt*. På ett djupare plan gällde dessa debatter ett paradigmiskt skifte i sättet att tänka och göra public service-radio. Det handlade om övergången från programbaserad och producentstyrd radio till kanalbaserad och tablåstyrd radio. I dessa diskussioner ställdes företagsstrategisk pragmatik (standardisering, kostnadseffektivitet, synergier etc.) mot den kreativa sidan av public service (originalitet) och centrala värdegrundsfrågor (bildning). Lyssnarsiffror och kanalprofileringar ställdes mot personlighet, variation och bildningsanspråk. Detta skifte är ämnet för följande artikel, som inte ska ses som en samling historiska anekdoter, baserade på klipp ur dagspress och personaltidningar samt några intervjuer, utan mer som ett underlag för en principdiskussion som också relaterar till frågor om public service-radions roll och funktion nu och i framtiden.

Tablåer som styrmedel

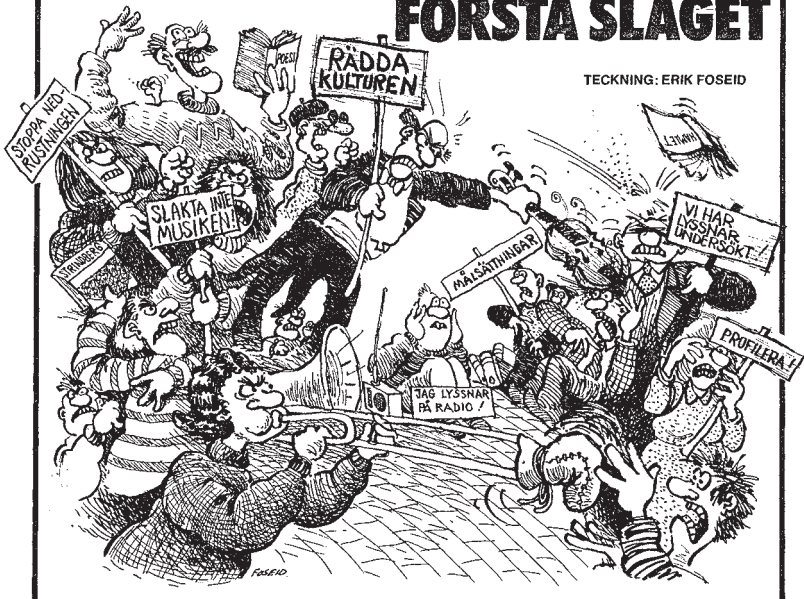
Tablåer är ofrånkomliga om man ska kunna skapa rationalitet inom storskalig produktion av broadcasting, eftersom det är med hjälp av tablåerna som produktionen planläggs och organiseras; årsvis, säsongsvi, per vecka, dag för dag, minut för minut. Till grundfrågorna i tablåarbete i ett flerkanalsföretag hör följande: vad ska sändas, i vilken ordning, i vilken omfattning, när ska det sändas, i vilken kanal, till vem, i vilket syfte? I grunden är tablåer byråkratiska verktyg som styr och återspeglar standardisering (redaktioner, programserier etc.) och tänkande i idealtyper (generer, målgrupper). Radiotablåer pekar mot inre relationer och värdehierarkier mellan programtyper och de är ett sätt att organisera sändningstid samt en teknik för att styra (olika) publikers lyssnarvanor. Därmed har de inte bara att göra med produktionens rationalitet och organisation utan också med publiksyn och intentionen att kommunicera. Således är tablåer att betrakta som tidsdokument över organisationens prioriteringar, utbudsideologier och publikrelationer. De kan också bli föremål för yttre och inre debatter om verksamhetens syfte och styrning, frågor om hur produktionen ska organiseras och publiksyn i verksamheten.

Kanalerna formas

I ett flerkanalsystem är tablåer en nyckelfaktor men längre tillbaka var de inte särskilt betydelsefulla. Under det som kan kallas för ”enkanalsperioden” (1925–1955) ingick all radio som sändes i Riksprogrammet och de som lyssnade på radio samtidigt hörde ovillkorligen samma program. Redan då hade många program fasta sändningstider (TT-nyheter, väder, andakt, högmässa och en del annat) men en hel del av utbudet lades ut på relativt löpande basis och utan centrala principer. Det var först när en andra radiokanal sjuöattes 1956 som det fanns skäl att fundera närmare över relationen mellan tablåläggning, publik och kanalprofiler. Programläggning i ”tvåkanalssystemet” var inte särskilt sofistikerad. Både enskilda program och generer (som Melodiradion) mixades mellan P1 och P2 som kanalerna fick heta (P står för program). Radiolyssnandet var fortfarande också mer program- än kanalorienterat och för många lyssnare var det en vardaglig rutin att gå igenom tidningarnas radiotablåer, att växla kanal, och att lyssna på radio som förgrundsaktivitet. Från 1960-talet och framåt blev radions roll snarare att fungera som bakgrundsmedium till olika vardagsaktiviteter.

Kanalkriget: FRONTRAPPORT FRÅN FÖRSTA SLAGET

TECKNING: ERIK FOSEID

Teckningen av Erik Foseid fångar upprörda stämningar på radion och publicerades i Rösterna i Radio/TV, 42/1981.

Tv startade 1956 och tog snart över som det stora kvällsmediet och det fanns de som befarade att radiomediet skulle hamna helt i "tv-skugga". Så blev det inte. Radiolyssnandet var fortsatt högt men lyssnarmönstren förändrades i grunden, och det gjorde också utbudet och synen på publiken. I tv-åldern kom radions viktigaste publiktider att bli vardagsmorgnar, eftermiddagar samt helgmorgnar och aktiviteten "lyssna på radio" blev mer och mer liktydigt med att ha radion på som bakgrund och sällskap hemma, på jobbet, i bilen, i sommarstugan och så vidare. Det gjorde att kanalen (som stod på) blev en minst lika viktig produktionsenhet som det enskilda programmet.

I samband med den officiella starten av den tredje radiokanalen (P3) 1966 genomfördes en omfattande kanalreform som gjorde P1 till i huvudsak en talkanal medan P2 mestadels blev en kanal för klassisk musik, skolradio och det som då kallades invandrarprogram. I P3 samlades det breda och populära utbudet (melodiradio, sportradio, radiounderhållning,

ungdomsradio). Härmed blev P3 snabbt den överlägset mest avlyssnade kanalen medan P1-publiken halverades (till ca 15 procent) på några få år och P2 krympte ihop till ett par procentenheter.

Bildningsarbete möter nya lyssnarvanor

Trots 1966 års kanalprofilering var kanalerna jämfört med idag ändå relativt brokiga och det fanns många ”solitärer” (enstaka program) och programserier med endast ett fåtal avsnitt. Det var också gott om ”redaktörer” som hade sin egen täppa i tablån. Vidare fanns resurser till research, resor och ställtid och emellanåt speglade programmen mer redaktörens och redaktionens specialintressen än den publika relevansen. Det ska också sägas att många av redaktörerna och upphovsmännen till skillnad från flertalet lyssnare hade en akademisk bakgrund.

En effekt av detta ”producentstyrda system” var variation och egenart i gränslandet mellan paternalism och nyhumanistiska (folk)bildningsambitioner. I enlighet med det sistnämnda ska inte bildning uppfattas som liktydigt med exercis i kanoniserad kultur, (folk)bildning handlar om kultivering av hela människan och var och ens potential till kritiskt tänkande och skapande inom ramen för ett demokratiskt system. I förhållande till detta kan brokiga kanaler och mångfald och överraskningar i tablån ses som två tablåtekniker avsedda att frambringa en sådan lyssnartyp. Att sända blandprogram var ett annat sätt att locka den breda publiken till stoff de annars inte skulle ha mött.

Tanken om ”rena kanaler” som följde med 1966 års kanalreform visade sig vara svår att upprätthålla i praktiken och det uppstod också en rad ”kanalkrockar” när populära program sändes samtidigt i olika kanaler. En annan effekt av flerkanalssystemet och försöken att tillmötesgå olika lyssnargenerationer och preferenser (inte minst i fråga om musiksmak) var att det uppstod ”kanaler i kanalerna” (såsom Melodiradion, Ungdomsradion, Musikradion). I syfte att profilera och målgruppsanpassa kanalerna försökte radioledningen rensa i tablåerna i mitten av 1970-talet. Antalet programtitlar minskades och man försökte få fram program som kunde sändas i längre serier, gärna säsongsvisa sjok. Med detta ökade kanalprofileringen igen liksom graden av upprepning och möjligheterna att skapa en mer redaktionsbaserad än redaktörsstyrd produktionsordning. Samtidigt pågick allt detta i en tid präglad av experiment med gränsöverskridande programformer och försök till redaktionella samarbeten. En

viktig tablåideologi under 1970-talet var tanken om att lyssnarna inte fick bli ”enkanalsslyssnare”. Vad det främst handlade om var att hitta strategier för att styra om ett alltför ensidigt P3- lyssnade som ansågs kunna leda till enfald och passivisering. Hos lyssnarna fortsatte P3 vara den populäraste kanalen och lyssnarsiffrorna steg, inte minst efter det att de 24 lokalradiostationerna kom in i P3 i tre dagliga ”lokalradiofönster” på bästa sändningstid.

I diskussionerna ställdes ”renodlade kanaler” mot ”spräckliga kanaler” och publikpragmatik mot idealistiska public service-värden. Frågan var om de breda lyssnargruppernas vardagsvanor och önskemål skulle få styra ledningens strategier eller om de tolkningar av uppdraget som gjordes av radions producenter skulle fungera som rättesnöre. Problemet med P3:s dominans kvarstod och Riksradioledningens svar var att P1 måste uppdateras, bland annat för att konkurrera med Lokalradions sändningar i P3. Allra mest lyssnare hade P3 på morgnarna och det gjorde morgnarna och förmiddagar i P1 strategiskt viktiga för Riksradiion i den inre konkurrensen med Lokalradion.

För att öka sin konkurrenskraft ville Riksradioledningen att tempot i P1 skulle öka, programmen vara färre och inslagen fler och kortare. Flera P1-anställda var kritiska till dessa tankegångar och det hördes även kritik från tidningarnas kultur- och debattsidor och debattörer som ansåg att moderniseringen och lyssnaranpassningen mest resulterade i mer pladder och skval. ”Den nuvarande ordningen uttrycker den kultursyn och det människoförakt som härskar i ett genomkommersialiserat samhälle; väsentliga program anses vara plikter för en elit; folkflertalet ska bara ha vad folk tros vilja ha, alltså skräp”, skrev *Aftonbladets* Macke Nilsson (21.10 1981).

I början av 1980-talet intensifierade Riksradioledningen arbetet med kanalrensning, kanalprofilering och nya programformer. Man kalibrerade också detta arbete mer i enlighet med lyssnardata från Sveriges Radios institut för publik- och programforskning (PUB). Strävan mot renodling föranledde anklagelser mot planeringschefer och programdirektörer, för att förstöra radion med snuttifiering och en hackepölsa som mest tycktes gynna slölyssnande. *DN:s* Lars-Olof Franzén undrade varför inte radioledningen frågade sig vad det var för fel på programmen i stället för att syssla med ”förpackningshysteri” och ”gettoisering” i utbudet. Ingemar von Heijne, som arbetat länge inom P2:s musikradio och varit engagerad i olika kanal- och redaktionsöverskridande projekt där högt och lågt blandades, kallade nyordningen för ”staketradio”. Enligt von Heijne gynnade

kanalprofileringen bara radions ”flytkanal” P3. ”Stäng inte in kulturen” uppmanade Sven-David Sandströms och andra i *Expressen* (17.9 1981). De ansåg att ideologin kring renodlade kanaler speglade en defaitistisk syn på kultur och bildning: ”Det är odemokratiskt att inte ge lyssnarna möjligheter att upptäcka andra värden i livet än dem som man redan är van vid”, skrev man.

Kanalprofilering och kanalrensning

Under ledning av VD Britt-Marie Bystedt, planeringschefen P-O Johansson och programdirektören Torsten Byggdal startade Riksradiion olika utvecklingsgrupper som gavs i uppdrag att gå igenom det befintliga radioutbudet för att få fram förslag som kunde ”få sprutt på Riksradiion”. En grupp satt på en ö i skärgården och lyssnade igenom samtliga tre riksradiokanalerna medan en annan grupp hade i uppdrag att nagelfara P1. Ett resultat av detta arbete var internrapporten *Ljudradio i framtiden* (1982) där P1 liknades vid en tur på British Museum: ”Kunnigt, strikt, välgjort. Med samma montrar, samma skärmar år ut och år in. [...] Informationen talar till dig, upphöjd, enkelriktad, opåverkad, onåbar. Så har den också bara en krympande trogen skara”.

Inom Planeringsavdelningen diskuterades Riksradiions och P1:s problem av en rådgivande programplaneringskommitté (PPK) där ett tjugotal av Riksradiions redaktions- och distriktschefer ingick. Kommittén kom fram till att Kultur, Nyheter och Underhållning borde förläggas till varsin kanal och att brokiga kanaler inte stämmer med modernt (bakgrunds)lyssnande och därför borde tas bort. Färre singelprogram och fler serieproduktioner och blockprogram löd receptet.

För de Riksradio-producenter som arbetade i genrer byggda kring singelproduktioner (dokumentärer, kulturprogram och radioteater) framstod riksradioledningens moderniseringsiver som ett hot mot kvalitet och egenart. En av de kritiska rösterna var radioproducenten Britt Edwall som offentligt krävde stopp för blocktänkande och det hon kallade ”Hamburgerradio”. Pressen talade om ett pågående ”Slag inom radion” och att ”Kanalrensningen” och ”Det stora kanalkriget” kunde leda till ”Radio-revolution”.

Blocksändning

Begreppet ”blocksändning” pekar mot kanalnivå snarare än programnivå. Blocksändningar förändrar också tänkandet kring tablåer eftersom en blocksändning består av ett längre tidssjok, med en fast och kanalspecifik tablåtid där flera program som har något gemensamt samlas. Den gemensamma nämnaren kan här vara utbudsgenre, ansvarig redaktion eller tänkt målgrupp. Blocktänkande var i sig inget nytt och en hel del av Sportradions, Musikradions, Barnradions, Ungdomsradions, Lokalradions och Kulturradions utbud var redan formaterat i block. Då var idén om *blockprogram* nyare. I ett blockprogram inryms flera programpunkter, och mer än en redaktion kan vara inblandad, med programledaren som sammanhållande länk. Så här löd PPK:s definition av blockprogram: [Det är] ”en sammanhållen enhet med gemensam rubrik och karaktär och med återkommande punkter på hålltider”.

Blockprogram är mycket användbara ur ett centralt planeringsperspektiv eftersom de fyller ett längre sjok med sändningstid (1–3 timmar) och det underlättar tablåarbete och kanalprofilering, samtidigt som blockprogram erbjuder en viss flexibilitet inom den givna ramen. Särskilt stort ansåg programplaneringskommittén behovet av blockprogram vara i P1. Så här skrev man om P1 i en internrapport: ”Alltför många program ägnas likartade och t o m samma ämnen – samtidigt som rubrikfloran frodas och gör tablån oöverskådlig. Det finns sålunda en gräns där mångfalden hotar att bli entropisk – nivellerande i stället för mångskiftande”.

Vad Riksradiion behövde var ett P1-block som kunde konkurrera med lokalradiofönstret i P3 på vardagsmorgnar. Tanken bakom morgonblocket *Nyhetsmorgon med musik* i P1 (05.30–08.00) som lanserades 1979 var att Riksradiion skulle övertrumfa lokalradiostationernas geografiskt begränsade perspektiv med hjälp av ett antal korta Ekosändningar samt bred populärmusik (vald av P3:s melodiradioproducenter). Dessutom ingick tio minuter barnradio och lite gympa i blocket. Men redan efter något år lades *Nyhetsmorgon med musik* ned och i stället kom *Nyhetsmorgon* som följdes av ett antal varianter på redaktionsöverskridande samarbeten mellan Ekot, Samhällsredaktionen och Kulturredaktionen. Idag kan vi konstatera att P1-morgnarna är en hörnsten för hela Sveriges Radio.

Eftermiddagarna i P1 tillhörde Samhällsredaktionen. *Öppen Kanal* (1974–1981) hette ett program som skapades genom en sammanslagning av programredaktionerna för två av P1:s tidigare flaggskepp bland samhällsprogrammen, *Tidsspegeln* och *Familjespegeln*. Redan titeln *Öppen*

Kanal signalerade ett nytt förhållningssätt. ”Vi vill ge personer som normalt inte kommer till tals möjlighet att göra det”, hette det i en programförklaring. Här blandades längre och granskande inslag med kortare reportage och studiosamtal och lyssnarna hade möjlighet att ringa till Riksradios telefonsluss. Till tidsandan hörde även att man skulle ut på fältet och sända och möjligen var programmet inspirerat av lokalradios mer uppsökande arbetsmetoder. Trots dessa nya grepp dröjde det inte länge innan *Öppen Kanal* internt började ses som ett rätt orkeslöst program där det gått slentrian i eländesdokumentarismen, OB-bussar, telefonradio och den folkliga strävan att undvika experter. Därför löd receptet för nästa eftermiddagsblock *Kanalen* (1981-1991) att ”ta vara på Riksradiokvaliteter”. Här skulle specialreportrar gå på djupet med det som kommit upp i Ekot.

Blockprogram

Spänningarna och konflikterna mellan den allt starkare centrala administrationen inom radion och radioproducenterna som grupp höll i sig och briserade delvis när Riksradion lanserade ett av de första riktiga blockprogrammen, *Förmiddag i P1*. Bakom denna satsning fanns den då relativt nyutträdde VD:n för Riksradion Ove Joanson, tidigare verksam som nyhetsjournalist, utrikeskorrespondent och chef på redaktionell nivå inom både radio och tv. Joanson var mer operativ än sina företrädare; det var han som hade ”beställt” *Förmiddag i P1* utifrån en kanadensisk förlaga, men det var hans biträdande programdirektör Gunda Magnusson som var projektledare. *Förmiddag i P1* omfattade hela förmiddagen (08.15–11.30) och programmet sändes fem dagar i veckan. I blocket ingick fasta och dagliga segment med studiegäster, reportage, tävling, följetong samt program gjorda av riksradiodistriktet. I flödet fungerade studioankaret som sammanhållande kraft och ciceron visavi lyssnaren. Före *Förmiddag i P1* sändes morgonblocket *Nyhetsstimmen* och därmed var hela P1-förmiddagen blockbaserad. En av poängerna med *Förmiddag i P1* var att det skulle göras genom ett tvärredaktionellt samarbete, men mest blev programmet en symbol för centraliserad radiomakt. Dessutom upplevde flera av riksradiodistriktet sig reducerade till leverantörer av snuttar till det nya morgonblocket från huvudstaden.

Också söndagsblocket *Godmorgon, världen* (1986-) hade en kanadensisk förlaga och var en frukt av Joansons och Magnussons samarbete.

Även detta program blev till en början rejält omdiskuterat. Först skulle programmet heta Söndagsforum men fick sedan sin betydligt kaxigare programtitel. En annan osvensk nymodighet, som också den kom från Ove Joanson, var att den personliga framtoningen hos programledaren var minst lika viktig som det journalistiska.

I tablån lades *Godmorgon, världen* in på söndagsförmiddagar, en tid som av hävd tillhört radiodokumentären. För vissa framstod denna tablåändring, där ett serieproducerat blockprogram trängde undan singeldokumentärer, också som ett tidens tecken; block tränger undan programsolitärer och journalistikens konventioner och nyhetsindustrins världsbild ersätter enskilda, kritiska producenttemperament. Enligt Gunda Magnusson fanns det många radioproducenter som upplevde *Godmorgon, världen* och blockfilosofin som ett hot, det sattes till och med upp anonyma ”hatlappar” i hissarna i Radiohuset. Gunda Magnusson: ”På den tiden var producenter oerhört självständiga. De satt på sina tjänsterum och gjorde vad de ville inom sitt ämnesområde och hade egna budgetar och så. Så kom det här strukturtänkandet” (Gunda Magnusson, 10.5 2006).

Utifrån kom kritik mot den nya radioledningen och blockprogrammen som kritiker uppfattade som en blandning mellan TV:s magasinsprogram och veckotidningstänkande. En *DN*-debattör hävdade att: ”Några fördjupande tankar håller inte ihop blocket, bara kommentarer av någon skicklig konferencier som kan allt och ingenting [...] Det nya med Joanson är att han attackerar kulturens, den seriösa journalistikens och debattens sista fria yta i våra centrala medier, nämligen P1 ” (*DN*, 26.5 1986).

Journalistifiering

Våren 1986 utbröt ytterligare ett debacle runt P1 och Joanson. Denna gång gällde turerna förhållandet mellan nyheter och kulturprogram, samtidigt som grundfrågorna från kanalprofileringen 1981/82 åter aktualiserades. Det hela började med att Ove Joanson i en intern skrivelse riktade skarp kritik mot *Kulturnytt*. Utgångspunkten var PUB-undersökningar som visade att lyssnarna lämnade P1 när Kulturredaktionens dagliga kvart började 07.45. Detta såg Ove Joanson som ”ett underkännande” och som ett problem som ”måste åtgärdas”. Joansons svar var att, om inte *Kulturnytt* omgående fick en ”radikalt annorlunda karaktär”, skulle det antingen flyttas till P2 eller slås ihop med malmöproduktionen *OBS Kulturkvarten*. Vad Joanson var mest oroad över var att *Kulturnytt* ingick

i *Nyhetsmorgon* och kritiken mot *Kulturnytt* handlade i grunden om att hela ”Den viktiga P1-timmen mellan 07 och 08 måste bli snabbare, livligare och väsentligt mycket mer nyhetspräglad”. Joanson ville också ha in ”tydligare personligheter vid mikrofonen”.

På något sätt nådde Joansons interna skrivningar ut i offentligheten, vilket ledde till en animerad debatt om ”journalistifieringen” och ”nyhetifiering” av P1 i stort och kulturprogrammen i synnerhet. I diskussionerna ställdes självständigt programtänkande mot tablåer, variation mot blocktänkande, och lyssnarsiffror mot kvalitet. Är 100 000 lyssnare verkligen en liten publik, undrade radioproducent (fil dr) Bure Holmbäck i ett av flera inlägg i *Svenska Dagbladet*. Holmbäck ansåg överlag att blockradion bredde ”ut sig som eksem” i P1. Den forne radiomedarbetaren (fil.dr.) Hans ”Hatte” Furuhausen var inne på liknande banor och talade om ”skvalande pratrado”. Furuhausen förundrades också över att den nya radioledningen inte kunde inse att radioprogram är ”en särskild konstform jämställd med boken och filmen”. Författaren och filmaren Carl Henrik Svenstedt skrädde inte orden: ”Joanson har kommit till radion med reporterens hela arrogans och underlägsenhetskänslor mot kulturarbetare och intellektuella”. ”Fnaskprogram” var Svenstedts omdöme om *Förmiddag i P1*. ”Kafferepsradio”, hävdade en annan debattör. ”Hela Riksradiation står i lågor”, påstod en *DN*-kritiker som menade att blockprogrammen hade skapat en avgrund mellan programfolk och nyhetsfolk, under manteln av en chefstrojka i ”färd med att skapa ett blockinferno, ett rubriklöst ingenmansland, där tanken på en självständig väljande lyssnare bemöts med en fnysning” (*DN* 3.5 1986).

Joansons svar på kritiken löd: ”Radion måste återta sin publik”. Det var enda sättet för radion att klara sig i konkurrensen från nya medier som video, kabel-tv och närradio, menade han. Dessutom var Lokalradion på väg ut i en egen kanal vilket innebar en ytterligare press på Riksradiation. För Joanson hade publikfrågan också att göra med radions autonomi visavi det politiska fältets beslutsmakt över public service, i enlighet med tanken att minskad publik leder till ökad politiskt klåfingrighet. I sitt försvar av blockprogrammen och det journalistiska perspektivet på radions utbud raljerade Joanson över det akademiska och konstnärliga idiom som delvis fanns kvar i radiohuset genom att göra en liknelse med tidningsvärlden.

På vilken tidning finns det f.ö. journalister som producerar sig i form av en helsida varannan månad (motsvarande 30 minuter i radio) och hävdar att det vore ett brott mot deras professionella integritet att skriva kortare artiklar och låta dessa tryckas på samma tidningssida som några andra artiklar. (Ove Joanson, SvD 23.3 1986)

Som ett led i kanalprofileringen och rationaliseringen och på förslag av Joanson infördes kanalchefer 1987. I praktiken fungerade de tre kanalcheferna som ett slags kanalvisa programdirektörer direkt underställda VD som hade ”det yttersta och övergripande programansvaret”. På basis av tanken om en radio i lyssnarnas tjänst och under administratörens försorg vägde lyssnarsiffror allt tyngre i beslut om omläggningar, omprioriteringar, nedskärningar och nedläggningar i programutbudet. I protest mot de effekter som rationaliseringar och moderniseringar fick för några av P1:s kärnverksamheter avgick 1988 först Radioteaterns chef Per Lysander och kort därefter Kulturredaktionens chef Lars Kleberg.

När Ove Joanson lämnade Riksradiion 1990 för en nyinrättad tjänst som vice koncernchef och vice VD för moderbolaget Sveriges Radio hade hans strategier och produktionsmetodik satt tydliga spår. Så här beskriver den mångårig P1-medarbetare Björn Elmbrant det hela.

Den stora förändringen som ”Ove-epoken” innebar för radion är ju, tycker jag, det här att radion inte längre av radioledningen betraktas som en institution, ett slags fort som liksom står där oanfrätt, oberoende av hur miljön och tiden ser ut, utan vi lever i en konkurrenssituation. Vi måste acceptera att det finns en konkurrenssituation. Det finns kommersiella medier, det finns television, det finns ett antal andra saker som drar och sliter. Vi måste alltså vara konkurrenskraftiga. Vi kan tycka att det är en självklarhet idag, men det var det inte då. (Björn Elmbrant 30.3 2006)

Sammanfattning och slutdiskussion

Jag har i den här artikeln beskrivit och diskuterat några förändringar och debatter gällande Riksradios kanal- och programpolitik under 1980-talet. Jag har visat hur olika principer för radioproduktion och sätt att se på bildning ställdes mot varandra. Dåtidens debatter om hur tabläläggning, programformer och tilltal kan bidra till ”aktivt” respektive ”passivt” lyss-

nade och frågorna om radio som ett bildningsinstrument kan tyckas ligga långt från samtidens kommersiella och användarorienterade medieideologier och digitala tekniker som webb- och podcasting. Men också idag och kanske mer än någonsin måste Sveriges Radio kämpa för sin överlevnad och för sin självständighet, genom att ständigt hitta former för program och kanaler som både är kostnadseffektiva och kulturbärande och som kan bära det tredelade public service-uppdraget informera, utbilda, underhålla. Det är i förhållande till detta som 1980-talets debatter om tablåer och kanaler kan bidra till diskussionen om några ständigt aktuella principfrågor för Sveriges Radio: På vilka grunder och efter vems direktiv ska programmen produceras? Vilken publiksyn följer med olika sätt att organisera och profilera program och kanaler? Vilket är public service-radions långsiktiga uppdrag?

Litteratur

- Burman, Anders & Per Sundgren (red.) (2010) *Bildning Texter från Esaias Tegnér till Sven- Eric Liedman*, Göteborg: Daidalos (främst s. 11–27, 263–278, 307–316).
- Ellis, John (2000) "Scheduling. The last creative art of television?", *Media, Culture & Society*, 22:1, s. 25-38.
- Engblom, Lars-Åke (1998) *Radio- och TV-folket: rekryteringen av programmedarbetare till radion och televisionen i Sverige 1925–1995*, Stockholm : Rabén Prisma.
- Forsman, Michael (2000) *Från klubbrum till medielabyrint. Ungdomsprogram i radio och TV 1925–1993*, Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Forsman, Michael (2010) *Lokal radio i konkurrens 1975–2010: utbud, publik och varumärken*, Stockholm: Ekerlid.
- Nordberg, Karin (1998) *Folkhemmets röst. Radion som folkbildare 1925–1950*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Mc Quail, Denis (1992) *Media performance: mass communication and the public interest*, London: Sage.
- Scannell, Paddy (1996) *Radio, Television & Modern Life. A phenomenological approach*, Oxford: Blackwell.
- Ytreberg, Espen (2002) "Ideal types in public service television. Paternalists and bureaucrats, charismatics and avant-gardists", *Media, Culture & Society*, Vol. 24, s.759–774.

Djerf-Pierre, Monika och Lennart Weibull (2001), *Spegla, granska, tolka. Aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet*, Stockholm: Prisma.

Tidskrifter

- ”Enklare i radio när man lärt sig”, *Röster i Radio och TV*, 50/1966.
- ”Radion tar upp kampen”, *Röster i Radio och TV*, 30/1974.
- ”Kanalrensningen i full gång”, *Röster i Radio och TV* 28/8 1981.
- ”Det stora kanalkriget”, *Röster i Radio och TV*, 41/1981.
- ”Ingemar von Heijne avgår i protest och stannar kvar”, *Röster i Radio och TV* 35/1982.
- ”Klara för Söndagsforum”, *Rreptilen*, 27/1986.
- ”Allt färre personer styr över programmen”, *Antennen* 22/1987.
- ”Riksradiochefens siffror är absurda”, *Antennen*, 5.2, 1988.

Tidningsartiklar

- ”Radions facit efter kanalreformen. Större satsningar, fler och nöjdare lyssnare”, *Svenska Dagbladet*, 26.7 1967.
- ”Radiofolk reagerar mot pladdervågen”, *Arbetet*, 27.10 1973.
- ”Skvalet ökar för att radion måste spara”, *Dagens Nyheter*, 15.3 1974.
- ”De öppnar radions nya debattkanal”, *Aftonbladet*, 7.10 1974.
- ”Revolution på radion”, *Expressen*, 20.2 1976.
- ”Omläggningen startade ingen lyssnarstorm”, *Göteborgs-Posten*, 30.9 1976.
- ”Hösten när Öppen Kanal snöpte sig”, *Aftonbladet* 8.12 1978.
- ”Juttan har du gjort fiasko”, *Aftonbladet*, 14.6 1980.
- ”Pratprogrammen ut ur P3”, *Göteborgs Posten*, 29.7 1981.
- ”Kanalen blir 80-talets radio”, *Göteborgs Posten* 31.8 1981.
- ”Stäng inte in kulturen”, *Expressen*, 17.9 1981.
- ”Hejda mediebyråkraterna”, *Dagens Nyheter*, 30.9 1981.
- ”Stoppa hamburgerradion”, *Aftonbladet*, 5.10 1981.
- ”I morgon blir det radio-revolution”, *Expressen* 29.8 1982
- ”Illdåd mot radions mångfald” (Bure Holmbäck), *Svenska Dagbladet*, 12.3 1986.
- ”Är 100 000 en liten publik?” (Bure Holmbäck), *Svenska Dagbladet*, 13.3 1986.
- ”Vill vi ha kafferepsradio” (Jan Söderqvist), *Svenska Dagbladet*, 18.3 1986.

“Radion måste återta sin publik” (Ove Joanson), *Svenska Dagbladet*, 23.3 1986.

”Radio i nyhetskulturen” (Hans Furuhausen), *Svenska Dagbladet*, 4.4 1986.

”Hela riksradien står i lågor” (Calle Pauli), *Dagens Nyheter*, 3.5 1986.

”Radiochefen – en olycka för kulturen”, *Dagens Nyheter*, 26.5 1986.

Otryckta källor, Intervjuer

Bengt-Emil Johnson, 14.6 2004.

Ove Joanson, 31.3 2003.

Ove Joanson, 4.3 2004.

Björn Elmbrant, 30.3 2006.

Gunda Magnusson, 10.5 2006.

Arkivmaterial

Ljudradion i framtiden. Tankar inför 90-talet, 23.12 1982.

Riktlinjer för planering av P1 84/85 (Jan Olof Ullén), 18.8 1983.

Mål för P1 (Jan-Olof Ullén), 17.11 1983.

Reserapport till styrelsen (Gunda Magnusson) 17.4 1986.

Program- och tablåfrågor inför 1986/87 (Ove Joanson), 16.1 1986.

Michael Forsman är docent i medie- och kommunikationsvetenskap och lektor på Södertörns högskola.

E-post: michael.forsman@sh.se

Omtvistad nyhetsbevakning

– Norrmalmstorgsdramat 1973

Madeleine Kleberg

Under sex dagar i augusti 1973 pågick det som kallats Norrmalmstorgsdramat. En rånare, Janne Olsson, steg in på Kreditbanken på Norrmalmstorg i Stockholm när den öppnade på torsdagsmorgonen den 23 augusti. Han var maskerad och beväpnad med en k-pist. Han medförde dessutom en transistorradio, rep, sprängdeg och stubintråd. Olsson tog fyra bankanställda som gisslan, krävde tre miljoner kronor samt att Clark Olofsson skulle föras till banken från fängelset i Norrköping, där han var internerad.

Sveriges Radio, som företaget hette vid denna tid och som omfattade radio- och TV-verksamheten, placerade ganska omgående en direktsändningsutrustning, så kallad OB-buss, på Norrmalmstorg och kom att sända därifrån under fem och ett halvt dygn. Var kameran inte i gång visades i stället en stillbild från Norrmalmstorg med texten ”Aktuellt återkommer när något händer”. Dessutom sändes bildsekvenser men utan kommentar. Utöver direktsändningarna från Norrmalmstorg rapporterade *Aktuellt* och *Rapport* i sina ordinarie sändningar liksom under extrasändningar, vilka svarade för nästan hälften av det totala nyhetsutbudet i TV under de aktuella dagarna. *Dagens Eko* hade en reportagebuss stationerad på Norrmalmstorg och radion rapporterade i sina nyhetssändningar i P1 och P3.

Det här var en period då valrörelsen var i gång inför det riksdagsval som skulle äga rum i mitten av september. Dessutom låg kung Gustaf VI Adolf på sjukhus i Helsingborg och avled dagen före riksdagsvalet.

Jag arbetade vid den här tiden på avdelningen för publik- och programforskning vid Sveriges Radio. Chef för avdelningen var Ivar Ivre. Han kom från TV:s samhällsredaktion där han bland annat ansvarat för valprogrammen vid tidigare riksdagsval. Från dag ett oroade han sig för den inverkan händelserna vid Norrmalmstorg kunde få på valbevakningen och att rapporteringen därifrån skulle komma att ta bort uppmärksamheten kring de politiska frågor som var aktuella inför valet. En oro, men av något annorlunda slag, kom till uttryck i *Dagens Nyheter* av ledarskribenten OA som redan på fredagen ifrågasätter TV:s direktbevakning.

Vad gör vi med chocken, den här gången eller en annan, av att se människor skjutas mitt i vår stad, vårt land? Redan börjar gränsen mellan det fiktiva våldet som underhållning och det faktiska våldet som "sensation" i bildrutan suddas ut; det finns ett slags omedvetet frosseri i det faktiskt förfärliga som massmedier av alla slag villigt matar oss villiga med, och som kan skapa en allvarlig tillvänjning. (DN 24 augusti 1973)

Jag fick på fredagen uppdraget av Ivar Ivre att formulera ett par frågor att ställas till ett slumpmässigt urval omfattande svenska medborgare i åldern 9–79 år om deras inställning till Sveriges Radios nyhetsbevakning av händelserna vid Normalmorstorg och i Helsingborg. Jag återkommer till denna undersökning senare.

Medialisering

Normalmorstorgsdramat är en av många händelser i raden där polis, regering och medier haft att förhålla sig till varandra och där en efterföljande diskussion rört betydelsen av den journalistiska bevakningens inriktning och omfattning. Den låter sig också diskuteras utifrån begreppet medialisering även om det begreppet inte hade kommit i bruk under 1970-talet. Men likväl fanns fenomenet.

När man i dag mer allmänt talar om medialisering är det ofta i betydelsen av mediernas ökande makt att påverka olika samhällsområden, i synnerhet det politiska. Ofta sker det också i bemärkelsen att medierna utövar denna makt på ett inte alla gånger legitimt sätt och att politiken alltför lättvindigt anpassar sig till mediernas logik.

Den danske medieforskaren Stig Hjarvard har bland andra diskuterat skillnaden mellan "mediering" och "medialisering". Mediering avser en konkret handling som innefattar ett medium, där valet av mediet kan ha betydelse både för själva innehållet och för mottagandet av det. Men mediering i sig medför vanligen inte några påtagliga samhällsförändringar. Medialisering, å andra sidan, refererar till mer varaktiga sociala och kulturella förändringar genom att samhällsinstitutioner och de sätt de interagerar med varandra förändras som en konsekvens av mediernas ökande betydelse. Även journalistiken kan ses som en av samtidens samhällsinstitutioner genom att dess organiserade verksamhet styrs av bestämda normer och regler samt att verksamheten berör en mängd människor. Medier har blivit institutionaliserade, bland annat genom journalist-

yrkets professionalisering, och utövar inflytande på andra institutioner samtidigt som de är inbäddade i och en del av dessa. Medialisering utgör en längre historisk process medan mediering står för ett speciellt förmedlingssammanhang. Norrmalmstorgsdramat är definitivt en medierad händelse, men jag vill försöka mig på att tolka medialiseringen så som den tedde sig i början av 1970-talet utifrån hur regering, rättsväsendet och medier, i synnerhet TVs nyhetsbevakning, interagerade – eller inte och vilken betydelse detta fick för hur skeendet kom att representeras i televisionens nyhetsjournalistik.

Rapporteringen

Det är inte helt enkelt att rekonstruera televisionens och radions bevakning under de fem och ett halvt långa dyggen. Även om det televiserade materialet sparades på så kallade referensband kom dessa att avmagnetiseras efter ett par månader. Därmed finns endast ett begränsat antal inslag tillgängliga på SR Minnen, SVT Play och i Svensk Mediedatabas (SMDB) vid Kungliga Biblioteket.

Viktiga attribut för rapporteringen var bankens telefoner som Olsson och Olofsson liksom gisslan hade tillgång till och som användes flitigt under torsdagen och fredagen för Olssons och Olofssons samtal med journalister. Ekoredaktionen gjorde under fredagseftermiddagen en telefonintervju med Kristin Enmark, en av de gisslantagna, där hon gav uttryck för sin rädsla för att polisen skulle göra en attack liksom krypskyttarna i Berzelii Park. En bättre utväg ansåg hon vara att hon och en annan i gisslan fick lämna banken tillsammans med rånaren och Clark Olofsson. Hon ville dessutom ha direktkontakt med regeringen i stället för enbart med polisledningen.

I fredagens *Dagens Nyheter* framgår att Clark Olofsson ringt upp DN-journalisten Rune Johansson och bett om telefonnumret till statsministern och senare på fredagen ringde Kristin Enmark upp statsministern Olof Palme. Det var Säpo som bandade samtalet, ett samtal som nådde allmänheten långt senare (Mediadrama. Gisslan i valvet, 1981). Då förefaller dessutom en del av samtalet vara bortklippt (se t ex dokumentärfilmen *Norrmalmstorgsdramat inifrån*).

På lördagen stängdes telefonledningen och därmed också möjligheterna att ha kontakt med världen utanför banklokalen. När sedan rånar-

na och gisslan blev inlåsta i bankvalvet var det endast med polisledningen de kunde ha kontakt.

Den avgörande insatsen med att föra in gas i bankvalvet, där rånarna och gisslan befann sig, hade bestämts till att inledas efter 21-nyheterna på radion – ”operation 21.05”. Polisledningen, som hade installerat avlyssning i bankvalvet, visste att radion kopplades på och av vid nyhetsutsändning i P3 en gång i timmen dygnet runt. Polisen hade försökt att störa sändningarna i valvet men misslyckats eftersom det medförde nackdelar för polisens egna radiokommunikationer.

Regering, polis, TV

Genom beslutet att låta Clark Olofsson lämna fängelset i Norrköping blev regeringen inblandad i händelsen. Men det var polisens beslut att han skulle släppas in i banklokalen. Statsministern gjorde egentligen inga direkta uttalande om rånardramat men fick på de presskonferenser han höll med anledning av valrörelsen frågor kring det. När dramat väl hade nått sin upplösning fick TV-publiken veta att Olof Palme just varit inne i banken och tackat poliserna för deras arbete och sedan höll han ute på Norrmalmstorg ett tal omgiven av journalister, fotografer och poliser. Bland annat menade han att svenska folket hade anledning att känna stor tacksamhet, kanske mer än så: stolthet över polisens framgångsrika arbete. ”Ska vi försvara det här samhället finns det en gräns för de eftergifter man kan göra.” Han manade till en stund för eftertanke och kanske för nationell samling och att många människoliv räddades för att rättsamhället inte hade fallit undan. ”Låt oss ta det här ögonblicket till eftertanke vad detta demokratiska samhälle ändå är värt.”

Även om det sägs att torget är avspärrat talar bilderna ofta emot detta. Poliser, journalister och fotografer trängs framför den monitor som visade vad som just sändes i TV – rundgång på torget eftersom så stora sjok av filmsekvenser var just från torget.

Över huvud taget präglas såväl de sparade filmsekvenserna som pressbilderna av ett öppet torg där poliser och journalister under oordnade och informella former ges tillfälle att utbyta information. Någon presstalesman för polisen finnes ej. Polisledningen höll under de dagar Norrmalmstorgsdramat pågick korta ”presskonferenser” då och då ute på torget. Ryktesspridningen florerade och okunskapen om vad som hände

Norrmalmstorg må ha varit avspärrat under dramatiken. Bilder i tidningar visar dock hur poliser, journalister och fotografer trängs framför den monitor som visade vad som sändes i TV. (DN 25 augusti 1973, fotograf ej angiven)

inne på banken bidrar till kraftiga spekulationer bland annat om relationerna mellan förövarna och de gisslantagna.

En av de pressfotografer, som satt på ett terrasstak tvärsöver korsningen från Kreditbanken, beskriver 40 år senare hur sjukt det kändes där han satt bredvid en prickskytt. Och hur han upplevde att poliserna som eskorterade Janne Olsson ut ur banken, var iförda gasmasker för att fotograferna skulle få bra bilder. ”Om samma sak hände idag skulle du som fotograf

aldrig komma så nära, numera är det ju minst två kvarters avspärning” (SvD 20 augusti 2013).

I sina memoarer menar dåvarande rikspolischefen, Carl Persson, att polisens förhållningstaktik resulterade i att dramat upplöstes utan att förövare lämnade brottsplatsen med gisslan och pengar.

Vad gäller det senare är det långt ifrån klarlagt att så är fallet. Var pengarna tog vägen är en av de många obesvarade frågorna kring Norrmalmstorgshändelsen. En annan är om Olsson och Olofsson var i maskopi. Och vad sa Palme egentligen till en av de kvinnliga gisslantagna i sitt nästan en timme långa samtal där ett antal minuter är borttagna? Varför manipulerade Säpo bandinspelningarna? (Cecilia Åse, Under strecket, SvD 23 augusti 2013).

Skilda uppfattningar

Inom Sveriges Radio diskuterades intensivt det rättfärdiga i den omfattande bevakningen av Norrmalmstorgsrånet. Kort tid efter dramats upplösning återgavs i TV-programmet *Bakom rubrikerna*. Vad gjorde massmedia vid Norrmalmstorg delar av en debatt som förts inom företaget. Bevakningens omfattning försvarades med argument som att det är journalisters uppgift att följa en händelse och att detta var ett drama ”utan motstycke” som förmodligen skulle gå till TV-historien. Det var heller inget vanligt bankrån eftersom regeringen ganska omgående blev inblandad genom sitt beslut att Clark Olofsson skulle föras till Stockholm. Gisslantagandet innebar ett djupt mänskligt drama som var lätt att identifiera sig med. Händelseutvecklingen var helt oberäknelig. Genom den direktsändande OB-bussen hade man tillgång till liveteknik.

I *Bakom rubrikerna* förekommer också en intervju med Bo Holmström, en av de TV-journalister som rapporterade mest intensivt om händelserna, och som litet i efterhand tyckte att det var fel att TV hade satt igång en sådan väldig apparat. En händelse som man trodde snabbt skulle vara över tvingades man att rapportera om utan att något hände.

Göran Rosenberg, då journalist på radion, riktade i programmet kritik såväl mot att de poliser som befann sig på torget som mot att polisledningen som fanns i banklokalen i så hög grad fått utgöra källor för rapporteringen. Enligt Rosenberg var polisen en påtaglig felkälla som redan från början ledde till spekulativ ryktesspridning i väntan på mer exakta

uppgifter om händelseförloppet. (Programmet *Bakom rubrikerna* är endast fragmentariskt sparad, SMDB, Kungliga Biblioteket)

I *Journalisten* i oktober 1973 utvecklar Rosenberg sina synpunkter: "Massmedias svek i den här affären bestod inte i att vi gjorde för mycket utan i vad vi *inte* gjorde." Rosenberg medger att rapporteringssituationen förvisso inte var avundsvärd eftersom så gott som all information om vad som hände inne i banken grundades på andrahandsuppgifter. Utöver "fåtaliga och tillknäppta presskonferenser som polisledningen vid torget arrangerade, och där *polisens* version" gavs, utgjorde de radiosända intervjuerna förstahandsuppgifter, bland annat med en av de gisslantagna under fredagen. I stället för att fylla extrasändning på extrasändning med "tröstlösa stilleben från 'brottsplatsen'" borde man tagit tillfället i akt och satt fingret på ett av de mest intressanta och kontroversiella ämnena, nämligen kriminalpolitiken.

Regeringen och polisen var "båda parter i spelet med egna partshänsyn att beakta", påpekar Rosenberg. Åtskillig prestige hade satsats, menade han. För polisens del var det angeläget att visa behovet av en starkt upp- rustad polismakt och för regeringen stod makten på spel. Ett blodigt slut kunde få negativa konsekvenser för valutgången.

Till detta kan fogas att också för en tredje inblandad part, Sveriges Radios nyhetsjournalistik, stod mycket på spel. Avtalet med staten stipulerade inte blott opartiskhet och saklighet utan också allsidighet.

Skyldighet att upplysa om nuets händelser

I slutet av 1973 gav dåvarande Radionämnden på eget initiativ statsvetaren Jörgen Westerståhl i uppdrag att belysa om Sveriges Radio hade fullgjort sitt avtal med staten under de dagar som bankdramat pågick. Westerståhl hade tidigare utfört undersökningar i syfte att analysera om Sveriges Radio hade gett opartiska och objektiva skildringar av till exempel Vietnamkriget och valrörelsen 1968. Dessa undersökningar bemötte Sveriges Radio oftast med hård kritik.

Denna gång var det emellertid inte opartiskheten som skulle belysas utan allsidigheten i nyhetsrapporteringen, det vill säga om rapportering av andra händelser vid sidan av bankdramat och kungens sjukdom hade fyllt rimliga anspråk.

Undersökningen baserade sig på en inom Sveriges Radio upprättad kronologisk sammanställning över samtliga nyhetsändringar under pe-

rioden. En kvantitativ beskrivning gjordes av vilka händelser som ingick i Sveriges Radios nyhetssändningar under de aktuella dagarna.

Av de 40 timmar som TV sände (exklusive tiden för den ”stumma” bilden med texten ”Aktuellt återkommer när något händer” men inklusive direktsändningar utan kommentarer som Rapport sände) utgjorde bevakningen av kungens sjukdomstillstånd cirka 17 procent, bankrånet 78 procent och ”annat” 5 procent. När det gäller radions nyhetsrapportering om cirka 24 timmar är fördelningen annorlunda. Här ägnades drygt 35 procent ”annat” och det på bekostnad av bevakningen av bankrånet som svarade mot 45 procent.

Westerståhl intresserade sig vidare för det som inte kom med i nyhetsrapporteringen under de här dagarna och menade att när det gäller Sveriges Radios skyldighet att ”upplysa om nuets händelser” blir den mest centrala frågan inte vad som kom till utöver nyheter om bankrånet, utan vad som kom bort. Utgående från de telegram TT skickat ut under de här dagarna fanns ett stort antal telegram om bland annat Allendes regeringsombildning, Watergate, Moskvarättegång liksom Metallkongressen i Sverige. Westerståhl fann skäl att ifrågasätta om TV under de här dagarna uppfyllt kraven om allsidighet i nyhetsbevakningen. I jämförelser med pressen fann han det inte tillfredställande att ”ett nyhetsmedium med TV:s ställning och särskilda förpliktelser ifråga om allsidig nyhetsbevakning liknar eller överträffar en tidningspress, som helt är baserad på lösnummerförsäljning”.

I sin sammanfattning slog han vidare fast att den pågående valrörelsen praktiskt taget försvann från TV-sändningarna under de här dagarna. När Sveriges Radio i skrivelse till Radionämnden reagerade på Westerståhls undersökning hävdade man bland annat att det faktum att övrigt nyhetsmaterial fått mindre utrymme skulle ses ”mot bakgrunden av en på respektive redaktioners yrkeserfarenhet och praxis byggd på relevansbedömning”. Med andra ord försvarades den omfattande nyhetsbevakningen av bankrånet med att en professionell nyhetsvärdering varit vägledande.

Radionämnden friade i huvudsak bevakningen även om man också instämde i kritiken vad gällde omfattningen av televisionens sändningar. Vad som därutöver kritiserades av några av nämndens ledamöter var de sända telefonintervjuerna med några av de gisslantagna samt med Clark Olofsson. Man menade att dessa stred mot kravet på lämplig form (Nilsson 2013). En kritik som svårligen skulle kunna framföras i dag.

Publiken till valprogrammen

I en analys av valprogrammets publik 1973 konstaterades att det hade rätt rekordlåg intresse för valprogrammen i TV (*Antennen* 1973). I jämförelse med valet 1970 hade det skett en betydande publikminskning vad gällde såväl partiledarintervjuerna som slutdebatten. Hur var det då med ”störande” inslag om bankrånet och kungens sjukdom? Nu var det endast två valprogram som var planerade att sändas just under dessa dagar, bland annat en hearing om arbetslösheten i TV2. Denna sändes samma kväll som bankrådets upplösning. Programmet avbröts efter mindre än en timme, några minuter över kl 21, för TV2:s samsändning med TV1 från Norrmalmstorg.

När valprogrammet om arbetslösheten väl sändes några dagar senare, var det fyra procent som tittade, medan den avbrutna sändningen inledningsvis fångade en publik på 14 procent. Inspelningen av Hearingen måste ha fortsatt så som planerat men utan att vara i sändning. När tvåkanalsystemet startade skulle de två kanalerna i och för sig verka i stimulerande tävlan med varandra men konkurrensen skulle hållas under kontroll genom att endast dokumentärer (!) och reseskildringar fick sändas mot valprogrammen. Den stimulerande tävlan som var påkallad i tvåkanalsystemet sattes drastiskt ur spel denna kväll.

Något som inte diskuteras i artikeln i *Antennen* är det faktum att bevakningen av bankrånet och kungens sjukdom innebar att dessa händelser helt kom att dominera nyhetssändningarna under Norrmalmstorgsdramats dagar och att bevakningen av valrörelsen i TVs nyhetsprogram helt kom bort dessa dagar. Vad man också visste genom publikundersökningarna var att såväl *Aktuellt* som *Rapport* hävdade sig bra i konkurrensen från den andra kanalen.

Norrmalmstorgsdramats publik

Samsändningen av bankrådets upplösning följdes av drygt 70 procent av dem i åldrarna 9–79. I den korta rapport jag skrev om Sveriges Radios nyhetsbevakning från Helsingborg om kungens hälsotillstånd och från Norrmalmstorg konstaterade jag att en så stor publik hade tidigare endast uppmätts för en ishockeymatch 1970 mellan Sovjet och Sverige samt för ett par Hylandshörnor.

Aktuellts och *Rapports* publiker under samtliga dagar för händelserna låg också högt över nyhetsprogrammets genomsnittliga publikstorlekar. Även *Aktuellts* och *Rapports* extrasändningar, som sändes före kl 17, samlade ansenliga publikar – speciellt under lördagen och söndagen.

Den oro som fanns bland medarbetare inom Sveriges Radio för att viktiga nyheter skulle få stryka på foten på grund av att nyhetsbevakningen ägnade för mycket tid åt bankrånet och kungens sjukdom delades inte av publiken i det slumpmässiga urval som besvarade frågor kring detta i undersökningen.

Så gott som tre fjärdedelar av de tillfrågade ansåg att nyhetsredaktionerna handlade helt rätt i sin bevakning. Den största andelen kritiska mot bevakningens omfattning fanns bland dem med längst utbildning. De som ansåg att kungens sjukdom fått för stor uppmärksamhet motiverade det bland annat med att det varit för mycket upprepningar och att man borde respektera kungen och hans familjs privatliv. När det gällde bankrånet var kritiken att det hela blev tjatigt, men också att rånaren informerades genom radions nyhetssändningar. Däremot var sällan motiveringen att andra nyheter kom bort. Men, som sagt, en överväldigande majoritet av publiken var nöjd med bevakningen.

Några dagar efter upplösningen lät *Dagens Nyheter* författaren P C Jersild göra en kommentar:

Det finns absolut ingen ursäkt för TV:s hysteri. Var orsakerna finns kan man spekulera om. Men antagligen har man i Radiohuset aldrig försökt att på allvar slå fast en vettig informationspolitik. I detta mållösa tillstånd spelar en skara journalister ut hela sin yrkesskicklighet intill destruktivitetens gräns. (*DN* 30 aug 1973)

Medialiseringen igen

Vad som slår mig när det gäller hur regering, polis och TV-journalistiken interagerar under de här dagarna är i synnerhet frånvaron av samspel. Rent fysiskt är de tre ”parterna” åtskilda. Statsministern befinner sig i kanslihuset. Där är också rikspolischefen.

Den operativa polisleddningen med Stockholms polismästare i täten befinner sig inne i Kreditbanken en våning upp. På Norrmalmstorg finns ett stort antal patrullerande poliser och uppe på taken är ett antal prickskyttnar utplacerade liksom i Berzelii Park. På Norrmalmstorg finns också

ett stort antal journalister och pressfotografer. Alla väntar. Den nyvunna möjligheten att sända television ”live” hade en förlamande inverkan på journalistikens uppgift att kritiskt granska.

De sparade filmsekvenserna ger intrycket att endast ett fåtal gånger träder polismästaren ut på torget med knapphändig och ibland trivial information om vad som tilldrar sig inne i banken.

Och kanske är just frånvaron av presstalespersoner inom regeringskansliet och polisen det mest påtagliga i jämförelse med idag. Numera finns utvecklade kommunikationsenheter inom de olika samhällsinstitutionerna och de har kontroll på vad som får sägas, när och hur. Då var det polismästaren själv som då och då steg ut på torget. Inom polisen tillsattes efter dramats upplösning en grupp som hade till uppgift att granska Norrmalmstorgsdramat utifrån polisiär operativ synpunkt. Granskarna föreslog en ny organisation för information till medier vid extra ordinära händelser. Minst två språkkunniga medieinformatörer skulle knytas till polisledningen och tid och plats för presskonferenser borde avtalas i förväg med företrädare för medierna (Rönnegård 2013).

Regeringen säger inte heller så mycket till medierna med undantag för justitieministern som redan dag ett vet mer om rånaren än någon annan och bidrar till att skapa stämningar: ”man har nog den uppfattningen att han inte är frisk utan att han helt enkelt är sinnessjuk på något sätt.” Inte förrän efter dramats upplösning tar statsministern till orda direkt i TV.

Medialiseringen får anses vara i sin linda i början av 1970-talet genom att medierna ännu inte haft ett synbart inflytande över regeringens och polisens interaktion med medier. De har inte inrättat mellanhänder som ska sköta kommunikationen. På så sätt kan man tolka nyhetsbevakningen av Norrmalmstorg som att dess uppgift var att stå utanför och spegla skeendet – något som dagens mångfaldiga mediesituation knappast tillåter.

Källor

Dagens Nyheter 24/8 1973, 30/8 1973

Hallberg, Karin Rekordlångt intresse för valprogrammen i tv, nr 8, November 1973, *Antennen. Tidskrift för Sveriges Radios personal*

Hjarvard, Stig (2009) Samfundets medialisering. En teori om mediernes forändring af samfund og kultur, *Nordicom Information*, 1–2, 2009

Jersild, P C ”Demokratien måste skydda sin egen valrörelse” *Dagens Nyheter* 30 augusti 1973

Lundmark, Gunnar ”Jag satt bredvid en prickskytt” Berättat för Malin Bonde, SvDIInsikt, *Svenska Dagbladet* 20 augusti 2013

- Mediadrama. Gisslan i valvet* (1981) av Göran Elgemyr, Radioteaterns dokumentärredaktion, Sveriges Radio, Svensk Mediedatabas, Kungliga Biblioteket
- Nilsson, Sam (2013) *Kalabaliken på Gärdet. En TV-chefs memoarer*, Atlantis
- Norrmalmstorgsdramat inifrån* – en film av Mikael Hylin (2003)/
oppetarkiv.se/SVT
- Persson, Carl & Sundelin, Anders (1990) *Utan omsvep. Ett liv i mak-
tens centrum*, Norstedts
- Rosenberg, Göran Norrmalmstorgsdramat i efterhand: Journalisterna
missade en unik chans, *Journalisten* nr 10, oktober 1973
- Rönnegård, Eric (2013) *Norrmalmstorgsdramat – den sanna historien*,
Jure
- Westerståhl, Jörgen (1974) *Norrmalmstorgsdramat. En undersökning
av Sveriges Radios nyhetsbevakning utförd på uppdrag av Radio-
nämnden*. Rapportserien 1974:2, Statsvetenskapliga institutionen,
Göteborgs Universitet
- Sveriges Radio, Publik- och Programforskningsavdelningen, 40/73
*Sveriges Radios nyhetsbevakning från Helsingborg och Norrmalms-
torg. Extrafrågor ställda under tiden 25-31 augusti 1973*.
- Åse, Cecilia ”Bankdrama som kollektiv njutning” Under strecket,
Svenska Dagbladet 23 augusti 2013

Arkiv

Svensk Mediedatabas (SMDB), Kungliga Biblioteket
SVT, Play TV
SR Minnen

Madeleine Kleberg är docent i medie- och kommunikationsvetenskap och var 1975–2009 lektor och forskare vid institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet. Inom sin forskning har hon framför allt ägnat sig åt frågor om kön och medier samt televisionens historia.

Epost: madeleinekleberg@gmail.com

Kvinnorörelsen & kvinnofrågan i nyhetsvärderingen

– en inventering och två hypoteser

Anne Hedén

En etablerad uppfattning är att feminismen som drog fram över västvärlden under sent 1960-tal och under 1970-talet stod för något radikalt annorlunda jämfört med tidigare. Den nya kvinnorörelsen i Sverige kopplade ihop kvinnoförtrycket med både det kapitalistiska och det patriarkala samhället, och förtrycket sågs även i psykologiska termer som en internaliserad struktur i kvinnornas medvetande. Parollen ”Det privata är politiskt” blev ett viktigt slagord. Frigörelse var målet; jämställdhetssträvanden inom existerande ramar långt ifrån tillräckligt. Skribenten inventerar och diskuterar i denna artikel hur nyhetsvärderingen utvecklades under perioden.

Den svenska kvinnorörelsen tog sig framförallt under 1970-talet in på nya arenor i det offentliga samtalet och väckte också ett tydligt intresse i medierna. Hur denna uppmärksamhet kan tolkas och hur kvinnorörelsen förhöll sig till medierna är betydelsefullt inte minst eftersom den nya kvinnorörelsen etablerades parallellt med kvinnornas definitiva inträde på arbetsmarknaden och även kvinnors generellt sett ökande marknadsmässiga betydelse som mediekonsumenter. En annan viktig aspekt är det faktum att kvinnliga journalister idag utgör drygt hälften av journalistkåren medan de under det tidiga 1970-talet utgjorde mindre än en tredjedel av dem som arbetade inom media (Djerff-Pierre, i Asp, 2007). Hur bevakningen av genusfrågor och den nya kvinnorörelsen gestaltade sig i nyhetsvärderingen i media under 1960- och 1970-talen är därför av intresse med avseende på framförallt den utveckling som ägt rum i samhället som helhet sedan dess.

Ändamålet med denna inventering av hur nyhetsvärderingen utvecklades är att föreslå tolkningsmodeller för fortsatta undersökningar om genus och nyhetsvärdering under framförallt perioden efter 1970-talet.

Kvinnorörelser och kvinnofrågor

Grupp 8, den mest framträdande kvinnogrupperingen, formerades 1968 och började agera utåtriktat från 1970 och framåt. Den verksamhet som fortsatte längst var arbetet med *Kvinnobulletinen*, som publicerades fram till 1996.

Britt Gisselgårds gruppfoto på de församlade medlemmarna i Grupp 8 som utgjorde omslaget till Svenska kvinnors vänsterförbunds tidskrift *Vi människor* nr 2 1970 ger en bild av hur den nya kvinnorörelsen i Sverige tog sig ut – och här kan man söka åtminstone några ledtrådar till varför den väckte intresse. Fotot visar tolv av de då sjutton åttorna, en del med sina barn, på Stadsmuseet, i samband med ett av de första öppna mötena. Rubriken till åttornas upprop, publicerat i en presentation av den nya kvinnoorganisation i detta nummer av *Vi människor*, lyder: ”Gör motstånd gråt inte! Var glad – gå till angrepp!”

Flera av kvinnorna tittar rakt ut, lite över kameran; en traditionell manlig pose, avsedd att lyfta fram stridbarhet, om än, som här, bara antydd. Åttorna har mjuka kläder och flera har mjukt långt hår, men ser ändå lite avvaktande ut, någon har huvudet på sned, betraktar kameran reserverat, andra viker undan med blicken, som om de väntar på att mötet ska börja igen efter att bilden tagits. Några ler, men det dominerar inte bilden. Intrycket är snarare uppfordrande, ett disciplinerat grupporträtt, de betraktar situationen tillsammans. De som har barn med sig ser på barnen eller sitter med dem på golvet, de övriga står ganska nära runt omkring, liksom beskyddande. Intrycket är att tidskriften *Vi människor* här lanserar Grupp 8 som en ny generation som klivit in på arenan, med en ny attityd (bilden användes även i en liknande kontext när *Dagens Nyheter* presenterade Grupp 8 i ett reportage 1970). Samspelet mellan text, rubrik och bild speglar enligt min uppfattning något utöver både handlingsprogram och upprop: det visionära i rörelsen, representerat i hur åttorna tar plats i rummet och hur de gör det i försiktig kontrast till 60-talets kvinnliga medelklassideal. Ingen av de församlade kvinnorna kan sägas ha ett utagerande eller utmanande kroppsspråk. Men att de agerar som grupp är också tydligt. Barn och arbete, inte antingen eller, är ett av de budskap som signaleras i denna uppställning.

Den danska statsvetaren Drude Dahlerup har hävdad att det nya med den nya kvinnorörelsen under 1960- och 1970-talen inte bara handlade om vilka krav man drev, utan också om hur man drev kraven och att den upproriska aktivismen i sig var frigörande i fysisk mening (Dahlerup

1998). Denna aspekt finns också med i den svenska radikala kvinnorörelsen under 1970-talet men inte lika tydligt som bland de danska rödstrumpona. Medlemmar i Grupp 8 har framhållit hur viktigt de upplevde att det var att arbeta inte bara för fri abort och utbyggda dagis utan också för smärtfri förlossning, och mot sexuell exploatering (Elgan 2001).

När det gällde själva det programmatiska innehållet i den nya kvinnorörelsen stod Grupp 8 närmare det som idag betecknas som den nya vänstern genom sin socialistiska grundsyn. Idéhistorikern Emma Isaksson har beskrivit hur den nya kvinnorörelsen i Sverige under 1970-talet blev ett forum där olika former av socialistisk feminism och kvinnligt särartstänkande möttes (Isaksson 2007). Birgitta Svanberg, litteraturvetare och en av de ursprungliga åttorna, lyfter särskilt fram organisationens nätverksarbete, hur Grupp 8 till exempel träffade fackföreningar för att diskutera deltidsarbetande kvinnors villkor (Svanberg, i Baude 1998). Samtidigt inkluderade man i sitt första handlingsprogram många av de krav som kvinnorörelsen drivit genom åren kring utbildning, jobb och barnomsorg. Historikern Kjell Östberg framhåller att den nya kvinnorörelsen behöll tidigare rörelsers inriktning på särorganisering samtidigt som man delade arbetssätt och samhällssyn med resten av den radikala vänstern. Östbergs tes är att också Grupp 8, liksom vänstern, påverkades av den svenska folkrörelsetraditionen, i synnerhet vad gäller betoningen av studier och studiecirklar (Östberg 2002).

Enligt genushistorikern Eva Schmitz var Grupp 8 en relativt liten och sluten grupp med förankring på universiteten som var mycket aktiv när det gällde att försöka nå ut till en bredare, kvinnlig, allmänhet. Schmitz hävdar att de fick draghjälp i denna process av den svenska pressen som skrev en hel del om det nya kvinnoupproret under rörelsens första år liksom omfattande reportage om kvinnors ekonomiska och sociala villkor i dåtidens Sverige. Hon understryker också den nära kopplingen mellan de kvinnor som skrev om kvinnofrågorna, och kvinnorörelsen. Det var även vanligt att Grupp 8:s medlemmar arbetade med media på olika vis. *Kvinnobulletinen* gjordes av de olika lokalgrupperna inom Grupp 8. En arbetsgrupp ägnade sig särskilt åt massmedier. Enskilda aktivister skrev böcker och pjäser. 1971 återupplivades internationella kvinnodagen av Grupp 8 som demonstrerade på Sergels torg 8 mars, ett evenemang som kom att bevakas årligen av *Dagens Nyheter* och andra nyhetsmedier. Grupp 8 producerade även utställningar om olika teman (Schmitz, i Elgan 2001). Den nya vänstern hade ett tydligt inflytande i den kulturella och akademiska sfären (Frenander 1999) och därigenom omfattades

kvinnorörelsen av det positiva intresse som kultursidorna hyste för de nya sociala rörelserna och den nya vänstern.

TV som medium etablerades i Sverige ungefär samtidigt som kvinnorna i stor skala gick ut på arbetsmarknaden. Madeleine Kleberg tar i sin avhandling *Skötsam kvinnosyn. Hem och familjereportage i svensk TV åren 1956-1969* bland annat upp den jämställdhetsdebatt som föregick den nya kvinnorörelsens tillkomst under sent 60-tal. Ekonomin präglades av stark tillväxt, debatten handlade om bristen på arbetskraft och om invandringen borde öka eller om de gifta kvinnorna skulle gå ut i förvärvslivet. Den offentliga ideologin som förmedlades i teverepportage av olika slag var, enligt Kleberg, att kvinnor som ville arbeta var tvungna att iaktta en kvinnligt definierad skötsamhet som gick ut på att kvinnor skötte hemmet och familjen, samt oftast ett deltidsjobb. I slutet av 1960-talet skiftade perspektivet i reportagen från könsrollsdiskussion till konsument- och klassfrågor, enligt Kleberg. En förtroendekris uppstod i slutet av 1960-talet mellan socialdemokratin och televisionen, på grund av SVT:s rapportering från kårhusockupationen (1968) och gruvstrejken i Kiruna (1969), och även på grund av olika dokumentärer med omfattande social kritik.

SVT startade 1969 TV 2 (nuvarande SVT 2) och denna kanal har ofta beskrivits som en samlingspunkt för 68-generationens radikalism. Särskilt intressant att studera i detta avseende är därför inte bara hur storstädernas dagspress utan även SVT bevakade den nya kvinnorörelsen. Enligt medieforskaren Monica Löfgren-Nilsson utgjorde kvinnor under 1960-talet i snitt tio procent av nyhetsreportrarna på SVT. Under 1970-talets början utgjorde de 20 procent och har sedan dess ökat till cirka en tredjedel. När nyhetsområden som krig och politik och ekonomi prioriterades och fick hög status på 1970-talet var de alltså jämte männens revir även om kvinnorna ökade sin andel av bevakningen. (Löfgren-Nilsson 2009).

Källmaterial: artiklar och teveinslag

Källmaterialet för denna studie är artiklar i dagspress samt teveinslag som berör kvinnorörelsen från tidigt 1960-tal och mitten av 1960-talet fram till mitten av 1970-talet.

Jag har översiktligt gått igenom Sigtunastiftelsens klippssamling och även *Dagens Nyheters* pressklipparkiv (som idag hör till Scanship) uti-

från följande sökord: kvinnorörelsen, kvinnofrågan, kvinno-, Grupp 8, feminism, SKV, FBF, Hertha, kvinnobulletinen, kvinnoarbete, abort, våldtäkt, sexualbrottsutredningen, daghem, barnstugefrågan, barnstugeutredningen, familjefrågor, kvinnoåret. När det gäller de mer allmänna sökorden, kvinnorörelsen, kvinnofrågan, kvinno-, Grupp 8, finns en tydlig kontinuitet i klippssamlingarna. När det gäller de mer specifika sökorden finns det mycket sparad, dock inte i samma omfattning som när det gäller de mer allmänna sökorden och ibland är materialet dubblerat.

En allmän iakttagelse vad gäller urvalet i Sigtunastiftelsen och *DN/Scanpix* arkivet är att det i det tidigare *DN*-arkivet sparats fler nyhetsreportage (till exempel bevakning från 8 mars-demonstrationer), fler artikelserier och mer kvällspressmaterial, och att det på Sigtunastiftelsen sparats fler kultur- och debattartiklar, samt att man har fler artiklar från UNT och större landsortstidningar, jämfört med i *Scanpix:s/DN:s* arkiv. Väsentligt är att inget av dessa arkiv arbetat efter en generell redovisningsprincip; även om det alltså finns mycket material – från perioden 1960–1975 finns sammantaget drygt 100 arkivkuvert, med cirka 60–90 artiklar per kuvert – går det inte att påstå att detta är exakt allt som skrevs om just denna fråga vid en viss given tidpunkt. Däremot har man fått med större delen av det som skrevs, och detta breda urval är i sin tur baserat på sin tids nyhetsvärdering.

När det gäller SVT:s material är källäget betydligt mindre heltäckande än vad gäller dagspressen, och denna inventering blir alltså i viss mån assymmetrisk eftersom man generellt sett, av kostnads- och utrymmes-skal, sparade relativt lite TV-sänt material före det sena 1970-talet. I SVT:s samlade material finns det under de år jag tittat på knappt ett femtiotal inslag som berör kvinnorörelsen under motsvarande period. Förhandsproducerade, redigerade program finns i allmänhet kvar, oavsett ämnesinnehåll. De direktsända aktualitetsprogrammen bandades i allmänhet inte, med vissa undantag. När det gäller nyhetssändningarna är det få inslag som sparats under perioden (idag finns SVT-materialet tillgängligt genom Svensk mediedatabas, SMDB, på Avdelningen för audiovisuella medier inom KB). Även om representativiteten alltså är problematisk kan en allmän jämförelse dock ge ledtrådar om dels huvudsakliga teman, dels eventuella skillnader i förhållningssätt och nyhetsvärdering mellan de olika medierna. I genomgången av materialet har jag generellt sett noterat vilka teman som lyfts fram, och vem som yttrar sig, och hur och även vilka det är som tar upp kvinnofrågan. En intressant aspekt i denna översiktliga jämförelse är om det går att spåra några

väsentliga skillnader i nyhetsvärderingen när det gäller en etablerad medieform, som dagspressen, och ett expanderande medium, som SVT.

Dagspressen 1960–1975

Under tiden fram till mitten av 1960-talet, handlade diskussionen mer om kvinnofrågan och kvinnofrågan som samhällsproblem i bred mening än om kvinnorörelsen i dagspressens bevakning. Perspektivet är närmast ingenjörsvetenskapligt; olika förslag på lösningar kontrasterades mot varandra när det gällde frågor som kvinnolöner, barnomsorg och sambeskattnig. Flertalet skribenter var män, vid mitten av decenniet märks dock fler kvinnor i diskussionen.

På nyhetsplats och på ledarsidor diskuterades kvinnornas plats på arbetsmarknaden på ett likartat vis bland både borgerliga och socialdemokratiska ledarskribenter: äktenskapet uppfattades inte längre som en säker utkomst för majoriteten kvinnor, kvinnorna behövdes på arbetsmarknaden men då krävdes också radikala åtgärder vad gällde barnomsorg och annan social service för att åstadkomma en förändring. Men vilket parti hade gjort mest för kvinnofrågan? Socialdemokratiska skribenter framhöll gärna det socialdemokratiska åstadkommit för kvinnorna, till exempel förbättringarna av änke- och barnpensionerna, medan liberala skribenter hävdade att socialdemokraterna när det passade helt enkelt genomförde förslag som kommit från det borgerliga lägre och att man fortfarande inte lyckats passa in hemmafruarna i det nya socialförsäkringssystemet. Andra ledare och debattartiklar tog upp villkoren för jämställdheten, där välfärden av SAP-debattörerna sågs som förutsättningen för att kunna göra något överhuvudtaget, medan liberala debattörer hävdade att socialdemokratiska hade kunnat göra betydligt mer vad gällde till exempel lönenivåerna för den kvinnliga arbetskraften.

Under mitten av 1960-talet gled diskussionen över till frågan om den svaga kvinnliga representationen inom olika yrkesgrupper, och den allmänna bristen på jämställdhet trots den ökande tillströmningen av kvinnor i arbetslivet, något som allt oftare kritiserades av kvinnliga politiker, snarare än av manliga experter.

Diskussionen om de politiska kvinnoförbundens existensberättigande dök upp då och då under decenniet och de politiska partiernas kvinnoorganisationer, inklusive moderatkvinnorna, försvarade särorganiseringen som ett nödvändigt ont. 1966 hade frågan om behovet av de

politiska partiernas kvinnoförbund kopplats ihop med kvinnorepresentationen i valda församlingar. Ännu ett tema var jämställdheten i andra länder, till exempel USA, eller kvinnors situation i tredje världen, där de svenska framstegen jämfördes med vad som uppnåtts på andra platser – en jämförelse som ofta utföll till Sveriges fördel, trots allt.

Under decenniets gång blev de kvinnliga debattörerna i pressen en allt mer synlig minoritet. Under senare delen av 1960-talet fick rapporteringen om både kvinnofrågan och kvinnorörelsen ett högre tonläge och blev även mer konfrontativ och målinriktad. På kultursidorna förekom under det tidiga 1960-talet en rad historiska tillbakablickar där kvinnans situation i det äldre samhället och vägen till den formella jämlikheten beskrevs, ofta genom att man recenserade någon bok i ämnet. Under 1960-talets första år uppmärksammades till exempel i historikern Gunnar Quists avhandling *Kvinnofrågan i Sverige 1809–1846. Studier rörande kvinnans näringsfrihet inom de borgerliga yrkena* (1960) hur kvinnorna trots en liberaliseringen av samhället ändå juridiskt och ekonomiskt hade hållits tillbaka av det manliga etablissemanget under 1800-talet. Recensenterna – alla utom Eva Moberg var män – jämförde Quists resultat med det tidiga 1960-talets problematik när det gällde jämställdheten på arbetsmarknaden. Framförallt *DN* hade återkommande serier, där kvinnliga akademiker sammanfattade utvecklingen när det gällde kvinnornas roll i samhället. Likaså förekom kommentarer och recensioner om aktuell debattlitteratur, där fler kvinnliga politiker och akademiker än tidigare resonerade om kvinnornas ställning.

En påtaglig förändring när det gällde just kulturbevakningen, jämfört med tidigt 1960-tal, var att kvinnliga debattörer och journalister i högre grad började skriva om den nya våg av feministisk litteratur som introducerades i Sverige under det sena 1960-talet. Betty Friedans *Den feminina mystiken* och Monica Boëthius *Har vi råd med fruvar?* hörde till de böcker som recenserades, liksom Carin Mannheimers *Rapport om kvinnor* och Juliet Mitchells *Den längsta revolutionen*.

Även kvinnoforskningen uppmärksammades, som Kvinnohistoriskt arkiv på Göteborgs universitetsbibliotek. Kvinnorollen ifrågasattes och diskuterades: *Aftonbladets* krönikör Åsa Moberg skrev om kvinnofrågan, och utmanade bland annat bilden av moderskapet. Även andra kvinnliga skribenter började överlag komma med debattinlägg om kvinnoidealen. Också rapportering om hur kvinnorörelsen höll på att förändras ingick i en större diskussion.

Mångfalden av nytgivna böcker beskrevs några år senare, under tidigt 1970-tal, som en ”skur” av böcker. I de många recensionerna och anmälningarna av till exempel titlar som *Frihet Jämlikhet Systemskap* (Maud Hägg och Barbro Werkmäster), *Kvinnokamp: för en revolutionär kvinnorörelse* (red Iréne Matthis & Dick Urban Vestbro), *Kvinnor som slavar* (Kajsa Ohrlander) och Germaine Greers *Den kvinnliga eunucken* och Kate Millets *Sexualpolitiken*, diskuterades maktfrågor, frågan om kvinnorörelsen hade samma intressen som vänstern och i så fall hur, och konserveringen av fördomar i den kommersialiserade populärkulturen, liksom manssamhällets omöjliga kvinnoideal.

Under det tidiga 1970-talet förändrades alltså sättet att skriva om kvinnofrågan, och man inriktade sig nu mer på att skriva om rörelsen och rörelsens definition av problemen snarare än om kvinnofrågan och kvinnorna som problem.

Men kvinnorörelsen väckte också oro. Manliga reportrar och fotografer som försökte bevaka kvinnorörelsens läger och som blivit utkörda därifrån beskrev särskilt de danska Rödstrumporna som extremt aggressiva och utmanande. Det förekom också artiklar där krönikörer på nyhetsplats uttryckte lättnad över att de svenska feministerna var mer sansade än de danska.

Grupp 8 och den nya kvinnorörelsen fick alltså ett starkt nyhetsvärde, vilket märktes dels genom kulturbevakningen och dels genom den kontinuerliga avrapporteringen av Grupp 8:s och andra kvinnoorganisationers olika verksamheter. Grupp 8:s ståndpunkter presenterades för första gången mer utförligt i Kerstin Vinterheds reportageserie i *DN* våren 1970. Här avhandlades bland annat kvinnorörelsen i USA och Danmark, Holland och Västtyskland, kvinnornas dubbelarbete, arbetsmarknadens segregering, och kvinnofrågan som klassfråga.

Grupp 8 själva framhöll sig gärna som ett nytt alternativ eftersom man ville något mer än att bli en samarbetspartner i traditionell mening. Framförallt fungerade *DN*, och i viss mån *Aftonbladet* under det tidiga 1970-talet som flaggskepp för den nya radikala kvinnorörelsen. Till exempel använde man i hög grad bilder och material från Grupp 8 för att bilda de olika artiklarna. Båda tidningarna var också mycket generösa med att förmedla information om Grupp 8-verksamheter, till exempel offentliga diskussioner om låglönefrågan, presentationen av *Kvinnobulletinen*, debatter, och även kontaktuppgifter till lokalgrupper. Firandet av 8 mars blev en viktig händelse, med start 1972, då kvinnomötet på Åsö gymnasium enligt *DN* beslutade att skicka solidaritetshälsningar

till Nordvietnam, Angela Davis och Bernadette Devlin, samt ett telegram med rättvisekrav till Gunnar Sträng. När en utbrytargrupp lämnade Grupp 8 1973 och bildade en ny organisation med ambitionen att skapa en proletär kvinnorörelse följdes även detta med visst intresse. *Expressen* lyfte också fram sina egna kvinnliga skribenter just 8 mars 1973, något som andra tidningar tog efter. 1974 startade Grupp 8 inför åttonde mars en antiporrkampanj som också den avrapporterades i pressen.

Liksom under 1960-talet diskuterades frågan om kvinnlig representation i valda församlingar och om diskrimineringen på arbetsmarknaden. 1971 hade *Aftonbladet* en helsida om hur regeringen skulle kunna se ut om kvinnorna hade haft makten i samhället. Det framgår av materialet att den nya kvinnorörelsen fungerade som en katalysator för kritik mot SAP. Närvaron av en radikal kvinnorörelse ledde alltså till att även SAP inkluderades i diskussionen om kvinnlig representation. Under senare delen av 1970-talet följdes Grupp 8 och kvinnorörelsens utveckling upp kontinuerligt i dagspressen, fast något mindre utförligt – framförallt blev debatten på kultursidorna under åren kring mitten av 1970-talet ett forum för en diskussion om hur kvinnorörelsen skulle ta sig vidare.

SVT och kvinnofrågan 1960-1975

Enligt Anja Hirdman var det könsrollsbegrepp som började användas från det tidiga 1960-talet banbrytande genom att även män och hela samhället inbegreps i problematiseringen av ojämlikheten mellan män och kvinnor (Hirdman 1998). Ändå är det iögonenfallande hur det i olika dokumentära teveinslag under andra hälften av 1960-talet fortfarande konsekvent var kvinnorna som problematiserades, ofta av manliga experter, när det handlade om aborter, kvinnomisshandel, eller hemmafruar i förorten. Generellt sett förefaller detta förhållningssätt ha hållit i sig något längre än i dagspressen.

När det gäller den politiska arenan blev tonläget mer polemiskt kring 1968. I dokumentären *Kvinnan tiger i församlingen. Ett program om kvinnor i politiken*, framförs stark kritik från en författare, en högre kvinnlig jurist och andra kvinnor mot den politiska representationens brister. De manliga politiker som intervjuas visar prov på en närmast kompakt negativ förväntan, inlindad i faderlig raljant, uppriktighet, när det gäller frågan om kvinnornas plats i politiken. Partiledarna Tage Erlander, Yngve Holmberg och Sven Wedén menade att underskottet på kvinnor

i politiken handlade om kvinnornas bristande företagsamhet. Kameran sveper över riksdagens hatthyllor, bara herrhattar. En speakerröst radar upp statistik: 1930 var tre av 233 ledamöter kvinnor i andra kammaren, 1950 fanns där 25 och 1968 35 kvinnor. De intervjuade kvinnliga akademikerna och politikerna uttrycker i flera fall en öppet ilsken kritik mot det politiska etablissemangen.

I aktualitetsprogram och även i magasininslag som i *Onsdagsjournalen* i november 1970, och i *Insyn* i TV 1 från våren 1972, började kvinnorörelsen presenteras som en självständig aktör på arenan – men i hägn av den mansdominerade vänsterrörelsen. I *Onsdagsjournalen* handlar ett längre reportage om repetitionen av Carin Mannheimers pjäs *Man råkar vara en kvinna*, och där definierar sig de medverkande skådespelarna, både männen, som pratar mer, och kvinnorna, som pratar något mindre, som tillhöriga den nya vänstern, i begreppets bredare innebörd. I *Insyn* beskrivs i ett reportage dagiskampen i Täby där mammor och pappor konfronterar en lokal politiker och kräver mer av barnomsorgen.

Den svenska kvinnokampen framstår under början av 1970-talet alltså i SVT som högst stridbar och åtminstone ibland som en fråga där kvinnor och män förenas mot makten. Men i en del av de sparade inslagen förefaller det också som om de manliga journalisterna i SVT försökte få in kvinnorörelsen i en reformistisk och en revolutionär del, till exempel i intervjuprogrammet *Mötet*, i augusti 1973, där Fredrika Bremer-förbundet och den nya kvinnorörelsen i form av Grupp 8 var och en på sitt håll presenterar sin syn på kvinnornas situation. Fredrika Bremer-förbundet beskrivs här som reformivrarna i kvinnokampen, den gamla skolan som nu håller på att ersättas med en ny ordning, i kontrast till mer radikala feminister som presenteras som ett i det närmaste revolutionärt alternativ, något som de intervjuade kvinnorna inte riktigt höll med om. Även när det gällde bevakningen av 8 mars-firandet 1974 och 1975 kan man se en tendens till att reportrarna försökte dela in kvinnorörelsen i en radikal och en reformistisk del.

Diskussion

I dagspressen bevakades kvinnofrågan under det tidiga 1960-talet på debatt- och kultursidor som en del av kampen mellan liberaler och socialdemokrater om tolkningsföreträdet vad gällde välfärden och folkhemmet. Man kan också se att kvinnofrågan under sent 1960-tal och

tidigt 1970-tal blev en fråga som bevakades huvudsakligen av kvinnor i dagspressen och att både vem som skrev om kvinnofrågan och hur den definierades hade förskjutits väsentligt jämfört med tidigt 1960-tal. I både dagspressmaterialet och i tevematerialet förekommer en viktig brytpunkt: när kvinnorna blir företrädare för sig själva, som en egen grupp. Detta tycks inträffa något senare i SVT-materialet men det är svårt att dra någon definitiv slutsats på grund av bristen på sparade material.

Den nya kvinnorörelsen genererade ett stort nyhetsvärde under början av 1970-talet. Även hotet om att det kunde röra sig om dramatiskt utagerande kvinnoaktivister som i Danmark och Holland skapade intresse.

I dagspressen från 1960- och 1970-talen fanns fler kvinnliga reportrar som skrev om kvinnofrågor än det fanns kvinnliga tevejournaler som tog upp jämställdhet. Likaså skrev tidningsreportrarna om kvinnorörelsen på ett mer aktivt och kontinuerligt sätt jämfört med hur SVT rapporterade. I början av 1970-talet åker Grupp 8 vid några tillfällen med i teverapporteringen om den allmänna radikala upproriskheten. Därefter syns just den organisationen inte till annat än i några glimtar i det sparade materialet.

I SVT märks också, som nämnts, en tendens i några av de sparade inslagen till att manliga reportrar försökte möblera in kvinnofrågan i höger-vänsterskalan respektive borgerlighet-arbetarklass, något de intervjuade kvinnoaktivisterna vände sig emot. Grupp 8:s antiporrkampanj rapporterades grundligt i dagspressen medan den inte förekommer i SVT-materialet under perioden.

Några områden framstår som intressanta att undersöka med avseende på hur bevakningen av kvinnorörelsen utvecklades. Bevakningen av kvinnofrågor och kvinnorörelsen i dagspressen kan ses som ett sätt för de kvinnliga journalisterna att flytta fram sina positioner under 1970-talet. Hur gick det sedan när det initiala intresset för den nya kvinnorörelsen som nykomling på den politiska arenan klingade av?

Under 70-talet och framåt ökade antalet kvinnor inom journalistyrket och även på nyhetsredaktionerna. Fortsatte bevakningen av kvinnorörelsen att vara en arena för kvinnor som arbetade på redaktionerna eller blev kvinnofrågan och kvinnorörelsen ett reservat där kvinnorna så att säga blev integrerade men också segregerade? Utifrån Monica Löfgren-Nilssons studier om könsmärkning i medierna skulle en sådan hypotes fungera som en utgångspunkt för vidare studier i frågan, både vad gäller intervjustudier och vad gäller innehållsanalys. SVT:s bevakning av

kvinnofrågorna och kvinnorörelsen antyder att när kvinnorörelsen inte gick att placera in i etablerade banor så sjönk nyhetsintresset.

Stickprover i det sparade materialet visar att när kvinnorörelsen under andra halvan av 1970-talet och början av 1980-talet fick ett bredare genomslag i samhället genom debatten om sexualbrottsutredningen, genom grundandet av kvinnohuset, och i viss mån även genom fredsrörelsen så verkar inte rapporteringen ha ökat proportionerligt. En tänkbar arbetshypotes här är att kvinnorörelsen i den mån den går att inordna i den etablerade politikens praktiker bevakas men att kvinnofrågorna och kvinnorörelsen värderas som mindre intressanta ut nyhetssynpunkt när de avviker från dessa praktiker. En studie med avseende på hur Stödstrumporna och även Feministiskt initiativ bevakats i televisionen och i pressen torde därför var av intresse i detta perspektiv.

Arkiv:

Svensk mediedatabas, KB

Mikrofilmsarkivet, KB

Sigtunastiftelsen

TT-nyhetsbyrån

Litteratur:

Monica Djerff-Pierre, "Journalisternas sociala bakgrund", i Asp, Kent (red), *Den svenska journalistkåren*, Göteborg 2007.

Drude Dahlerup, *Roedstrumperne. Den danske Roedstrumpebevaegelsens udvikling, nyaetnkning og gennemslag 1970–1985*, Köpenhamn, Gyldendal 1998.

Elisabeth Elgan (red), *Kvinnorörelsen och '68 – aspekter och vittnesbörd*, Södertörns högskola 2001.

Emma Isaksson, *Kvinnokamp. Synen på underordning och motstånd i den nya kvinnorörelsen*, diss., Stockholm 2007.

Anders Frenander, *Debattens vågor: om politisk-ideologiska frågor i efterkrigstidens svenska kulturdebatt*, diss., Göteborg, 1998.

Anja Hirdman, "Problemet som försvann. Den mediala rapporteringen kring jämställdhet 8:e mars 1978, 1988, och 1998", Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Rapport för Rådet för Arbetslivsforskning 1998.

Madeleine Kleberg, *Skötsam kvinnosyn. Hem och familjereportage i svensk TV åren 1956–1969*, diss., Stockholms universitet 1999.

Madeleine Kleberg, "TV-reportage i samhällets tjänst. Förändring i synsätt under 1950- och 1960-talen", i *Medierna i samhället, Igår idag imorgon* (red Ulla Carlsson), festskrift till Stig Hadenius, Nordicom-Sverige, Göteborg, 1996.

Monica Löfgren Nilsson, 'Journalistiken - ett könsmärkt fält', i Asp, Kent (red), *Den svenska journalistkåren*, Göteborg 2007.

Monica Löfgren Nilsson, "*Kvinnor, män och nyheter i televisionen: en innehållsstudie av ämnen och källor under 45 år*", Göteborg, 2009.

Eva Schmitz, "Den nya kvinnorörelsens uppkomst i Sverige från 1968", i Elisabeth Elgan (red), *Kvinnorörelsen och '68 – aspekter och vittnesbörd*, Södertörns högskola 2002

Birgitta Svanberg, "Grupp 8" i Annika Baude (red), *Genus i praktiken: på hans eller hennes villkor*, Vällingby 1998.

Kjell Östberg, *1968. När allt var i rörelse*, Stockholm, 2002.

Anne Hedén är journalist och historiker, med inriktning på sociala och politiska rörelser och är verksam som vikarierande lektor på historiska institutionen vid Stockholms universitet.

Epostadress: anne.heden@historia.su.se

Svensk Presshistorisk Förening 2013

Förvaltningsberättelsen finns tillgänglig på föreningens hemsida, www.presshistoria.se. Här publiceras upplysningar om styrelsens och redaktionsgruppens sammansättning, stipendier och andra viktigare inslag i verksamheten under året som gått.

Styrelsen

Ordförande:	Lars-Åke Engblom
Vice Ordförande:	Elisabeth Sandlund-Gäfvvert
Ordinarie ledamöter:	Mia Bjelkholm Lars Ilshammar Johan Jarlbrink Lena Wennberg, skattmästare Kristina Lundgren, vice sekreterare Gunilla Lundström, sekreterare Åke Pettersson
Suppleanter:	Johan Hirschfeldt Niklas Lindstedt Birgitta Ney
Revisorer:	Lars-Olof Stéen Robert Jonsson
Revisorssuppleanter:	Jens Karlsson Staffan Sundin
Valberedning:	Ami Lönnroth, sammankallande Louise Brodin Tobias Lindberg Rolf Olson

Årsmöte

Föreningens årsmöte ägde rum på fackförbundet Vision den 29 maj 2013. Efter årsmötesförhandlingarna följde ett panelsamtal på temat ”Ansvar och god sed i medierna – nya grepp i Sverige och Europa”, mellan Nils Funcke, sekreterare i Yttrandefrihetskommittén, Jeanette Gustafsdotter, VD för Utgivarna, Torbjörn von Krogh, föreståndare SIM(o), och Ola Sigvardsson, PO, med Johan Hirschfeldt som moderator.

Stipendier mm

Under året utdelades två mediehistoriska stipendier om 25 000 kronor till Peter Dahlén, för en studie om radioreportern Manne Berggren, och Arne Järtelius, för en studie om utrikeskorrespondenten Martha Larsson.

Föreningen har liksom tidigare år bekostat prenumerationen på pressklipp till Pressarkivets samling av biografiska klipp om personer inom press och övriga medier.

Föreningen har genomfört en inventering av ett 20-tal tidningsföretags historiska handlingar för att få en överblick av arkivsituationen på tidningarna och som underlag för kommande initiativ på detta område tillsammans med Riksarkivet/Pressarkivet och Tidningsutgivarna.

Föreningens hemsida har fått en ny utformning och fortlöpande uppdaterats med information om föreningen, mediehistorisk litteratur och aktuella mediehistoriska händelser.

Arrangemang

Årets första arrangemang hölls den 23 april på Jonseredes Herrgård utanför Göteborg tillsammans med Göteborgs universitet, på temat ”Hur mår den berättande journalistiken idag: är den på väg ut när tidningarna får sämre ekonomi och krymper formaten – eller är det den som ska rädda tidningarna?” Kristina Lundgren, docent i journalistik på Södertörns högskola och styrelseledamot i SPF inledde med en presshistorisk bakgrund, varpå Tobias Regnell, förlagsredaktör för *Magasinet Filter*, och Marie Branner, frilansjournalist och lärare på JMG, talade om villkoren för berättande journalistik idag.

Den 15 oktober anordnade föreningen ett seminarium i Gävle tillsammans med medieforskare vid Högskolan i Gävle på temat ”Presshistoriska spår”. Birgitta Ney (redaktör för Presshistorisk Årsbok) inledde med sin egen forskning om journalistminnen, varpå medieforskarna Eva Ekstrand berättade om kvinnopolitiska tidskrifter, Mats Hyvönen om lokala mediers meningsproduktion och Per Vesterlund om Harry Schein i mediearkiven. Dessutom medverkade Lisa Engström från Arkiv Gävleborg och Dan Lorén från Länsmuseet Gävleborg.

Årets sista arrangemang hölls den 27 november i Radiohusets Studio 4 på temat ”1914 – svenska medier, journalistiken och kriget”, med nio korta föredrag om olika aspekter på mediasituationen under krigsåren: Kristina Lundgren inledde om tiden kring 1914 i Sverige och utomlands, Nils Funcke talade om krig, fred och tryckfrihet, Jarl Torbacke om det tyska inflytandet på svensk opinionsbildning under första världskriget, Örjan Romefors om världskrigskommenterande satirteckningar i *Naggen*, Lars-Åke Engblom om S-redaktören som höll på fel häst, Birgitta Ney om tre kvinnor som krigskorrespondenter, Johan Hirschfeldt om *Hvar 8:e Dags* och *Vecko-Journalens* konkurrens om läsarna med bilder från kriget, Åke Pettersson om radions absoluta barndom då avlyssning spelade stor roll samtidigt som radion som medium fick en knuff framåt, samt Ann-Charlotte Gyllner om journalfilmer från arkiven.

Föreningen deltog också i Mediedagarna i Göteborg den 7–8 mars tillsammans med Nordicom och SIM(o), med utställning och försäljning av föreningens material.

Årsbok

Presshistorisk Årsbok 2013 utkom i mitten av april som den trettionde i ordningen. Den innehöll sex artiklar och omfattade totalt 94 sidor, med positivt mottagande i bl a *Svenska Dagbladet* och *Sydsvenskan*.

Redaktionsgruppen bestod av docent Birgitta Ney (redaktör), professor Lars-Åke Engblom, docent Kristina Lundgren, FD Gunilla Lundström, docent Birgit Petersson och professor Per Rydén.

Medlemsförteckning 2013

Abrahamsson, Kenneth,
Hägersten
Abrahamsson, Bengt, Göteborg
Ahlberg, Anders, Älta
Ajaxson, Anders, Karlstad
Almgren, Susanne, Jönköping
Andersson, Börje, Göteborg
Andersson, Jan G, Kalmar
Andersson, Per-Olof, Ingelstad
Andersson, Rune, Strängnäs
Andersson, Sven-Erik, Lund
Andersson Odén, Tomas,
Göteborg
Andersson, Ulrika, Mölndal
Andersson, Ulf, Västrafrölunda
Andersson, Ulf B, Dalarö
Andrén, Gunnar, Stocksund
Anell, Lars, Stockholm
Anfält, Axel, Malmö
Arnberg, Klara, Hägersten
Asp, Kent, Göteborg
Atlestam, Gunnel, Göteborg
Axelsson, C G, Falsterbo
Barke, Gunnar, Ordensbacka
Barkman, Clas, Enskededalen
Bengtson, Jörgen, Stockholm
Bengtsson, Lars-Erik, Ljungskile
Bergling, Mikael, Enskede
Bergstrand, Jan-Erik, Farsta
Bergström, Håkan, Falkenberg
Bernhard, Irene, Uddevalla
Berns, Lennart, Stockholm
Bjelkholm, Mia, Stockholm
Björk, Kaj, Stockholm
Björkman, Börje, Växjö
Björnsson, Anders, Kista
Blomé, Gunilla, Vallentuna
Bolin, Göran, Stockholm
Bonnier, Pontus, Stockholm
Bonnier, Suzanne, Stockholm
Bosved, Michael, Nacka
Brodin, Louise, Göteborg
Bruce, Edith, Finspång
Bruce, Leif, Finspång
Byrman, Gunilla, Södra Sandby
Byström, Tora, Överhörnäs
Börjesson, Britt, Göteborg
Carnbro, Kjell, Sundsvall
Carlsson, Anette, Göteborg
Carlsson, Ulla, Göteborg
Carlstoft Bramell, Anna-Karin,
Lomma
Cavallie, James, Stockholm
Centerwall, Stefan, Göteborg
Colliiander, Ewa, Bromma
Cronqvist, Marie, Lund
Dahlberg, Evelyn, Solna
Dahlén, Peter, Bönes, Norge
Dahlöf, Gunnar, Hässelby
Dahlman, Erik, Lund
Dahlström, Sven-Erik, Säffle
Dahlqvist, Börje, Björkvik
Darrell, Birgitta, Råå
Dellgren, K-E, Stockholm
De Vylder, Klas, Saltsjöbaden
Edlund, S. Gunnar, Täby
Edström, Maria, Göteborg
Ekdahl, Mats, Helsingborg
Eklund, Per, Borlänge
Ekman, Stefan, Göteborg
Ekström, Göran, Hovås
Elgemyr, Göran, Stockholm
Elgemyr Krook, Sofia, Stockholm
Eliasson, Per-Elof, Västrafrölunda

Elsässer, Sophie, Lund
Ellefson, Merja, Umeå
Emanuelsson, Sten, Mölnlycke
Engblom, Lars-Åke, Huskvarna
Englund, Liselotte, By Kyrkby
Ericsson, Bo, Hägersten
Eriksson, Bodil, Falun
Eriksson, Lars H, Älta
Erlandsson, Lars Gunnar,
Stockholm
Falk, Jonathan, Göteborg
Falkvik, Ingemar, Stockholm
Fernberg, Magnus, Sävedalen
Fichtelius, Erik, Enskede
Finer, David, Stockholm
Fondell, Håkan, Dalby
Forsgren, Nils, Lidingö
Forsman, Michael, Stockholm
Franck, Anders, Göteborg
Fredriksson, Kjell, Karlstad
Funck, Claes, Saltsjöbaden
Gardeström, Elin, Hägersten
Gerd, Jan, Trollhättan
Gerentz, Martin, Stockholm
Gidlöf, Leif, Stockholm
Gillberg, Jan, Gränna
Glans, Sigurd, Stockholm
Gäre, Susanne, Hallaryd
Grenfeldt, Bror, Haninge
Grönstedt, Olle, Vällingby
Gullberg, Stephan, Spånga
Gustafsson, Karl Erik, Ugglarp
Gustavsson, Tobbe, Hässelby
Göthe, C-G, Växjö
Hallberg, Lars, Luleå
Hallenberg, Jerker, Linköping
Hallerby, Nils, Stockholm
Hammarlund, Karl-Gunnar,
Haverdal

Hamrin, Christina, Jönköping
Hansen, Lars-Erik, Bromma
Hansson, Johan, Hörnefors
Hansson, Göran, Norrköping
Hansson, Kent, Malmö
Hansson, Oloph, Stockholm
Hatje, Ann-Katrin, Solna
Hedberg, Gunnel, Malmö
Heddelin, Bertil, Stockholm
Hedén, Martin, Västerås
Hedén, Per-Åke, Linköping
Hedvall, Barbro, Torekov
Hellsten, Unn, Bagarmossen
Hirschfeldt, Johan, Stocksund
Hjelte, Gudrun, Stockholm
Holmberg, Claes-Göran, Lund
Hultén, Gunilla, Uppsala
Hultén, Lars J, Vallsta
Hultén, Olof, Kalmar
Husén, Sven Torsten, Stockholm
Håkansson, Lennart, Luleå
Häggqvist, Patrik, Umeå
Hök, Jöran, Bandhagen
Hörsell, Ann, Stockholm
Ilshammar, Lars, Stockholm
Ingvarson, Eva, Höör
Jais-Nielsen, Eva, Stockholm
Jansson, Åke, Solna
Jarlbrink, Johan, Lund
Jigenius, Pär-Arne, Göteborg
Johansson, Anders, Eskilstuna
Johansson, Bengt, Mölndal
Johansson, Gustaf, Täby
Johansson, Mats, Stockholm
Johansson, Sigvard, Hammarö
Johansson, Östen, Stockholm
Jonsgården, Kenneth, Hudiksvall
Jonsson, Sverker, Göteborg
Junback, Carl Gunnar, Stockholm

Järtelius, Arne, Malmö
 Kalin, Yngve, Hyssna
 Karlsson, Ove, Hägersten
 Kjöllström, Bo, Ängelholm
 Kleberg, Madeleine, Stockholm
 Klein, Ernst, Danderyd
 König, Arne, Malmö
 Lagerquist, Börje, Göteborg
 Lambert-Olsson, Håkan, Lidingö
 Garcia Larsson, Carolina,
     Hägersten
 Larsson, Håkan, Krokomb
 Larsson, Sören, Sollentuna
 Larsson, Tomas, Stockholm
 Leivik Knowles, Britt-Marie,
     Jönköping
 Leth, Göran, Stockholm
 Lidberg, Einar, Filipstad
 Lidén, Sture, Uppsala
 Lindberg, Tobias, Stockholm
 Lindblad, Maria, Staffanstorps
 Lindén, Mats, Stockholm
 Linder, Nina, Stockholm
 Lindblom Hulthén, Agneta,
     Tvååker
 Lindgren, Bengt, Jönköping
 Lindhoff, Håkan, Hägersten
 Lindstedt, Niklas, Stockholm
 Lindskog, Mac Lennart, Täby
 Lindström-McClure, Kerstin,
     Stockholm
 Lindström, Per, Lund
 Lindström, Sverker, Stockholm
 Lindvall, A-C, Linköping
 Linnman, Ulf, Jönköping
 Lorén, Dan, Gävle
 Lund, Tore, Göteborg
 Lundell, Patrik, Lund
 Lundgren, Kristina, Nacka
 Lundkvist, Ingmar, Malmö
 Lundström, Gunilla, Lomma
 Löfgren, Svante, Stockholm
 Lönnroth, Ami, Södertälje
 Lökvist, Christer, Göteborg
 Magnergård, Omar, Lidingö
 Malmqvist, Jan-Erik, Lund
 Mannerfred, Åke, Borås
 Mared, Jarl, Jönköping
 Mattisson, Lennart, Örebro
 Mattsson, Per Eric, Södertälje
 Mattus, Maria, Jönköping
 Mejdevi, Hans, Västerås
 Melander, Elinor, Bromma
 Melander, Per, Solna
 Melbourn, Anders, Bromma
 Molin, Karl, Stockholm
 Montell, Leif, Alingsås
 Mårtensson, Bo, Saltsjö-Boo
 Mårtensson, Torbjörn, Stockholm
 Naumann, Ann-Sophie,
     Jönköping
 Ney, Birgitta, Stockholm
 Nilsén, Rolf, Luleå
 Nilsson, Torbjörn, Stockholm
 Norberg, Erik, Drottningholm
 Nordenson, Magdalena,
     Stockholm
 Nordmark, Dag, Karlstad
 Nordström, Bo, Lindome
 Norrman, Leif, Annerstad
 Nycander, Svante, Sigtuna
 Nygren, Gunnar, Mariefred
 Nyström, Lars, Linköping
 Näslund, Nils Sture, Malmö
 Olander, Håkan, Stockholm
 Ohlén, Alf, Adelsö
 Olausson, Ulrika, Jönköping
 Olson, Rolf, Stockholm

Olsson, Jimmy, Staffanstorp
 Olsson, Tobias, Hjärup
 Oscarsson, Ingemar, Lund
 Otterberg, Stina, Göteborg
 Pagil, Arne, Göteborg
 Palm, Eva-Lotta, Jönköping
 Palmqvist, Roger, Göteb org
 Pers, Anders H, Hallstahammar
 Persson, Lars, Göteborg
 Persson, Lennart, Stockholm
 Petersson, Birgit, Umeå
 Petersson, Bertil, Umeå
 Pettersson, Åke, Lund
 Präntare, Bo, Stockholm
 Rabenius, Lars, Stockholm
 Rahm, Henrik, Lund
 Reimerson, Charlotte, Stockholm
 Reinholdsson, Anders, Sätla
 Rinkeborn, Hans, Västerås
 Romefors, Örjan, Stockholm
 Ronne, Marta, Uppsala
 Rosin, Mats, Umeå
 Rosqvist, Lennart, Angered
 Rumar, Lars, Stockholm
 Rur, Bengt, Väddö
 Ruth, Arne , Stockholm
 Rydén, Per, Lund
 Rydh, Marianne, Solna
 Rystedt, Tore, Malmö
 Sahlin, Josefina, Jönköping
 Samuelsson, Jan, Härnösand
 Samuelsson Leffler, Agneta,
 Göteborg
 Sandahl, Dag, Löttorp
 Sandberg, Peter, Göteborg
 Sandblad, Håkan, Göteborg
 Sandén, Weimar, Älvsjö
 Sandlin, Lars, Nacka
 Sandlund-Gäfvert, Elisabeth,
 Bromma
 Sjöman, Börje, Stockholm
 Skoglund, Lars-Olof, Stockholm
 Sköld, Gullan, Stockholm
 Sollbe, Barbro, Gävle
 Stasmming, Johnny, Klagshamn
 Stenius, John, Uppsala
 Stenmark, Bernt, Sandviken
 Stohlander-Axelsson, Eva,
 Genarp
 Storn, Thomas, Lund
 Strömquist, Stefan, Uppsala
 Stål, Margareta, Jörlanda
 Sundell, Jan-Olof, Stockholm
 Sundin, Staffan, Jönköping
 Sundin, Ebba, Jönköping
 Svanberg, Åke, Strömstad
 Swedberg, Eric, Dingle
 Svedin, Lennart, Malmö
 Svensson, Anders, Jönköping
 Svensson, Carl-Johan, Jönköping
 Svensson, Sonja, Stockholm
 Synnemar, Karl-Erik, Sundborn
 Söderbergh, Catharina, Järfälla
 Söderlund, Marcus, Brandbergen
 Söderström, Per, Sollentuna
 Thorsell, Staffan, Stockholm
 Thorsson, Jan, Skivarp
 Thullberg, Per , Stockholm
 Thunström, Anders, Löttorp
 Tjerneld, Andreas, Stockholm
 Torbacke, Jarl, Tyreseö
 Torekull, Bertil, Brantevik
 Tornbjer, Charlotte, Lund
 Tägil, Klas, Skarpnäck
 Ullenhag, Jörgen, Uppsala
 Wadbring, Ingela, Alingsås
 Wedel, Kristian, Göteborg

Weibull, Lennart, Göteborg
Welander, Lars-Olof, Hässelby
Wennström, Karin, Jönköping
Wennberg, Lena, Stockholm
Wettergren, Anders, Göteborg
Wetterskog, Madielene,
Jönköping
Wickström, Lars, Uppsala
Widholm, Torsten, Stockholm
Wiklund, Stig-Henrik, Skellefteå
Wiklund, Claes, Gnesta
Viktorson, Bengt, Örebro
Von Krogh, Torbjörn, Stockholm
von Sydow, Elisabeth, Lidingö

Wrangle, Ann-Marie, Stockholm
Wreden, Åke, Eksjö
Wärmlöf, Olle, Västerås
Wästberg, Olle, Stockholm
Zander, Ulf, Lund
Zetterberg, Kent, Stockholm
Zetterberg, Leif, Stockholm
Zilliacus, Henrika, Helsingfors
Finland
Åhgren, Karin, Stockholm
Åhlen, C-G, Stockholm
Åkerlund, Kjell, Saltsjö-Boo
Örnéus, Jan, Stockholm

Företag och organisationer

Aftonbladet AB, Tidningen,
Stockholm
Arvika Nyheter AB, Arvika
Dagens Nyheter AB, Stockholm
Dalarnas Tidningar AB, Falun
Eskilstuna-Kuriren AB,
Eskilstuna
Expressen Kvällstidningen AB,
Stockholm
Gefle Dagblads AB, Gävle
Gota Media, Kalmar
Gotlands Media AB, Visby
Göteborgs-Postens Nya AB,
Göteborg
Hallands Nyheter AB, Falkenberg
Hallandsposten AB, Halmstad
Herenco AB, Jönköping
Värmlands Folkblad Drift,
Karlstad
Nerikes Allehanda, Örebro
Norrbottens Kuriren AB, Luleå

Nya Lidköpings-Tidningen AB,
Lidköping
Nya Wermlands-tidningens AB,
Karlstad
Piteå-Tidning AB, Piteå
Pressens Pensionskassa Försäkr,
Stockholm
Publicistklubben, Stockholm
Skånska Dagbladet AB, Malmö
Smålandsposten AB, Växjö
Stockholmsjournalisterna
Seniorer,
Sundsvalls Tidnings AB,
Sundsvall
Sv Tidningsutgivareföreningen,
Stockholm
Svenska Dagbladets AB & Co
Hb, Stockholm
Svenska Journalistförbundet,
Stockholm
Sveriges Radio, Stockholm

Sydsvenska Dagbladet AB,
Malmö
Skånes Journalistseniorer, Lund
Sydöstra Sveriges Dagblad AB,
Karlskrona
Tidnings AB Nya Dagen,
Stockholm
TT-nyhetsbyrån, Stockholm
Ulricehamns Tidnings AB,
Ulricehamn

Uppsala Nya Tidning, Uppsala
Vestmanlands Läns Tidnings AB,
Västerås
Västerbottens-Kurirens AB, Umeå
Västkustmedia AB, Uddevalla
Östersunds Posten, Österlund
Östgöta Correspondenten AB,
Linköping
Östra Småland AB, Kalmar